

ԱՌԻՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՆԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏԻՆՐԲՈՒԹԵԱՆ

ՓԱԿՈՒՄՆ ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՏԱՐԻՈՅ

ԺԵ. ԴԱՐԱԴԱՐՁԻ ՆԱՀՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԲԱՆԱՆՅ ՉՕՐԱՎԱՐԱՅՆ ՄԵՐՈՅ

ՀԱՋԱՐ ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՒ ՎԵՅ ՎԿԱՅԻՅՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ-ԻՋ. ՏԱՐԻ

1952

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	երես
— Տարեփակ.	
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	289
— Հրաւերք.	
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ	293
— Իմաստութիւն.	
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	297
— Համաժողովի Օրինագիրք.	
— «Հայ Բուսաբարի».	
ՀԻՆ ԷԶԵՐ	
— Բան աղետաւանգ.	
ԳՐԱԿԱՆ	
— Արեակ Զօպանեան.	
ԿՐՕՆԱ-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ	
— Մահ եւ անմահութիւն.	
ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ	
— Մտածելու արուեստք.	
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	
— Ս. Ծնունդ.	
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	
— Հեռագիրներ.	
— Եկեղեցական-Բեմականք.	331
— Պատեօնականք.	332
Յանկ նիւթոց 1952 տարւոյ.	334
	335
ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ԱՔԼ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ	304
ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՔԻԿԵԱՆ	309
Հրատ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	314
Յ. ՕՇԱԿԱՆ	316
BERDIAEV.	322
Ա. Մ.	324
Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	327

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգիրն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 15

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1952

≡ ՆՈՅԵՄ. - ԴԵԿՏԵՄ. ≡

ԹԻԻ 11-12

ՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՏԱՐԵՓԱԿ

Դժուար տարի մըն էր որ անցուցինք: Ծանօթ աղէտին հետեւանքները, շարունակեան ֆնալ նոյն, թէ Ս. Աթոռոյ և թէ Յորդանանի մեր հասարակուեան մեծագոյն մասին համար: Յոյսն ու հաւատքը, լաւագոյն օրերուն ի հաւա, տակաւ կը հեռանան սպասումէն վհատած հոգիներէն, և հոգեկան այս որանքը աւելի քան քայքայիչ է:

Միակ սրտապնդիչ երևոյթը զոր ունեցանք անցնող տարուան ընթացքին, շատ մը տրտմութիւններու և դժուարութիւններու կարգին, Հարաւային Ամերիկայի հայութեան եղբայրական օժանդակութիւնն էր Ս. Աթոռոյս: Չորս ամիսներէ ի վեր մեր միակ նիւթական կարելիութիւնը հանդիսացող այս օժանդակութիւնը կատարեց և կը շարունակէ կատարել նախախնամական դեր մը, որուն նկատմամբ մեծ է մեր երախտագիտութիւնը զոր յայտնեցինք արդէն նախորդ Խմբագրականով և որուն տակաւին պիտի անդրադառնանք:

Անտարակոյս թէ պատուհաս է չքաւորութիւնը, և սրտմաշուք ու յաճախ կորանք զայն դարմանել փորձելու յարատե խնդրանքը: Հինգ տարիներ շարունակ զրկուած ֆնալ իր եկամուտներէն և իրաւունքներէն և իր արեւակից հարազատներուն և եղբայրական հաստատութիւններուն նուիրատուութիւններով ապրիլ ու ապրիլներ իր ձեռքին նայող հարազատները, խորտակիչ պարտապարանք մըն է Հաստատութեան մը համար, որուն ծախքը, հակառակ իր նըւազագոյնին վերածուած ըլլալու հանգամանքին, երկու հազար հինգ հարիւրի կը հասնի ամէն ամիս:

Ծնորհակալ ու երախտապարտ ենք բոլոր անոնց՝ որոնք հինգ տարիներէ ի վեր շանգոսնեցին մեր խնդրանքը և ետ չդարձուցին մեր իրենց կարկառուած ձեռքը: Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկայի մեր հարազատները, Եգիպտոսի, Պաղատի, Պարսկաստանի և Միջին Արեւելքի միւս հայ զաւութներէն ոմանք ըրին իրենց լաւագոյնը, ուրիշներ իրենց կարելին, որ չմարի կրօնական և ազգային այս փարոսին լոյսը, շանջքանայ անցեալ նուիրականութեանց փառքն ու ժառանգութիւնը և մեր վաղուան յոյսն ու ապաւէնը

եզույ այս Հաստատութիւնը: Ինչ փոյթ թէ ոմանք նոյնիսկ այս սրտառուչ ոճակատագրական պարագային, փոխան կարեկցութեան, իրենց չարամիտ կշիռքին դարնել փորձեցին Հաստատութեան համար եղած այս բարիքը, առանձնադրապէս առաւ թէ այսկերպով կ'ուրանային զոհողութիւններ ու զգացումներ որոնք ամէն արժեքաւորէ վեր են և թէ այս ընթացքը արժէքները կշռել չզիտ նալու և չուզելու խարդախ կշիռք մըն է որ միշտ պիտի խտրէ զինք զործածողը Աւետարանը այդպիսիներուն համար արձակած է իր վճիռը, «և այդ իսկ վարձք նոցա»:

Այս վերջիններու մտքին մէջ մեր խնդրանքներն ու կոչերը կը թուիք ըլլալ չափազանց, և տակաւին յանուն նուիրական զգացումներու եղած օգտագործումներ և իւրացումներ: Ոչ մին անոնցմէ պարկեշտօրէն կ'ուզէ մտածել և զգալ թէ այս Հաստատութեան զինուորեալ Միաբանութեան անդամներէն իւրաքանչիւրը, իբրեւ պահակ կրօնական և ազգային այս ժառանգութեանը, իր իրաւունքին և զոհողութեան նուագագոյնով իսկ չի վարձատրուիր, և եթէ չըլլար իր հոգևոր ու ազգային զինուորի պարտականութեան զիտակցութիւնը և Հաստատութեան պատիւն ու իրաւունքը վեր բռնելու նախանձաւորութիւնը, ազգերու և կրօններու դարաւոր այս մրցարանին մէջ, զուցէ Հաստատութեան այդ պահակներուն պակէր մարդկօրէն կարելի յարատեւութեան ոգին և զոհողութեան ճիգը, զորս անոնք, իւրաքանչիւրը իր կարողութեանը չափով, ի զիշերի և ի տուրնջեան ի գործ կը դնեն մանաւանդ այս դժնդակ օրերուն:

Մենք մեր այս Հաստատութեան նուիրուած հոգևոր պահակներուն և պաշտօնեաներուն դործը կը դրուատենք ոչ այն կարճատեսութեամբ թէ անոնք վանականներ են և տէրերը կրօնական և ազգային այս ժառանգութեանը, այլ այն մտածումով թէ անոնք ճշմարիտ զաւակներ են Հայ ժողովուրդին և այդ զգացումով միայն կը շարունակեն զգալ և դիմանալ, հակառակ օրերու աննպաստ հարկադրանքին:

Ո՞վ է այն ազնիւ ու պարկեշտ Հայը, որ նախանձախնդիր ըլլալով կրօնական ու ազգային այս մեծ հարստութեանը պահպանման ու տեսականացման, և անոր դարաւոր գոյութեան արդիւնքը եղող ժառանգութեան, պիտի համարձակէր իբրեւ մակաբոյծ նկատել Հաստատութեան պաշտպանութեանը նուիրուած վանականներու հոյլը, եթէ զրահած չէ ինքզինքը կամաւոր կուրուութեան և դաւադրեալ շարամտութեան գէնքերով:

Չենք հարցնել թէ երբէ՞ն ի վեր երուսաղէմի վանականը դադրած է իր հայրերուն և նախորդներուն պատիւ բերելէ, Ս. Տեղեաց պաշտպանութեան իր գործին մէջ: Եղա՞ծ է ճգնաժամային վայրկեան մը և զոհողութեան ու նուիրումի առիթ մը ի խնդիր այս Հաստատութեան, ուր անիկա թերացած ըլլայ իր գործին մէջ, պայքարի և տոկալու իր ազգային մեծ բնազդին մէջ, որոնց գերագոյն փաստն ու արգասիքը կարելի է նկատել դարերէն եկած և անայլայլ պահուած և բարգաւաճած այս Հաստատութիւնը:

Հետեալաբար յանուն Ս. Աթոռոյ եղած մեր կոչերն ու խնդրանքները խումբ մը վանականներու ապրուստին ի հաշիւ չէ և անգործներու և ծոյլերու լէզէն մը բուծանելու չի միտիր, այլ նպատակ ունի պահելու և պահպանելու կրօնական և ազգային այս ժառանգութիւնը, որուն արժէքն ու դերը միշտազգային

« ոստանին մէջ ընդհանրապէս և մեր ազգային արժանապատուութեան տե-
կէտէն մասնաւորաբար, կը մնայ վեր ամէն զոհողութենէ և զնահատանքէ :
յի պատառներ և հին զգեստի կտորներ ունենալու խնդրանք մը չէ մեր պա-
նջը, այլ հայու նուիրական զգացումներուն և ազգային պարտականութեան
սծ կոչ մը : Կոչ մը յանուն այս ժողովուրդի մեծագոյն առաքինութեան,
ուն շնորհիւ ան կրցած է պահել ինքզինքը դարերով, յանուն այս Հաստա-
ւութեան նուիրական դիրքին և արժէքին, որուն կշիռը մեծ է հայ հաւատաց-
ւորներու հոգիին վրայ, յանուն ապրելու և ապրեցնելու մեր զօրեղ բնագոյն,
ուն գէմ մեր վրայ ինկող հարուածները փոխանակ զայն չքացնելու, աւելի
յժառ զիտակցութեան են վերածեր զմեզ :

Տարեփախի այս առիթով, մեր խորին երախտագիտութիւնը անոնց՝ որոնք
զգան այս բոլորը և հայօրէն զիտեն կատարել իրենց պարտականութիւնը ազ-
յին և կրօնական արժէքներու և սրբութեանց վերաբերմամբ : Մեր խոր տրու-
թիւնը ուրիշներու զաղջ վերաբերմունքին համար, որոնք տարիներով ան-
րբեր և անզգած մնալէ յետոյ մեր ցաւին ու տաճնապին հանդէպ, հեզնա-
ուն քննադատութեամբ այսպանել փորձեցին մէկ կողմէն նուիրատուները և միւս
յմէն զայն ընդունողները :

Սակայն Ս. Յակոբեանց ուխտանուէր Միաբանութիւնը հակառակ շարու-
կուող դժնդակ պայմաններուն, չէ յուսահատած ինքզինքէն և իր ժողովուր-
ն, և կը փորձէ իր կարելին, և երբեմն անկարելին, եթէ մեծ չի հնչեր
ուր, փրկելու համար Աստուծոյ և ազգին այս Տունը ժամանակաւոր չարիք-
երէն :

Հակառակ օրերու այս տրտմութեան աւանդական կանոնաւորութեամբ
շարունակուեցաւ Ս. Աթոռոյ կրօնական կեանքը : Հանապազօրեայ պաշտամունք
և տօնական հանդիսութիւնք կատարուեցան անխափան : Գործադրուեցաւ մեր
երաւունքներու ամբողջութիւնը Սրբատեղեաց բոլոր մարդերուն վրայ, առանց
քոյզն նահանջի :

Կրթական կեանքը նոյնպէս ընթացաւ կարելի կանոնաւորութեամբ : Ժա-
ռանգաւորաց վարժարանը, որ սերմնարանն է մեր վաղուան յոյսերուն տակաւ
ստացաւ ձև ու կերպարանք : Ներկայ տարեշրջանիս ժառանգաւորաց վարժա-
րանի թիւն է 20, երեք յաջորդական դասարաններով : Իսկ Ս. Աթոռոյ Ընծա-
յարանը ունի մէկ դասարան միայն, երեք Սարկաւազ ուսանողներով, որոնք ի
հետոյ կուսակրօն աքեղայ պիտի ձեռնադրուին, եթէ Տէրը կամենայ : Ոչինչ
կրնայ լինիլ կատարեալ անշուշտ, մանաւանդ տնտեսական այս ծանր պարագա-
ներուն, զոր պէտք է ըլլանք որ վարժարանը իր երկու բաժիններով կը քալէ
միշտ գէպի իր նպատակը, առայժմ թէև ոտն առ ոտն, բայց անսայթաք :

Մեր Հոգևոր Դպրոցէն դուրս, Ս. Թարգմանչաց վարժարանը ևս կը շա-
րունակէ իր արդիւնաւոր կեանքը, և ասիկա մեծաւ մասամբ արդիւնքն է մեր
ժողովուրդի տոհմիկ նախանձախնդրութեան և Ս. Աթոռոյ հոգածութեան : Աւելի
քան վեց հարիւրի հասնող երկսեռ աշակերտութեան կրթական ծախքին հա-
րիւրէն իննսունը Ս. Աթոռէն կը հոգացուի : Վարժարանը անցնող տարուան
ընթացքին ունեցաւ իր Սկաուտական երկսեռ խումբերը : Երջանաւարտից Միու-
թիւնը վարժարանի տեսչութեան հետ միասին կազմակերպեց «պազար» ի և այլ

դպրոցանպաստ ձեռնարկները, որոնք մասամբ թեթեւցուցին դպրոցին համար եղած ծախուց բաժինը։ Այժմու մեր թեմերուն զլիաւորն է Ամման, թէ իր բնակչութեամբ և թէ իր կրթական զոհացուցիչ գործունէութեամբ։ Շնորհիւ տեղւոյն հովիւ Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեանի կորովի, ժողովրդանուէր և կրթասէր ջանքերուն և նոր ընտրուած Տեղական Մարմնի ժրջան գործունէութեան, Ամմանի կրթական գործը ևս կը շարունակուի անսպաթաք։

Ս. Աթոռիս Տպարանը չկասեցուց իր թափը, հակառակ թուղթի և պիտոյից սղութեան։ Անցնող տարուան ընթացքին, բացի Սիոն պաշտօնաթերթէն, տպարանէն լոյս տեսան Հոգ. Տ. Պարգև Վրդ. Վրթանէսեանի «Եղիշէ պատմադիր և Վարդանանց պատերազմը», Կ. Գաբրիէանի «Բառզիրք Սեբաստահայ Գաւառալեզուի», 700 էջերէ բաղկացած և Յ. Օշականի «Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան» Ե. հատորը, աւելի քան 500 էջ։ Նոյնպէս Յովսէփ Տ. Վարդանեանի «Սաղիմական Սրբավայրեր»ը և Զաւէն Եկէնեանի «Կեանքին հետ» քերթուածներու զրքոյկը, ինչպէս նաև 1953ի Օրացոյցը, և մանր մունր զանազան հրատարակութիւններ։ Մամուլի տակ է Գեր. Տ. Նորայր եպս. Պողարեանի «Ս. Աթոռոյ Զեռազրաց Յուցակ»ի Բ. հատորը։

Մեր զոյգ Մատենադարանները, Զեռազրաց և Կիւլպէնկեան կը պահպանուին հոգածութեամբ։ Շնորհիւ Ս. Աթոռոյ բարերար Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանի՝ վերջերս իր Մատենադարանին համար ըրած ծախուց յաւելումին, տակաւ կ'ամբողջացուին Մատենադարանի համար անհրաժեշտ եղող զիրքերը։

Մեր հոգևոր և բարոյական խնամքին ներքե զտնուող մերալոյսեայ ժողովուրդին հանգէպ մեր պարտականութիւնները կատարուեցան մեր պարտաւորութեանց և սիրոյն համեմատ։ Բացի Եկեղեցւոյ մէջ բաշխուած պաշտամանց և քարոզութեան հոգևոր սնունդէն, բացի դպրոցական միջոցներով անոր տրուած կրթութեան և ուսման հարցէն, բացի նոյնպէս աղքատներուն համար ընձեռնուած նիւթական նպաստէն, Ս. Աթոռոյ Իշխանութիւնը կը հովանաւորէ երիտասարդական, դպրոցական և բարեգործական միութիւններ, օժանդակ ըլլալով անոնց իրենց բոլոր ձեռնարկներուն մէջ։ Անոնց կարգին են Հ. Ե. Միութիւնը, Աղքատախնամը և Ս. Թ. Շրջանաւարտից Միութիւնը, որոնք Ս. Աթոռոյ անմիջական հսկողութեան ներքե կը գործեն։

Անշուշտ թէ կարիքները որքան ալ զոհացում ստանան, չեն կրնար նուաճել ազդակող պէտքերը։ Սակայն շնորհիւ մեր արտասահմանեան հարգատներու բարերարութեան և Ս. Աթոռոյ Միաբանութեան ճիգերուն, կը շարունակենք կատարել այս Սուրբ Տան հանգէպ մեր պարտականութիւնները, ըստ չափու մեր կարողութեան։

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ՀՐԱՒԵՐԸ

Եւ տեսիլ երեւցաւ ի գիւղերի Պաղտայի. այր ոմն Մակեդոնացի կայր աղաչէր զմա եւ ասէր, անցեալ ի Մակեդոնիա օգնեսցես մեզ:

Այս խորհրդաւոր հրաւերով նոր եւ ընդարձակ գործ մըն էր որ կը բացուէր մեծ առաքեալին առջեւ, աւետարանը եւրոպային տանելու գործը: Պօղոս առաքեալը միջին Ասիոյ երկիրները չըջեւէն յետոյ, եկած էր Տրովադայ: Միջերկրականի ալիքներուն ձայնը իր ականջին՝ ու եւրոպայի ցամաքամասին ծոպերը կազմող կղզիներուն հատկտեալ տեսարանը իր աչքերուն առջեւ, ան կը մտածէր իրեն յայտնուած տեսիլքի եւ այս նոր առաքելութեանը մասին:

Անշուշտ թէ առաջին անգամ չէր որ առաքեալին մտածողութիւնը կ'երթար եւրոպայի քրիստոնէացման: Անիկա յաճախ նայած էր գէպի արեւմուտք, մտածելով ջուրերէն անդին ապրող հոգիներու փրկութեանը շուրջ, եւ այժմ քունին մէջ իրեն կուգար տեսիլքը, ամբողջացնելով իր մտադրութիւնն ու ծրագիրը իրեն տակաւին անծանօթ այդ երկրամասին համար:

Ինչ յուզումով էր արդեօք որ առաքեալը, առաջին անգամ ըլլալով, կեցած Տրովադայի ծովեզրին, նայեցաւ դէպի եւրոպան: Երկրամասը որուն համայնապատկերը կ'ընդգրկէր ան իր նայուածքով, առանձնաշնորհեալ ու հարուստ էր իր բնական գեղեցկութիւններով եւ արեւով: Անիկա հարուստ էր մանաւանդ իր գեղեցիկ ու հմայիչ աւանդութիւններով: Այդ ափերուն վրայ էր որ անցեալի ամենէն գեղեցիկ բանաստեղծութիւնները գետեղէր էին իրենց հերոսներն ու աստուածները: Սակայն այս բոլորէն աւելի իր առաքեալի միտքն ու հոգին կը զեղուր այդ հեռաւոր աշխարհի լուսաւորութեան եւ փրկութեան գործով: Անիկա պահ մը մոռցած ասիական երկիրներէն իր բոլոր դժուարութիւններն ու խոշտանգումները, կը մտածէր այս նոր առաքելութեան: Իր աչքին առջեւ ալիքներէն անդին կը պատկերանար Յունաստանը իր

արուեստով եւ աստուածներով, Հոսմը իր բանականերով, որուն առջեւ ծունկի էին եկեր աշխարհի բոլոր ժողովուրդները:

«Անցեալ ի Մակեդոնիա օգնեսցես մեզ», ասիկա աղաղակն էր հին աշխարհին, յուսահատութեան եւ տագնապի աղաղակը, երբեմնի հոյակապ քաղաքակրթութեան: Աղաղակը աշխարհի մը՝ որ հարուստ էր մտածողներով եւ գիտուններով, արուեստագէտներով եւ խօսքի վարպետներով եւ որոնք սակայն այս աղաղակին մէջ կը խոստովանէին իրենց պարտութիւնը, իրենց հոգեկան տագնապը, բարոյական անկումը, եւ կալիկուլայի ու ներոնի նման բռնակալներու գերութիւնը:

Ուղին ուրկէ պիտի անցնէր առաքեալը, իրմէ առաջ անցած էին մեծ զօրավարներ իրենց բանականերով: Ժամբան ուրկէ անցաւ Քսէրքսէս, Մեծն Ալեքսանդր, եւ կեսար, նուաճելով երկիրներ եւ ժողովուրդներ, իսկ այժմ փոքրիկ նաւակ մը, եզերքէ եզերք զարնուելով կը տանէր ափ մը մարդեր միայն, Տարսոնացի Պօղոսը եւ իր քանի մը ընկերակիցները, ուրոնք կ'երթային եւրոպայի մէջ հաստատելու նոր թագաւորութիւն մը որ վախճան պիտի չունենար: Թագաւորութիւն մը որ հիմնուած պիտի ըլլար սիրոյ, զոհողութեան եւ մարդկային հաւասարութեան վրայ, ուր տէրեր եւ ծառաներ պիտի չըլլային, այլ բարեկամներ եւ եղբայրներ միայն նոյն երկնաւոր Հօր:

Այսպէս ամէն յաջող եւ բարի գործէն առաջ, մարդս կ'ունենայ անոր տեսիլը: Երազին փառաւոր հեռապատկերը կը շողայ մեր աչքերուն առջեւ, եւ այդ գեղեցկութիւնն ու լոյսն է որ ոյժ եւ քաջութիւն կը պարգեւէ մեզի մեր գործերու դժուարութեանց ընդմէջէն: Զօրավարը վրանին ներքեւ պառկած կը մտածէ յաջորդ օրուան հրդեհէն իր մտքին մէջ ուրուագծուած գիւտի կատարելագործմանը շուրջ, եւ վաճառականը իր ձեռնարկներէն չահուելիք գումարներու մասին: Ինչ որ կայ մեր մշտքին ետեւ ու հոգիին խորը, կը ներկայանայ մեզի յաճախ տեսիլներով, մղելով զմեզ անոր իրագործման: Ահա թէ ինչու եւրոպայի քրիստոնէացման գործէն առաջ, առաքեալին կ'այցելէ անոր տեսիլը:

Անշուշտ թէ մեր երազներն ու ըզ-
ձանքները մեր վաղուան կեանքին մարգա-
րէութիւններն են, որոնք սահմանուած են
իրագործուելու: Ինչ որ մեր հոգին կը
յղանայ և կ'ըզձայ, շատ յաճախ տեսիլքի
ձևով կը ներկայանայ մեզի: Բոլոր մեծ
գործերու սահմանուած հոգիները յաճա-
խանքին ներքէն են տեսիլներու, երազին
ետեը միշտ կայ իրականութիւն մը որ ի
յայտնութեան է: Քիչեր կան որ կարենան
ըմբռնել, թէ իրենց փափաքները կը կազ-
մեն իրենց ճշմարիտ աղօթքը: Մեր հոգիին
ներշնչումներն ու մեր մտքին տեսիլները
կը կազմեն մեր իրական ու ստեղծագործ
ոյժը: Թռչունը իր բնազդին հետեւելով չը
պիտի գաղթէր դէպի հարաւ, վերահաս
ձմեռէն փախչելու համար, եթէ գոյութիւն
չունենար տաք հարաւը: Արարիչը մեր մէջ
պիտի չղնէր բարձրագոյն կեանքի մը տեն-
չը, եթէ գոյութիւն չունենար իրականու-
թիւն մը մեր ձգտումին համապատասխան,
ու տեսիլները որոնք շատ յաճախ կը ներ-
կայանան մեր մտքին, ուրիշ բաներ չեն,
բայց բացուող ձամբաներ դէպի վաղուան
իրականութիւնը:

Ահա Մակեդոնացիին որ ի տեսլեան կը
մօտենայ Պողոսին և կը խնդրէ անոր օժան-
դակութիւնը իր երկրի փրկութեանը համար:
Պատգամաւոր Մակեդոնացիին կը ներկայա-
ցնէ հոս ամբողջ Եւրոպան, որուն ամենէն
մօտիկ երկրին է միայն Մակեդոնիան, Աս-
իայէն դիտուած:

Սակայն իրականին մէջ ո՞վ էր այս
խորհրդաւոր մարդը, Մակեդոնացիի տեսիլ-
քով, ո՞վ էր որ կը շրկէր զինքը Պողոսին
իրբե պատգամաւորը յիշեալ երկրին, հոս
է ահա բանալին այս մեծ իրականութեան:
Խորհրդաւոր մարդը անգիտակից արտայայ-
տութիւնն էր այն խեղճ ժողովուրդի կա-
րիքին գոր Աստուծոյ նախախնամութիւնը
կը օհմանէր այսկերպ: Խաւարը միշտ պէտք
ունի լոյսին, վէրքը դարմանին, դժբախտը
օգնութեան: Ինչպէս բնութեան այնպէս ալ
մարդկային կեանքին մէջ այս իրողութիւն-
ները յաճախ իրարու կը հանդիպին ու կ'ար-
տայայտուին մարդկային գիտակցութենէն
վեր տնօրէնութեամբ մը, որ զերազանցօ-
րէն աստուածային է: Վայ էր մեզի, եթէ
Աստուած մեզի օգնէր միայն այն ատեն
երբ մենք գիտակցօրէն պէտք ունենայինք

իրեն: Աշխարհը պէտք ունէր Փրկիչի մը
սակայն աշխարհը չէր որ խնդրեց իր Փրկ-
իչը, այլ Աստուած որ կամեցաւ մար-
դոց փրկութեան գործը: Վասնզի նախ Աս-
տուծոյ մեզ և որդեգրեց զմեզ հայրօրէն:
Միւս կողմէն աշխարհի միտքն ու խիղճը
բոլորովին քնացած չէ. մարդեր կան, բարձր
հոգիով և մտքով օժտուած մարդեր, որոնք
գիտեն զգալ և տեսնել պէտքը և սատար
հանդիսանալ անոր: Մարդեր, որոնք ար-
տաստուողին միջնորդանք, մոլորեալին ա-
ռաջնորդ, և տգէտին լոյս կը հանդիսանան,
ազատելով մարդերը իրենց մեղքերէն և
ժողովուրդները իրենց մոլորութիւններէն:
Մարդիկ որոնք չեն կրնար խաղաղ քնանալ
Տրովագայի մէջ, երբ Մակեդոնացիին կուգայ
իրենց օժանդակութիւնը խնդրելու իր և իր
ժողովուրդին համար:

Մեր մէջ պաշտումի և սիրոյ զգայա-
րանք մը կայ, մենք չենք կրնար գոհանալ
նիւթական և առօրեայ անհրաժեշտութիւն-
ներով և գոհացումներով: Կատարելութեան
գաղափարը մարդուն մէջ ուրիշ բան չէ
բայց այս զգացումին և ձգտումին արտա-
յայտութիւնը: Վայ անոր որ կրնայ ընդար-
մանալ նիւթական գոհացումներուն մէջ,
առանց որոնելու այս բարձրագոյնը:

Այսօրուան աշխարհը կարծես կորսն-
ցնելու մօտ է իր այդ զգայարանքը. ան-
հուն է թիւը անոնց, որոնք գոհ են իրենց
կեանքէն, որոնց մտքի և հոգիի ձգտում-
ներուն չուկէտը առօրեայ նիւթական գո-
հացումն է լոկ: Սակայն եթէ աշխարհը կը
քնանայ, իր խիղճը, Ս. Հոգին, որ կը
բնակի մեր մէջ, կրնայ շրկել իր պատգա-
մաւորը, յաճախ խորհրդաւոր Մակեդոնա-
ցիի մը կերպանքով, խնդրելու աստուա-
ծային օժանդակութիւնը մոլորանքի մէջ
եղող աշխարհի համար:

Դուք, սիրելի ունկնդիրներ, որ մտիք
կ'ընէք զիս այս պահուս, ունի՞ք երազներ,
տեսիլներ, որոնք ձեզի առաջնորդ կարենան
ըլլալ կեանքի սովորական ալիքներէն և
առօրեայէն անդին, նոր ապագայի մը: Ու-
նիք ձեր մտքին առջև ձեր փնտռած կա-
տարելութեան տիպարը, և կամ բարի կա-
մեցողութիւններ և յառաջագրութիւններ,
օժանդակութեան պէտք ունեցող ձեր եղ-
բայրներուն նկատմամբ: Կը լսէ՞ք յաճախ
ձեր հոգիին մէջէն ձայնը որ պիտի ըսէր,

պէտք ունի աշխարհ ձեզի, պատրաստ եղէք օգնելու իրեն։

Այդ ձայնը յաճախ ձեզ կրնայ մեծութեան առաջնորդել։ ձեր ձեռքին յանձնելով իշխանութեան մականը։ Այդ ձայնը կրնայ ձեր մէջէն յարուցանել մեծ գրաւ պար և կամ գիտնական մը հռչակաւոր։ Եւ տակաւին ձեզի ընձեռել նիւթի և հարստութեան մեծ իշխանութիւն մը։ Տաղանդ, գիտութիւն և հարստութիւն, գեղեցիկ գէնքեր և միջոցներ Աստուծոյ և մարդոց ծառայելու։

Ինչ փոյթ թէ մեր տեսիլներուն իրականացումը յաճախ հեռաւոր թուի, կամ ապագան նուազ լուսաւոր երեւի, բաւէ որ մենք զայն զգալ և տեսնել կարենանք, և ուժգնօրէն մաքառինք զայն ձեռք բերելու համար, ուշ կամ կանուխ անիկա պիտի յայտնուի մեր կեանքին մէջ։ Սակայն փափաք մը որ իրանալու ճիգով չընթանար, փառասիրութիւն մը որ կ'ընդհատուի, տակաւ կը մարի, առանց որեւէ հետք ձգելու։ Հաւատքը գոյացութիւնն է այն բաներուն զորս կը յուսանք, անոնց պատկերին ուրուագիւրը և ոչ թէ մեր մտքին ներկայացումը լոկ։ Բան մը կայ մեր տեսիլներուն և մեր սիրտերու խորունկ իղձերու ետին, անոնց համաձայնող իրականութիւնը։

Ինչ որ մեր կեանքին մէջ կ'իրագործուի, մենք այդ ամէնը յղացած ենք արդէն ատեն մը մեր մտքին մէջ։ Ինչպէս որ շէնքը իր ամբողջ մանրամասնութիւններով իրականութիւն մըն է ճարտարապետի մըտքին խորը, նախ քան իր կառոյցը, նմանապէս մենք նախ մտքով կը ստեղծենք այն բոլորը՝ որոնք ապագային պիտի իրականանան մեր կեանքին մէջ։ Մեր տեսիլները, մեր կեանքին կարելի կառուցուածքին փլուաներն են։ Բոլոր անոնք որոնք մեծ գործերու հեղինակ են հանգիստացած, նախ երազողներ են եղած։ Զգոյշ պէտք է ըլլալ միայն որ կեանքի նիւթական պահանջները չզօրանան, լռեցնելու չափ մեր ներքին կանչը։

Ո՛րք են սակայն այն մարդերը, որոնք կարենային տեսնել Ս. Պօղոսին տեսիլը, որոնց հոգին յօժար ըլլար ընդունելու ժամանակի մարդկութեան տառապանքն ու ողբերգութիւնը, ապա զոհելու համար ինքզինքնին, անոնց սատար հանգիստանալու

համար։ Ս. Պօղոս տեսաւ հին աշխարհի կորուստը և անոր տարաւ փրկութեան աւետարանը։ Բառգալ տեսաւ կեղծիքը իր ժամանակի կաթոլիկութեան, և անոր դէմ զրեց իր հոյակապ գիրքը, Վէնսան տեսաւ որբերու լքուածութիւնը և ստեղծեց իր մեծ գործը, Վիլպրֆօրտ տեսաւ թէ սեւամորթները կը վաճառուին անասուններու նման, փոխեց գերութեան վիճակը։ Այս բոլորը իրենց երազները ունէին և զայն իրականացուցին գեղեցիկօրէն և յաջողութեամբ։

Երա՛զ կ'ըսեն մարդիկ ու կ'անցնին, առանց անդրանգառնալու անոր ներքին իրականութեան և կարեւորութեան։ Քրիստոսէ դարեր առաջ, պատանի հովիւ մը երազ տեսաւ և պատմեց զայն իր եղբայրներուն, որուն մէջ իրեն կը վերապահուէր փառաւոր ապագայ մը։ Իր եղբայրները չը հանդուրժեցին, շատ տեսնելով իր փառասիրութիւնը, ու հեղինակով երազատես կոչեցին զինքը։ Մովսէս տեսաւ հեռաւոր եգիպտոսէն աւետեաց երկիր, և վճռեց հոն առաջնորդել Խորայէի ժողովուրդը, ազատագրելով զանոնք փարաւոններու գերութենէն։ Ու երբ վերջապէս եկաւ Աստուածորդին և ուզեց այս աշխարհի վրայ հիմնել Աստուծոյ արքայութիւնը, արդարութեան, ճշմարտութեան և սիրոյ թագաւորութիւնը, իր եղբայրները զինք խենթ և փարիսեցիները զինք զիւահար կոչեցին։

Հին աշխարհի, ինչպէս նաև մեր օրերու մարդոց համար երազը հաւասար է յիմարութեան։ Առանց երազ և տեսիլ ունեցող մարդոց աւետարանը պիտի չկրնար յաղթանակել։ Յանձնեցէք աւետարանի գործը իմաստուններու, և անոնք կրնան վտանգել Քրիստոնէութիւնը։ Շնորհիւ այդ երազատեսներուն է որ աւետարանը կը ցած է յաղթանակել, և յանձին այդ յիմար նըկատուածներուն փառաւորութիւնը։

Շատեր կը կարծեն թէ վտանգաւոր բան է իրենց երեւակայութեան թելադրած երազներուն յանձնուիլը, որովհետեւ այդ երազանքները կրնան զիրենք նուազ գործնական մարդերու վերածել։ այսուհանդերձ երեւակայութեան տուրքը մեր միւս մեծ կարողութիւններուն չափ սուրբ է։ Ան մեզի տրուած է աստուածային նպատակով մը, որպէսզի կարենանք ականարկ մը ներ,

տեղ դէպի անշօշափելի իրականութիւնները։
Երազելու կարողութիւնը իզուր տեղ
չէ տրուած մեզի, անոր ետեւ իրականու-
թիւն մը կայ, անիկա աստուածային մէկ
շնորհն է, սահմանուած մեզի նշմարել տա-
լու այն մեծ բաները՝ որոնք մեզի վերա-
պահուած են, տեսանելիէն անտեսանելիին
բարձրանալու, նիւթական պայմաններէն
խտէալ պայմաններուն ելլելու, և մեզի
հաւաստիացնելու թէ մեր երազները կրնան
վաղուան իրականութիւնները դառնալ։ Եթէ
հաւատարիմ ենք մեր ներքին այդ տեսիլ-
քին, պիտի դայ օր մը երբ մեր փափաք-
ները պիտի պտղաբերին ու հասունանան, ի-
րենց թոյլոյն ու գեղեցկութեամբ լցնե-
լով մեր հոգին։ Եթէ կարենայինք յարա-
տեւօրէն մեր հոգիին առջև ունենալ օրի-
նակը մեր իտէալին, ամէն վայրկեան պա-
տրաստ զայն իրագործելու, այն ատեն չու-
տով մեր կեանքին մէջ պիտի արտագրուէր
այդ օրինակը, և մենք պիտի կրնայինք
հասնիլ մեր նպատակին և անոր իրագոր-
ծումին։ Սրտի ճմուռով է որ արդի Գրիստ-
տոնեայ աշխարհը ինքզինքը և Գրիստո-
նէութեան գործը ամբողջացած՝ չգտար, ո-
րովհետեւ իր ծոցին մէջ տակաւ կը պակ-
սին Ս. Պողոսի նման մեծ առաքեալներ։
Այսօր աշխարհի մեծ մասը կը մնայ տակա-
ւին անքրիստոնեայ, Ծաբոն, Զինաստան,
Թիպէթ, Ափրիկէ և Ովկիանոսները դեռ
չեն ընդունած աւետարանին լոյսը, որով-
հետեւ այդ երկիրներուն աւետարանը տա-
նիլ ուղող տեսանողներուն թիւը տակաւ
կը նուազի։ Անշուշտ թէ աւետարանական
քարոզչութիւնները որոնք ամէն տարի կը
կազմակերպուին կաթոլիկ և Բողոքական
եկեղեցիներու միջոցաւ, արհամարհելի ի-
րողութիւններ չեն, սակայն անոնց կը
պակսի այն մեծ երազն ու իրագործումը
զոր Պողոս առաքեալին եղաւ, նախ Տրո-
վադայի մէջ ապա եւրոպական ցամաքա-
մասի վրայ։

Դուք բոլորդ որ զիս մտիկ կ'ընէք,
երիտասարդներ և օրիորդներ, ի՞նչ երազ-
ներ ունիք ձեր հոգիներուն մէջ և ապա-
գայ ի՞նչ հեռապատկերներ ձեր նայուած-
քին առջև։ Մտածած ունի՞ք երբեք ձեր
շուրջ ինկող արցունքներու, ցաւի և տա-
ռապանքի ճիւղերու, եսասիրութեան և տը-
գիտութեան զոհերու մասին։ Կը լսէ՞ք,

երբեք, խորհրդաւոր Մակեդոնացիներ
աղերսանքը այս բոլորին համար ձեր օգ-
նութիւնը խնդրող, ամէն օր և ամէն վայր
կեան, և յօժար է՞ք անոնց տանելու՞ ձե-
կարելի օժանդակութիւնը։ Զեր հոգին ըն-
դունակ է ինքզինքէն անդին, և ի հարկի
ի դին իր անձին, երազներու և իտէալնե-
րու տրամագրել ինքզինքը, նման անոնց
որոնք իբրեւ ցորեան արդար՝ աղացուցած
օր մը գաղաններու ակոսներուն ներքեւ
իբրեւ սերմ արեան ինկան մարտիրոսացման
ճամբաներուն՝ եւ իբրեւ հրաշէկ աստղ
փշուրեցան ուրիշներու հոգիին մէջ, հրա-
ւիրելով հազարներ այս սրտառուչ սխրա-
գործութեանց հանդէսին։

Բարեբախտ են անոնք որոնք խորհե-
ցան, խօսեցան և գործեցին այնպէս մը՝ որ
հաւանութեան արժանացան Աստուծոյ և
մարդոց։ Իրապէս կը ծնինք այն օրը երբ
մեր շուրջը կտոր մը սէր և ափ մը բարիք
կը սփռենք։ Մարդոց կեանքի իւրաքան-
չիւր վայրկեանը կրնայ լոյսի աղբիւր դառ-
նալ, բայց երանի անոր որ կրնայ իր աչքը
բանալ ամէն լոյսի։ Վասնդի իր խորքին
մէջ ի՞նչ է իմաստութիւն, վսեմութիւն,
հերոսութիւն և առաքինութիւն կոչուածը,
եթէ ոչ կեանքի այն մեծ վայրկեանները
ուր առաւել կամ նուազ չափով մարդը
գուրս կուգայ ինքզինքէն, կենալու համար
յաւերթի սեմին վրայ, անկէ հաստատելով
թէ Տիեզերքի փոքրագոյն ճիւղը, տկարա-
գոյն շարժումը և գալկահար խորհուրդը
չեն իշնար անէութեան մէջ։

Երբ Պողոս առաքեալը լսեց հրաւէրը
զոր Տէրը իրեն կը ղրկէր, անմիջապէս մեկ-
նեցաւ Մակեդոնիա։ Զի բաւեր երազ ունե-
նալ և տեսիլք տեսնել, ողողելով իր միտքն
ու հոգին անոր լոյսերովը, անհրաժեշտ է
իրագործել զայն, խորտակելով կապանք-
ները որոնք մեզ կը կապեն աշխարհին,
հաճոյքին և մեր եսական տրամագրու-
թիւններուն։ Պէտք է մեկնել իրագործելու
մեր առջև գրուած նպատակը, արժանի
ըլլալու համար Տիրոջ հաճութեան և մար-
դոց երախտագիտութեան, այդ կերպով
փառաւորելու համար Աստուծոյ կողմէն
իրեն յանձնուած պաշտօնը։

Ե.

ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ

Ս.

Ո՛վ իմ Աստուածս, դուն խոցեցիր զիս սէրով
 Եւ խոցուածքը քրքրբոռուն է սակաւին,
 Ո՛վ իմ Աստուածս, դուն խոցեցիր զիս սէրով:

Ո՛վ իմ Աստուածս, զիս ֆու երկիւղդ հաւուածեց
 Եւ հոն է դեռ այրուցքը որ կը կոսայ,
 Ո՛վ իմ Աստուածս, զիս ֆու երկիւղդ հաւուածեց:

Ո՛վ իմ Աստուածս, գիտցայ՝ գձուձ է ամէն ինչ
 Եւ ֆու փառքդ իմ անձիս մէջ է հաստատուած,
 Ո՛վ իմ Աստուածս, գիտցայ՝ գձուձ է ամէն ինչ:

Թաղէ՛ հոգիս հեղեղին մէջ Գիւնիիդ,
 Հաստատէ՛ կեանքս Հացովը ֆու սեղանիդ,
 Թաղէ՛ հոգիս հեղեղին մէջ Գիւնիիդ:

Ա.հա՛ւասիկ իմ արիւնս՝ զոր չեմ բափած,
 Ա.հա՛ մարմինս՝ որ արժանի չէ ցաւի,
 Ա.հա՛ւասիկ իմ արիւնս՝ զոր չեմ բափած:

Ա.հա՛ նակասս՝ որ կարմրիլ կրցաւ լոկ,
 Պատուանդանին համար ոտիդ պաշտելի,
 Ա.հա՛ նակասս՝ որ կարմրիլ կրցաւ լոկ:

Ա.հա՛ւասիկ ձեռներս՝ որ չեն աշխատած,
 Անգիտ խունկին ու կրակներուն համար վառ,
 Ա.հա՛ւասիկ ձեռներս՝ որ չեն աշխատած:

Ա.հա՛ իմ սիրս՝ որ զուր է միայն բաբախած,
 Գողգոթայի փուշերովը տրոփելու,
 Ա.հա՛ իմ սիրս՝ որ զուր է միայն բաբախած:

Ա.հա՛ ոտներս՝ իբր նամբորդներ նանքամիս,
 Քու շրնորհի աղաղակին վազելու,
 Ա.հա՛ ոտներս՝ իբր նամբորդներ նանքամիս:

Ա.հա՛ իմ ձայնս, շրնունջ անշնորհ ու պատիւ,
 Ա.պաշտի ըսգըտանքին համար բիւր,
 Ա.հա՛ իմ ձայնս, շրնունջ անշնորհ ու պատիւ:

Ահա՛ աչեքս, լուսասունք վրիպանքի,
Շիջանելու արցունքներովն աղօթքի,
Ահա՛ աչեքս, լուսասունք վրիպանքի:

Աւա՛ղ, ո՛վ Դու, Աստուած նուէրի՝ ներումի,
Ո՛րն է բովքը իմ ապերախս հոգիին,
Աւա՛ղ, ո՛վ Դու, Աստուած նուէրի, ներումի,

Աստուած անի եւ Դու Աստուած սրբութեան
Աւա՛ղ, այս սեւ անդունդը իմ ոնիրին,
Աստուած անի եւ Դու Աստուած սրբութեան,

Աստուած խինդի, երանութեան, անդորրի,
Բոլոր վախերս, չրգիսանքներս բոլոր,
Աստուած խինդի, երանութեան, անդորրի,

Այս բոլո՛րը, այս բոլո՛րը Դու գիտես,
Եւ թէ՛ ո՛չ ոք աւելի խեղճ է քան զիս,
Այս բոլո՛րը, այս բոլո՛րը Դու գիտես:

Ինչ որ ունիմ սակայն, Աստուածս, կուտամ քեզ:

Բ.

Մարիամ մայրս կ'ուզեմ միայն ես սիրել.
Պատուէրներ են միւս սէրերը բոլոր,
Մայրս լոկ զանոնք, որքան ըլլան կարեւոր,
Կարող է զինք սիրող արտից մէջ վառել:

Ներա՛ համար պէտք է սիրեմ քեցնամին,
Անո՛վ է որ ես այս զոհը ուխտեցի,
Երբ խնդրեցի իրմէն ներեց նէ ինծի
Ծառայութեան խանդն, հեղութիւնը արտին:

Երբ դեռ սրկար էի ու չար աւելի,
Թոյլ ձեռներով, համբաներէն աչքս խնայած,
Նէ սորվեցուց աչեքս խոնարհ, ձեռնամած՝
Ինծի խօսքեր՝ որ կը տանին պաշտումի:

Անո՛վ է որ ընտրեցի այս ցաւեր ծով,
Իրե՛ն համար ունիմ սիրս մէջ վշտաց Հինգ.
Դէպ ի խաչերն ու խարբալներն ամէն հիգ՝
Երբ ոգեցի զինք՝ պնդեց մէջքս անոնցմով:

Մարիամ մօրս վրայ լոկ խորհիլ կ'ուզեմ ես,
 Իմաստութեան արքոյ, ներման ակ աննենգ,
 Եւ Ֆրանսայի մայր՝ ուսկից մենք կ'ըստասենք
 Հայրենիքի պատիւն՝ այնքան ուժգնապէս:

Մարիամ Անբիծ, սէր իսկուհի՝ երկնասուր,
 Պսուղ հաւասքի անկեղծաւոր եւ աշխոյժ,
 Բարին կ'ընեմ միշտ՝ սիրելով ըզբեզ յոյժ,
 Զբեզ սիրելով միակ սիրով, Երկնից Դուռ:

Գ.

1

Իմ Աստուածքս ըսաւ ինձ. — Պէտք է սիրել զիս, որդեակ,
 Կը տեսնես կողս խոցուած, սիրս՝ որ կ'արիւնի, կ'նանանչէ,
 Եւ իմ ոտներս վիրաւոր՝ զորս Մագդաղէն կը քրջէ
 Արցունքներով, բազուկներս ցաւագին բեռին տակ

Քու մեղքերուդ, եւ ձեռներս: Եւ կը տեսնես դու խաչն այն,
 Գամերն, ըսպունգն ու լեղին. եւ ամէն ինչ քեզ կ'ըսէ՝
 Այս աշխարհի վրայ դառն՝ ուր տիրող լոկ միտն է՝
 Սիրել միայն իմ Մարմինս, իմ Արիւնս, իմ խօսքս ու ձայն:

Զըսիրեցի՞ ես ըզբեզ մինչեւ ի մահ ինքս իսկի,
 Ո՛վ իմ եղբայրքս ի Հայր, ո՛վ իմ որդիս ի Հոգին,
 Զըկըրեցի՞ չարչարանք, որ համաձայն էր Գիրքին:

Զընեծեցի՞ ես ալ քու անձկութիւններդ օրհասի,
 Զըֆրսնեցա՞յ միթէ ես գիշերներուդ փրսք ջերմ,
 Ո՛վ ողբալի բարեկամ, որ կը փնտնես քէ ո՛ւր եմ:

2

Ես պատասխան ըրի. — Տէ՛ր, Դուն հոգիէ՛ս խօսեցար,
 Ճի՛շտ է որ քեզ կը փնտնեմ ու չեմ գտներ ես ըզբեզ:
 Սակայն սիրել զքեզ... Ա՛հ, տե՛ս, ո՛րքան ո՛րքան ցածն եմ ես,
 Զքեզ՝ որուն սէրն իբրեւ բոց կը բարձրանայ անդադար:

Խաղաղութեան աղբիւր՝ զոր կ'ուզէ ամէն ծառաի,
 Աւա՛ղ, քչիկ մը տեսիւ տեսնուր պայքարներս բոլոր:
 Պատե՛լ պիտի յանդգնի՞մ քայլերուդ հետքն անմոլոր
 Այս ծունկերով՝ արիւնած պիղծ սողումէ մը կաւի:

Եւ սակայն զքեզ կը փնտնեմ խաղաղութեամբ մ'ընդերկար,
 Կ'ուզէի որ գէթ ըստուերդ իմ ամօքըս ծածկէր,
 Բայց դու չունիս ստուեր, ո՛վ դուն՝ որուն սէրը կ'ելլէ վեր:

Ո՛վ դուն աղբիւր խաղաղ, դառն՝ լոկ սիրտերուն սիրահար՝
 Զորս գեհեներին կը մասնէ. ո՛վ դուն՝ որ լոյս ես ի բնէ,
 Բայց ո՛չ աչիւն՝ կոպն ուն ծանր համբոյր մը կը բռնէ:

3

Պէ՛sf է սիրել զիս, զի ես տեղեկանն եմ Համբոյր,
 Ես այն կոպն եմ, շուրթն եմ այն, ո՛վ սիրելի դու հիւանդ,
 Որու մասին կը խօսիս, եւ այն տենող մանաւանդ՝
 Որ արդ ըզբեզ կը խռովէ՝ ե՛ս եմ ընդմիտ: Պէ՛sf է դիր

Այո՛, սիրես զիս, իմ սէս կը բարձրանայ վեր անքիւր,
 Հոն՝ ուր քու խեղճ սէրդ այծի մագրոյցիլ բնաւ չի կրնար.
 Պիտի տանի ան ըզբեզ, ինչպէս արծիւն իր հագար,
 Դէպ ծոքիներն՝ զորս երկինքը կ'ոռոգէ սիրաբոյր:

Ո՛ր իմ երկինքըս պայծառ, լուսնեակիս մէջ աչերդ այդ,
 Ո՛ր այդ մահինը լոյսի եւ ջրի, մէզի մէջ անգայս,
 Անմեղութիւնն այդ ամբողջ, հանգստաւանն այդ բոլոր:

Սիրէ՛ զիս: Այս զոյգ բառերն իմ խօսքես եմ գերագոյն,
 Կրնամ կամիլ վասնզի իբրեւ Աստուծոյ մեծահօգօր,
 Բայց նախ կ'ուզեմ կարենալ, այո՛, որ զիս սիրես դուն:

4

— Տէ՛ր, շա՛տ է այդ: Ըստուգիւ չեմ ժրսեր: Զո՞վ սիրել: Զե՞՞զ:
 Օ՛հ, ո՛չ: Կ'դողամ, չեմ ժրսեր: Օ՛հ, եեզ սիրել չեմ ժրսեր:
 Զեմ ուզեր ես: Անարժան եմ: Դուն, անհուն Վարդը, Տէ՛ր,
 Սիրոյ այն ջինջ հովերուն, ո՛վ դուք բոլոր սրտերն հեզ

Ողջ սուրբերուն, ո՛վ դուն որ նախանձոսը եղած ես
 Իսրայէլի, Դուն ըզգաս մեղուն ես որ կը քառի
 Անմեղութեամբ կիսափակ միակ ծաղկի մը կասարի,
 Ինչ, ե՞ս, ե՞ս զեզ կարենամ սիրել: Խե՞նդ ես իսկապէս (*),

Հայր եւ Որդի եւ Հոգի: Ես մեղաւորս, այս վաթարն,
 Այս գոռոզն՝ որ իբր իր գործ՝ կ'ընէ չարիք անդադար,
 Զգայարանին մէջ իր ողջ՝ հոտի, հպումի, նաւակին,

Աչք, ականջի, իր ամբողջ էութեան մէջ — ա՛հ, բնաւին
 Իր յոյսին մէջ եւ բոլոր խղճախայթին մէջ — ունի
 Լոկ գգուանքի մ'ըզմայլանքն՝ ուր Ադամն հին կը բորնկի:

(*) Սուրբ Օգոստինոս:

5

— Պէտք է սիրել զիս: Ես եմ այն խեղդերն՝ զորս յիշեցիր.
Ես նոր Ս.դամն եմ, այն որ կ'ուսէ, զիսցիր դու, հին մարդն,
Ես եմ Հրոմմո, եմ Բարիզդ, ես եմ Սողոմոն, եմ ըՍպարսն,
Ս.դամսի մը պէս՝ նետուած խաներու վրայ փսմնալի:

Իմ սէրըս այն կրակն է որ կը լափէ մէջն բոցին իր
Յաւէտ յիմար միսն ամէն եւ բուրումի մը նրման
Կը ցնդէ զայն — ջրհեղեղն է որ յորձին մէջ լըման
Կը խեղդէ սերմը չարին՝ զոր կ'ընէի ցան ու ցիր:

Որպէսզի որ մը խաչն՝ ուր կը մեռնիմ ես՝ սնկըւէր,
Եւ որպէսզի բարութեան մէկ հըրաւեովն ահազգած
Ունենայի զեղ or մ'ինձ, սարսըռագին ու նուաճուած:

Սիրէ՛: Ելի՛ր գիշերէդ: Սիրէ՛: Հոգի խեղն, անսէր,
Այս է եղած իմ խորհուրդս յաւիտեանէն իսկ ի վեր,
Որ դու պարսիս սիրել զիս, զիս միայն որ եմ մընացած:

6

— Տէ՛ր, կը վախնամ: Կը դողայ մէջս բովանդակ իմ հոգին.
Ես կը տեսնեմ, կ'ըզգամ որ պէտք է սիրել քեզ: Սակայն
Ինչպէս պիտի ընեմ զիս, ո՛վ Ս.սուած, եւ սիրական,
Ո՛վ Ա.դարոյթ՝ որմէ յոյժ պարկետ մարդիկ կ'երկնչին:

Այո՛, ի՞նչպէս: Զի անա կը շարժքիկի այն կամարն՝
Ուր իմ սիրքս իր քաղումը կը բըրէր կամովին,
Անա փլչիլն ես կ'ըզգամ հաստատութեան՝ իմ գլխին.
Քե՛զ կ'ըսեմ, — ո՞րն է քեզմէ ինծի բերող ճանապարհն:

Երկարէ՛ ձեռքդ ինծի որ վերցընել կարենամ
Այս մարմինը կըկըզած, նաեւ հիւանդ այս հոգին:
Սակայն երբեք ընդունիլ ողջագուրանքն երկնային՝

Կարելի՞ է: Կրնամ բնաւ վերագտնել or մը զայն
Քու ծոցիդ մէջ ու նաեւ արտիդ վրայ որ եղաւ մեր
Տեղն՝ ուր գըլուխն հանգչեցաւ առաքեալին սիրաջեր:

7

— Անեո՛ւտ, եթէ դուն ուզես արժանանալ, իմ որդի.
Անա՛: Թող որ գնայ արտիդ ջրհիսութիւնը տարսամ
Դէպ ի բացուած բազուկներն եկեղեցւոյն սիրական,
Ինչպէս պիծակը՝ փոքրած շուշանին է կը քոչի:

Գուն եկուր փոքն ականջիս: Թափե՛ դու հոն ծայրալիք
 Խոնարհութիւնն՝ որ պտուղն է արքայութեան մ'անվեհեր:
 Ըսէ՛ ինծի ամէն բան, չլլան կրկնուած սէգ խօսքեր,
 Ու նուիրէ ինձ փնջիկը զոչումի մը հասքնսիր:

Ապա պարզմիս համարձակ՝ իմ սեղանիս մօտեցիր,
 Պիտի օրհնեմ զեղ այնտեղ եւ հաւով մը հեծածիր՝
 Որուն ներկայ լսկ պիտի ըլլայ հեծեակն իսկ սիրուն,

Եւ դու պիտի խմես Գինին այգիին՝ որ չի օրջիր,
 Որուն ոյծը եւ որուն փաղցրութիւնն ու բարութիւն
 Անմահութեան մէջ պիտի ծրլեցընեն փու արիւն:

* * *

Յետոյ, զընա՛: Պահէ՛ դու պարզ հաւատք մ'այս խորհուրդին
 Սիրոյ՝ որու միջոցով մտածիմք, բանդ եմ նոյն ասեմ.
 Եւ մանաւանդ եկուր սէպ իմ ճանքս մէջ, որ մօտէն
 Պապական անցնող Գինիին հոն մասնակցիս դու ինքնին:

Հացին՝ առանց որուն կեանքը խաբկանք մ'է խօլական,
 Աղօթելու հոն իմ Հօր, աղերսելու եւ իմ մօր,
 Որ քեզ շնորհուի երկրի վրայ՝ ուր դու կ'ապրիս իբր ամուր՝
 Ըլլալ գառնուկն անմըռունչ՝ որ կուտայ իր բուրդն անգամ.

Ըլլալ մանուկը հագած անմեղութիւնն ու կըսաւ,
 Մոռնալ փու խեղն անձին-սէր, փու էութիւնը բընաւ,
 Եւ վերջապէս սակաւիկ մը գէթ ըլլալ ինծի պէս,

Ինծի՝ որ երբ կ'իշխէին Հերովդէսն այն ու Պիղատ,
 Ու կ'ապրէին երբ Յուդա, Պետրոս, — եղայ նըման քեզ,
 Որ եւ ինքս ալ չարչարուիմ, մեռնիմ մահով մ'ապիրաս:

* * *

Եւ անպատում բերկրանքով փաղցր ու անոյշ այնքան դեռ
 Այս պարսփերուն մէջ եռանդդ վարձատրելու համար եւ
 Հող-երկրի վրայ պիտի համեսեւել ճամ խայրիփս քեզ,
 Անդորրութիւն արտի, սէր աղփատութեան, երեկներն

Իմ միտքիկ՝ ուր կը բացուի հոգին ամբողջ յոյսին սեռն,
 Եւ կը հաւտայ, ըստ խոսմանս, խմել բաժակէն անըսպառ,
 Երբ լուսինը կը սահի երկինքի մէջ սիրավառ,
 Երբ կը հնչեն աղօթքի վարդափրփր, մոռալ զանգերն,

Ըսպասելով համբարձումն իմ լոյսերուս մէջն անեւջ
 Եւ արթնութիւնն անվախման իմ զըբալիր արտիս մէջ,
 Նըւագները ներդառնակ գովեսներուս յաւիտեան,

Եւ գիտութիւնն, ըզմայլանք հոգիին յարատեւ,
 Ըլլալ իմ մէջս՝ հանելի հանանչմանց մէջ մեհարեւ
 Քու, եւ հուսկ իմ, ցաւերուն՝ զորս սիրէի եւ ա՛յնման:

8

— Ա՛հ, ի՞նչ ունիմ, Տէ՛ր: Աւա՛ղ, աչխ արցունքով անա լիք
 Ուրախութեան մ'անսովոր. եւ քու ձայնըդ ապաքէն
 Ինձ կը բերէ թէ՛ բարիք եւ թէ՛ չարիք նոյն ասեմ,
 Նոյն հրապոյրներն ունի ան՝ ըլլայ չարիք թէ բարիք:

Կը խնդամ եւ, կուլամ եւ, իբր թէ ըլլար սրափողէ
 Արձագանգուած զինակոյ ռազմադաշտի մը՝ ուրեղ
 Վահանաբարձ հրեշտակներ կ'սեսնեմ ներմակ, կապագեղ,
 Եւ այս փողը զիս նըպարս տագնապներով կ'ապշուպէ:

Հոգեզմայլումն ունիմ եւ եւ զարհուրանքն ընտրածի:
 Գիտեմ թէ դու զըբած եւ, թէ եւ ինքս եմ անարժան,
 Ա՛հ, ի՛նչ նիգ, բայց ի՛նչ նըրայրք: Նայէ՛ ուրեմն արդ ինձի՝

Լեցուն խոնարհ աղօթքով, երբ դեռ խրոսով մ'անսահման
 Կը պղտորէ յոյսն այն՝ զոր յայտնեց ինձ ձայնըդ վըսեմ.
 Եւ կը տեսչամ եւ դողով:

9

— Ո՛վ խեղճ հոգի, զա՛յդ կ'ուզեմ:

Թրգմ. ԳԵՏ

PAUL VERLAINE

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՐՈՒՐԱՊԻԻ ՕՐԻՆԱԳԻՐՔԸ

Ն Ե Ր Ա Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՔԱՐԿՈՅՈՂԻՆ ԳԻՒՏԸ

Ֆրանսական հնագիտական արշավախումբին կողմէ, J. de Morgan-ի ղեխաւորութեամբ, 1901 Դեկտեմբեր 1902 Յունուարին, Սիւզի մէջ կատարուած պեղումներու ընթացքին, երեք մեծ կտորներէ բաղկացած՝ իրարու դիւրաւ միանալի գրեթէ զլանաձև, ցայտաքարէ հատոր մը գրտնուեցաւ, 2 մ. 25 բարձրութեամբ, 1 մ. 65 շրջապատով զազաթէն, և 1 մ. 90 խաւիսիւնէն:

Ճակտի կողմէն, վերև՝ հարթաքանդակ մը կը պատկերացնէր Համմուրայի թագաւորը, իր Օրինագիրքը ստանալու գիրքով, զահի վրայ բազմած՝ արդարութիւնը և իրաւունքը խորհրդանշող՝ արեւ-աստուած՝ Շամաշէն: Louvre-ի թանգարանը, անմիջապէս փոխադրուեցաւ քարկոթողը. աշխարհուշակ համբաւի տիրացաւ V. Scheil, զայն հրաշալիօրէն, առաջինն ըլլալով, արտադրութեամբ և թարգմանութեամբ հրատարակելով, — Délégation en Perse, Mémoires publiées sous la direction de M. J. de Morgan, délégué général, Tome IV, Textes Elamites-Sémitiques, deuxième série-ի մէջ, Paris, 1902, որուն հետեւեցան Müller-ի (1903), Winckler-ի (1904), Harper-ի (1904), Kohler-Peiser-ի (1904) և ուրիշ հեղինակներու թարգմանութիւնները:

ՕՐԻՆԱԳՐՔԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Երեք դասակարգերու կը ստորաբաժնուէր ընկերութիւնը. 1. awêlu «ազատ մարդը», 2. mushkenu «կէս-ազատ, բանուոր, խեղճ» որուն սուսմերական նախատիպն է mash-en-dà կամ mas-dà, տե՛ս Seltene Assyrische Idéogramme, B. Meissner, Leipzig, 1910, թիւ 1095 և 1114. Սեմական և Ռոմանական լեզուներու մէջ նաև անցած է այս mushkenu բառը, արամ. מֶשְׁכֶּנֶה, արաբ. مَسْكَنَة, եթովպ. mesekine, ասոր. ܡܫܟܢܐ,

եբր. מֶשְׁכֶּנֶה, ֆրանս. mesquin, իտալ. meschino, meschinello, բորթ. mesquinho, 3. ardu «արու ստրուկ» amtu «էգ ստրուկ»:

Միջնագարը՝ իր ազնուականներով, միջնակարգով, և ստրուկներով, կը յիշեցնէր, որոշ չափով, այս ընկերային իրաւակարգը, տե՛ս La Civilisation d'Assur et de Babylone, G. Conteneau, 1951, էջ 306. Awêlu-ն ազնուականն էր, պատրիկը, մարդը՝ իր հոգեկան, բարոյական, իմացական ամբողջութեամբ, զնահատանքի արժանի: Բաղդատաբար, ստորակարգ, սոսկական հպատակի համեստութեամբ, անհատականօրէն նուազ արժեւորուած, բանուորի խեղճութեամբ, սինքլորը կը ներկայացնէր mushkenu-ն. ընկերային յետին դասակարգի կը պատկանէր արդարև ստրուկը. բռնապատակի ենթակայ էր, ինչք-ստացուածքը իր տիրոջ. կը ծախուէր, գրաւի կը գրուէր. սակայն, չէին զլացուած իրեն որոշ իրաւունքներ. իր տիրոջ կողմէ, գրաւոր արտոնութեամբ միայն, գործառնութիւններ կրնար ընել. Ազատ-մարդու մը աղջկան հետ կրնար ամուսնանալ. էգ-ստրուկ մը, փոխադարձաբար, իր տիրոջ հարճը կրնար ըլլալ: Ստրկութիւնը յատկանշող մասնաւոր նշան մը, abuttu-ն «քունքի մագը» կը կրէին ստրուկները. անոնց ձերբակալումը կը գիւրացնէր այդ հետքը, որովհետև, շատեր յուսահատած իրենց անել վիճակէն, կը ջանային փախուստ տալ քաղաքէն. մահուան կը դատապարտէին կամ ձեռքերը կը կտրէին անոնց՝ որոնք իրենց խուսափումը կը գիւրացնէին. ինքզինքը փրկանաւորելու արտօնուած էր ստրուկը, եթէ ի վիճակի չէր, տաճարին կամ պալատին կը վերապահուէր այդ. Ազատ-մարդոց կողմէ կրնային որդեգրուիլ, և տիրանալ ժառանգական իրաւունքի:

Ամուսնութեան պարագային, անհրաժեշտ կը նկատուէր երկու կողմերու նախագոյ համաձայնութիւնը, որ պայմանագրի մը խմբագրումով կը վաւերացուէր. գնումով չէր կատարուէր ամուսնութիւնը, և այդպիսի դրութիւն մը գոյութիւն չուէր, որովհետև, թէ՛ ընկերութեան և թէ՛ ընտանիքին մէջ, կինը, Համմուրայական շրջանին, ստորագաս հանգամանքով մը չէր արժեգրուած:

Ամուսնութիւնը կը կանխուէր յաճախ փեսացուն կողմէ, իր աներին կամ նշանածին նուիրուած ընծայով մը՝ «tirhatu» կոչուած. կը վերագրածուէր այդ նուէրը, եթէ աները իր աղջկան ամուսնութեան չհաւանէր, կամ եթէ ճակատագրին երթար (մեռանէր) առանց զաւակներ ձգելու. արգարե, ամուսնութեան վաւերացման գրաւականը «tirhatu»-ն՝ ամուսնական սակի մը թելաչէր, այլ նշանտուքի պարգեւ մը չուէր. որ կը տրուէր աղջկան իր ծնողքին կողմէ, «sheriqtu» կը կոչուէր, օժիտը՝ մեր արդի հասկացողութեամբ, միակ միջոցը ամուսնական կեանքի մէջ իր անկախութիւնը ապահովող. իր զաւակներուն կը պատկանէր այդ, իր մահէն վերջ. եթէ ամուլ էր, իր ընտանիքին կը վերագրածուէր. իր օժիտը ստացող աղջիկը իրաւասութիւն չունէր իր հօր ժառանգութեան վրայ. եթէ իր աղջկան ամուսնութենէն առաջ հայրը մեռած էր, եղբայրները անոր օժիտ-բաժինը պարտաւոր էին տալու, հօրենական ժառանգէն:

«Tirhatu»-էն զատ, նշանտուքի շրջանին, biblu կոչուած շարժագոյք-նսւէրներ կուտար փեսացուն աղջկան, իսկ ամուսնութեան շրջանին ամուսնին կողմէ տրուած նուէրը «nudunnu» կը կոչուէր:

Միակին էր Բաբելոնի սովորաբար ամուսնութեան և հիւանդութեան պարագաներուն մանաւանդ, բազմակնութիւնը ներքին էր. օրինաւոր կնոջ հետ գրեթէ համահասար իրաւունքներ կը վայելէր հարճը: Զանազան հանգամանքներու տակ արտօնուած էր ամուսնալուծումը. եթէ էրիկը անփոյթ գտնուէր ամուսնական կեանքի հրամայականներուն, կինը կրնար զինքը ձգել, իր օժիտը առնել, և վերամուսնանալ, եթէ փափաքէր, իսկ եթէ կինն էր յանձաւորը, գետը կը նետէին զինքը. կը ցցահարուէր այն էգը՝ որ ռըրիշի մը սիրոյն, իր ամուսնին էր սպաննած:

Հարազատ զաւակներու կարգին կը դասուէր որդեգիրը, օրինական պայմանագրով. հօրենական որդեգիր ժառանգութենէն կրնար օգտուիլ. ծանր պատիժներու կ'ենթարկուէր իր որդեգիր-ծնողքը ուրանալու պարագային. արգ, գրամական հատուցում մը կը վճարէր ծնողքը եթէ իր որդեգիր զաւակը անտեսէր. չէր կրնար

պահանջուիլ ան իր հարազատ-ծնողքին կողմէ. գերագոյն պետք ընտանիքին՝ հայրն էր. կրնար դրաւի դնել, կամ իր պարտքերուն փոխարէն ծախել իր զաւակը. կ'ամուսնացնէր զանոնք. իր մահէն վերջ ամուրի մնացողին, միւս եղբայրները ամուսնագին մը կը յատկացնէին հօրենական ժառանգէն:

Յանցանքներու և ոճիրներու վճիռները, դատական մարմինն էր որ կ'արձակէր վկաներու ներկայութեան. կը կիրարկուէր նաեւ երդումը ապացոյցով՝ Աստուծոյ կամ տաճարի դրան առջև, կորսուած կամ գողցուած ապրանքներու առիթով, սեփականատէրի և աւանդապահի անհամաձայնութեամբ, վաճառականի և իր պաշտօնային վեճերու հետեանքով: Ամբողջութեան փորձը կամ Աստուծոյ դատաստանը (ordeal) կը կայանար ամբաստանալը նետելով ջուրին մէջ, եթէ անվթար դուրս գար, անպարտ կ'արձակուէր. փոխ-վրիժական գրութիւնը (law of retaliation) ահի ընդ ահանի դուզահեռաբար Մովսիսական Օրէնքին կը կիրարկուէր նաեւ. դրամի փոխառութիւններ, վաճառականական ընկերակցական մուրհակներ, հունտի, առջարի, հողի, տունի, նաւու, ստրուկներու, ճշգուած տոկոսով՝ գույութիւն ունէին. զինուորական կամ քաղաքական անձնաւորութիւններ կրնային ազատօրէն վարել, օգտագործել և վայելել իրենց պաշտօնի աւանները, որոնք, դաշտէ մը, տունէ մը կամ պարտէզէ մը կը բաղկանային. առհասարակ, հողը անձնական սեփականութիւն մըն էր, տուրքով պետութեան ենթակայ. որոշեալ սակերով մշակելի հողեր վարձու կը տրուէին. եթէ ան շահաբաժնեկից գրութեամբ պայմանագրուած էր, տէրը և վարձակալը հաւասարապէս կը կրէին միասու. հողը, զոր պարտէզի մը կը վերածէր պարտիպանը, առաջին չորս տարիներուն վարձք չէր տար, իսկ հինգերորդին, ինքը և սեփականատէրը, արդիւնքը կը բաժնուէին հաւասարապէս:

Ջրանցքներու և խրամներու գրութիւնը, մեծապէս կը նպաստէր հողամշակութեան. որովհետեւ, յաճախակի էին հեղեղները, թուամբիւր նորոգումը կտրեւոր էր. ան որ անփոյթ գտնուէր և իբր հետեանք, իր զը սյի զաշտին աւերման պատճառ հանգիստանար, անոր ընծայած միասու հատու-

յանելու պարտաւոր էր: Նաւային վաճառականութիւնը ընդհանրացած էր: Վկաներու ներկայութեան կը կատարուէր աւանդը և ամբարումը: Հետիոտն կամ ծովային զինուոր մը, թագաւորէն իրեն տրուած հողը, տունը կամ պարտէզը չէր կրնար ծախել կամ կրաւի գնել, և ոչ ալ սեպհականացնել: Իր կնոջ կամ աղջկան չէր կրնար ձգել զանոնք իր բացակայութեան, այլ փոխանորդ մը կը նշանակէր:

Սուամերէն «Nin-An» բառացիօրէն «երկնքի տիկին».— Ուխտեալներ էին ասոնք, վանքերու մէջ բնակող. գինեւորները բանալ կամ յաճախել արգելուած էր իրենց:

Ձեռքերը կը կտրէին այն բժիշկին կամ անասնաբուծին, որ անյաջող պորձառութիւն մը կատարած էր. նոյնպէս եթէ գիտակցաբար սափրիչ մը ստրուկի մը նշանը ածիւլէր, իր իսկ ծախսերով նորոգելու պարտաւոր էր ճարտարապետ մը, իր խարխուլ կառուցած տունը: Ընդուն կը կտրէին այն ստրուկին, որ կ'ուրանար իր տիրոջ հեղինակութիւնը, իսկ ականջները այն որդեգրին՝ որ իր որդեգիր-ծնողքը կ'անտեսէր:

Անդառնալի էին դատաւորներու վճիռները. վաւերաթուղթերու վրայ կ'արձանագրուէին անոնց որոշումները վկաներու ներկայութեան. հակառակ պարագային, եթէ իր որոշումը զրօքէր, այդ դատին պարունակած տասներկու անգամ իրաւունքը կը վճարէր իբրեւ պատուհաս, և կը պաշտօնադրուէր. փաստաբաններ, մեր արդի հասկացողութեամբ, գոյութիւն չունէին, այլ դատաւորին որոշումը կը յստակեցնէր ամէն խնդրի:

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ը

Ամուսական հարստութեան վեցերորդ և է՛ն նշանաւոր թագաւորն էր Համուրային, Ն. Ք. 1792-1750 տարիներուն, *Orientalia*, 1951, հատոր 20, էջ 481 և *Revue Biblique*, 1952, թիւ 4, Հոկտ. էջ 631: *Sin-muballit* որդին էր և նուաճողը *Larsab Rim-sin*ին. վարչական և իմացական բացառիկ արժանիքներով օժտուած անձնաւոր

րութեան մը հագուազիւտ հմայքը կը թողու իր ետին: Գրական բեղուն գործունէութիւն մը կը վկայեն իր իշխանութեան քառասուներկու տարիները, ուր կը յղացուին երկու շքեղ կրօնա-գրական երկեր՝ առաջինը «Enuma elish», «Երբ Վերէն» որ Բաբելական Ծննդոցն է, երկրորդ՝ այնքան հարազատօրէն մարդկային զգացումներով բաբախուն, «Gilgamesh»-ի գիւցազներգութիւնը:

Կրօնական եղաշրջման մը նախօրեա

Գանի վրայ բազմած Շամաօ՝ աւել-ասուծմէն, Համուրայի իր Օրինագիրքը ստանալու դիրքին մէջ:

կը գտնուինք, երբ Համուրայի՝ Մարտուք աստուածը Բաբելական Պանթէոնին գագաթը կը բարձրացնէ, և Իշթարին՝ «գեբրագոյն զիցուհեոյ» փառաբանանքը կը ներբողէ: Օրինագիրքի յառաջաբանին ընթերցումը, անոր խմբագրումը և հրատարակումը իր իշխանութեան վերջին օրերուն կը վերացնէ: Արարական ստուգաբանութեան լոյսին տակ, «հօրեղբայրը մեծ է» կը թարգմանուի Համուրայի բառը, տես Th. Bauer,

Die Ostkananäer, Leipzig, 1926, էջ 19, 61, մանաւանդ 53, որովհետեւ հարաւ-սեւեռական՝ հաւանաբար արարական ծագում ունի Բաբելական առաջին հարստութիւնը, այսինքն Ամոռականը, այն ապացոյցով թէ, Բաբելական չեն, այլ արարական շատ մը թագաւորական անունները այս արքայացեղին, տե՛ս Pierre Cruevillier, Commentaire du Code d'Hammourabi, Paris, 1938, էջ 4:

Ա Ճ Ը

Միջագագային ծաւալումով, պաշտօնական լեզուն Համմուրայեան շրջանին աքքատերէնն էր, իսկ սումերերէնը՝ մեռեալ լեզու, պաշտամունքի մէջ կը գործածուէր:

Արդի ժամանակներուն, աքքատերէնը կը հիմնուի իբրեւ լեզուագիտութիւն, Համմուրայեան Օրինագրքի թարգմանութեամբ, ուր դասական ոճարանութիւնը, իր յստակութեամբ, պարզութեամբ, գաղափարներու մերկութիւնը պատկերաւորելու իր ճիգով՝ յաճախակի, նախաբանին և վերջաբանին մէջ մանաւանդ, ամբողջ ստորաբարեւական գրականութեան մէջ, գրական շունչով յղացուած՝ իրաւաբանական հրաշակերտի մը կը վերածէր, զարբուր փոշիներէն սրբագործուած, այդ եզակի իմացական արտագրութիւնը:

ՈՒՐԻՇ ՕՐԻՆԱԳՐՔԻՐՈՒ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆԸ

Արեւելքի հնագոյն Օրէնագիրը չէ Համմուրային: Տակաւին վերջերս, Nifferի մէջ կատարուած հնագիտական պեղումներուն թաղանթին, իսինի թագաւոր Lipit-Ishtarի սումերերէնով խմբագրուած Օրինագրքին գիւտը, Համմուրայեանը կը կանխէ շուրջ մէկ ու կէս դարով, հրատարակուած F. R. Steeleի կողմէ, American Journal of Archaeologyի մէջ LI, 1947, էջ 658: A. Falkenstein, M. San Nicolo, Das Gesetzbuch Lipit-Ishtars von Isin, Orientalia, 1950, էջ 103-119: A. Goetze, The Laws of Eshnunna, Sumer 4, 1948. Նոյնը The Akkadian Law Code from Tell Harmal, Journal of Cuneiform Studies, 2, 1948, 72: Նոյնը, Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Edited by James B. Pritchard, Princeton, New Jersey, 1950, էջ 160-3: M. San Nicolo, Rechts-

geschichtliches zum Gesetze des Bilalama von Eshnunna, Orientalia, 1949, 258-262: Երկու Օրինագրքերուն բաղդատութիւնը, կը գոյացնէ մեր մէջ այն համոզումը, թէ Համմուրայի օգտագործած է և բարեփոխած սումերական Օրինագիրքը:

Երկրորդ, Eshnunnaի Օրէնքներու հաւաքածոն՝ աքքատերէնով խմբագրուած, 1945-1947 տարիներուն, Պաղատէն տասը քիլոմէթր դէպի արեւելք, Tell-Harmalի մէջ գտնուեցաւ Taha-Baqirի կողմէ: Այն իրողութիւնը թէ հոն յիշատակուած է Bilalamaի ժամանակակիցը Իսինի Շու-իլի-շու թագաւորին՝ Նոլպապը Lipit-Ishtarի, թըւականի ճշգումը կը դիւրացնէ, այսինքն Ուրի երրորդ հարստութենէն վերջ անմիջապէս, G. Conteneau, La Civilisation d'Assur et de Babylone, 1591, Paris, էջ 305:

Արդարեւ, նախագոյութիւնը սումերերէն և աքքատերէն երկու Օրինագրքերուն, և անոնց ազդեցութիւնը Համմուրայեանին կազմութեան վրայ, ակներեւ է և անուրանալի. սակայն այս հաստատումը, չնսմացնէր երբեք իր մէջ, հանճարեղ օրէնագիրը, կեանքի փորձառութիւններէն խմայտացած գրական տեսարանը՝ գաղափարական իր իւրայատուկ խառնուածքով, անխոնջ, անշահախնդիր առաքեալը, իր հօտին երջանկացման ճամբուն վրայ:

Իսկ Հին Կտակարանի օրինական մասերուն հետ, ի՞նչպէս բացատրել Համմուրայեանին հանդիսութիւնները. նախ, ուղղակի ազդեցութիւն մը՝ հրեայ դպիրներուն կողմէ բեւեռագիր լեզուին գիտութիւնը, և այդ գրականութեան ծանօթութիւնը, վարկածային և քմահաճային ենթագրութիւն մըն է լոկ, գրական ապացոյցի չգոյութեամբ՝ հերքելի. սակայն, սեմական նոյնացեղ ըլլալու պարագան, հասարակաց բարքերու և հասկացողութիւններու գիւրըմբռնելի հանգամանքը, սեմական տարբերու գոյութիւնը Բաբելոնի մէջ, որոշ չափով կ'արդարացնեն այդ նմանութիւններուն գոյութեան իրաւունքը. տակաւին, քարկոթոյին գազաթը, ճամաչէն՝ արեւ-աստուածմէն է որ կը ստանայ Համմուրայի իր Օրինագիրքը, մինչ Հնդամատեանի օրէնքները Ենոփայի կողմէն տրուեցան Մովսէսի. բոլորովին հակասեալ են իրարու երկու գրութիւններու գիրքը:

հակառակ Շամաշի հովանաւորող կեցուածքին արձանագրութեան վերեւ, Համուրապին է որ կը ստանձնէ իր օրէնքներուն վարկը, թէ՛ յառաջարանին և թէ՛ վերջաբանին մէջ, իր երկրին. արդարութիւնը ինք է որ հաստատեց երկրին մէջ, և ոչ թէ Շամաշը, մինչդեռ լոկ գործիք մըն էր Մովսէս, և սրբազան օրէնագրութիւնը, եհովայով էր պայմանաւոր՝ գերծ առորաբաբելական բազմաստուածեան լարիւրին թոսէն:

Յայտուն կերպով կը շեշտաւորուի տարբերութիւններու շարքը երկու Օրինագրքերու միջև. շատ մը ծիսական կանոնագրութիւններ և զուտ կրօնական օրէնքներ կը պարունակէ Հնգամատեանը. մինչ, հակառակ մեր վերեւ ակնարկած կրօնական եղաշրջման, քաղաքային Օրինագիրքի մը պարունակութեան բնոյթը կը պարզէ Համուրապեանը, առաւելաբար, պատրաստուած՝ եզերային հողամասին եփրատի և Տիգրիսի, և հոն բնակող վաճառականութեամբ մեծապէս յառաջացեալ զանգուածի մը. իսկ Պաղեստինի պէս չոր երկրամասի մը համար յօրինուած են Սուրբ Գրական Օրէնքները, և հողամշակ հասարակութեան մը, որ վաճառականական և ընկերային զարգացումի, ցած մակարդակի մը վրայ կը գտնուէր, բաղդատարար. ընկերային յառաջդիմութեան հարց մը չէ սակայն կրօնքը լոկ. ինչ որ կը վերաբերի կրօնական ներհայեցութեան, Հնգամատեանեան հաւաքածոն, Համուրապեան Օրինագիրքը մեծապէս կը գերազանցէ: George A. Barton, *Archaeology and the Bible*, Philadelphia, fifth edition, 1927, էջ 368:

ԱՐԺԵՔԸ

Իրաւաբանին՝ իբրեւ օրէնքներու հաւաքածոյ, մեկնիչին՝ իբրեւ բաղդատութեան եզր, բեւեալագէտին՝ իբրեւ լեզուական առաջձ, հնութեան պատմագիրին՝ իբրեւ ընկերային, մշակութային մարդերու վառ պատկերացում, այս գլուխ-գործոց երկը, մեր երախտագիտական զգացումները կը գրգռէ:

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

La loi de Hammourabi, V. Scheil, Paris, 1903, երրորդ հրատարակութիւն 1906: Die

Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zu mosaïschen Gesetzgebung sowie zu den XI Tafeln, Dr. David H. Müller, Wien, 1903: Die Gesetze Hammurabi in umschrift und übersetzung, Hugo Winckler, Leipzig, 1904: Նոյն հեղինակին կողմէ, Die Gesetze Hammurabis խորագրով, 1906, Der Alte Orient մատենաշարին մէջ, Հորրորդ հատոր: Hammurabi's Gesetz, J. Kohler und F. E. Peiser, Leipzig, 1904: The Code of Hammurabi, R. F. Harper, London, 1904: Altorientalische Texte und Bilder, Gressmann, Tübingen, 1909, էջ 140-171: Rechtsvergleichende studien zur Gesetzgebung Hammurapis, Koschaker, Leipzig, 1917: Etude sur le droit babylonien, les lois assyriennes, et les lois Hittites, Edouard Cuq, Paris, 1929: Leggi dell' Asia Anteriore Antica, Roma, 1929, G. Furlani: Die Gesetzstelle Chammurabis, Dr. Wilhelm Eilers, Leipzig, 1932, Der Alte Orient մատենաշարին մէջ, XXXI հատոր: Commentaire du code d'Hammourabi, Pierre Cruevilhier, Paris, 1938: Codex Hammurabi, Transcriptio et Versio Latina, Editio Tertia, A. Pohl S. J. և R. Follet S. J. Roma, 1950: Ancient Near Eastern Texts Relating to the OLD Testament, Edited by James B. Pritchard, Princeton, New Jersey, 1950, էջ 164-180:

ՀԱՆԳԵՍՆԵՐ

Revue D'Assyriologie. — Zeitschrift für Assyriologie. — Journal of Cuneiform Studies. — Archiv Orientalni. — Archiv für Orientforschung. — Orientalia. — Journal of Near Eastern Studies. — Revue Biblique. — Sumer. — Orientalistische Literaturzeitung. — Beiträge zur Assyriologie. — Rivista degli Studi Orientali:

ՀԱՄԱՐՆԵՐՈՒՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ

ՀԱՄԱԶԱՅՆ ՆԻՒԹԻ

1-5՝ Ծանրակշիռ արարքի մը մէջ, վկայի մը կամ դատասէրի մը կողմէ գործըւած յանցանքներ, դատաւորի մը կողմէ, որ իր արձակած վճիւր փոփոխած է:

6-25՝ Պարզ գողութիւն, խորտակումով գողութիւն, գողակցութիւն:

26-41՝ Զինուորական աւանդներ:

42-52՝ Ագարակավարձ, և փոխ գրականով:

53-59՝ Կամովին կամ անհոգութեամբ

գաշտերու պատճառուած փեսաներ:

60-65՝ Անմշակ հողի մը վերածումը

մրգաստանի մը կամ արմտեաց դաշտի:

90-97՝ Տոկոսով փոխ:

100-107՝ Մասնակցութեամբ ընկերա-

կցութիւն:

108-112՝ Պանդոկապետի մը կամ փո-

խազրիչի մը կողմէ գործուած յանցանքներ:

113-119՝ Պահանջատէրի մը իշխանու-

թեան զեղծումը:

120-126՝ Աւանդ:

127-164, 178-182՝ Ամուսնացած կի-

ներ կամ կրօնաւորութիւններ:

165-177, 183-184՝ Հօր կամ ամուս-

նոյն ինչքին վրայ այրիին և զաւակներուն իրաւունքները:

185-193՝ Որդեգրում:

194-214՝ Հարուածներ և վէրքեր,

վիժում:

215-240՝ Դժիշկներ, ճարտարապետ-

ներ և նաւավարներ:

241-255՝ Եզրի մը կամ էջի մը վար-

ձումը, պատասխանատուութիւնը վարձա-

կալին:

257-258, 261, 273-274՝ Երկրագործի

մը, եզնարածի մը, հովիւի մը, օրավար-

ձով արհեստաւորի մը թոշակը:

263-267՝ Անասնապահապանի մը՝ պա-

տասխանատուութիւնը:

259-260՝ Երկրագործական գործիքնե-

րու գողութիւն:

275-277՝ Նաւու մը վարձագիրը:

278-282՝ Ստրուկի մը գնումը: Տե՛ս,

Etude sur le droit babylonien, les lois assyriennes et les lois hittites, Edouard Cuq, Paris, 1929, էջ 9-10:

Մեր թարգմանութիւնը կատարուած է ուղղակի բեեռագիր բնագրէն, հրատարակուած Ant. Deimelի կողմէ, Codex Hammurabi հատորին մէջ, Romae, 1930:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՅԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 1)

“ՀԱՅ ԲՈՒՍԱՇԽԱՐՀ”

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ԳՈՐԾԻՍ ՎՐԱՅ

Հայ բուսաբաներու արժեք մեր Գիտական լեզուին առջեւ. — Մշակեալ կամ ընտանի բերքերու, բոյսերու — արմաթ, ընդեղէն, պտուղներ, բանջարեղէնք — անունները այնքան մեկին և որոշ են որ Հայ Բուսապատումը կամ Բառագիրը զայնս ճշգրտու, անոնց վրայ բանավիճելու կամ նոր անուն մը հնարել — կերտելու տաղտուկէն զերծ է այլեւս: Գրաւոր լեզուին թէ անգիրին մէջ հաւասարապէս գործածական են անոնք ու մեր ոսկեղենիկ մատենագրութիւնն ալ ի կիր արկեր է: Բայց վայրի բոյսերու, բանջարներու ևն անուններուն գալով, խնդիրը կը տարբերի. անոնցմէ մաս մը միայն յիշուած կը գտնենք մեր նախնաց մատենագրութեան մէջ, Հայ Բժշկական Մատենագրութիւնն ալ օտար նոյն գիտութեանց ազդեցութեան տակ, քիչ անգամ ուշագիւր եղեր է օտար բուսանունին քով բնիկ հայերէնը դնելու, արդ ըսել է որ մեր անգիր գրութիւնն է որ աւանդապահը եղեր է վայրի բուսոց անուններուն, ինչպէս և ընտանի բուսոց: Եթէ մեր ոսկեղենիկ մատենագիրներէն մէկը պատճառ մը ունենար բուսոց վրայ ալ ճառելու, կամ, պահ մը ըսենք բուսաբանութիւն մը գրէր, իր թուած բուսաբաները նոյնը չպիտի՞ ըլլային այսօրուան անգիր գրութեան մէջ լսուածներուն հետ: Մէկ քանի յիշուածներն ալ բաւական են մեր այս ըսածները հաստատելու: Գալ (astragale, ֆէլէն) բուսաբանը Եօղկաթէն ու Կիլիկիայէն մինչև Սվազ և աստի մինչև Վան ու ի Կովկասահայս կը լսուի ժողովուրդին բերնին մէջ, նոյնն է որ կը լսուի 1600 տարի առաջ Մերութանի բերնին մէջ, երբ սա կը զգուշացնէր Աղուանից Ուռնայր թագաւորը ձեռն մխելէ Հայոց անպարտելի Սպարապետը ամենին Մուշեղի, ըսելով՝ «Աստ արկեր զգալի գիրկս, բայց թէ ժողովել կարիցես՝ մեծ զարմանք իցեն» (Բիւզ. Փաւստ.): Դարձեալ ի Մեծ թէ ի Փոքր

Հայ և ի կլիկիա ծանօթ է կաղրեմայ, կաղրեմակ, կաղանջամակ (euphorbe, սիււ-լիւկէն) բուսաբառը, ինչ որ կը տեսնենք Եզնկայ ալ. «կաղանջամակ ազգ ինչ՝ առան-ծինն սպանող է. նովիմը զմաղձս հնացեալս հնարին բժիշկք հատանել». և այս ըսածին պէս ալ գիւղացիք Բոյսիս կաթը ջերմէ տառապողներու մաղձը քափելու կը գործածեն: Ագաթանգեղոսի «Վասն Յարութեան» ճառին մէջ օրինակ բերուած են 60է աւելի բոյսեր, որոնցմէ շատերը լսուին այսօր ալ յանգիր դպրութեան մեր. մասնաւորապէս կայծուկը = կաճուկ, կաճուկ-փուռ, կաճըլ-փուռ. Թրքերէն չախը բի-ֆէնի բարդեաններու ընտանիքէն ծանօթ և հասարակ փշեղէն մը: Սեբաստիոյ բառա-նին մէջ ունինք Սիրողակ (Bardane) բուսա-բառը, այս կազմութեամբ բուսաբառի մըն է որ կը հանդիպինք Խորենացիի Աշխարհազրութեան մէջ, այն է Քակողակ: Ֆրանսերէնի մէջ բոյսի մը նմանողութիւնը բե-րող տարբեր բոյսի մը անունը faux, Bâtard բառերով կը բարդուի, ինչ. faux-Caprier, Safran-Bâtard: Քաղքենի (Սվազ) բառառին մէջ ալ այդպէս է. օր. Սուս կապրցախ, Սուս մաշիսեղ, Սուս հիլուն ևն, բայց գեղ-ջուկ բառառին մէջ շատ աւելի ախորժա-լուր մասնիկով մը — Ուկ-ով կ'ածանցուին խպլիլի բոյսերը. օր. խաշխաւուկ, վիուկ, ցորմուկ, ցանձուկ, սոխուկ ևն: Ահա ճիշտ այս կազմութեամբ բուսաբառերու է որ կը հանդիպինք մեր ոսկեղենիկ մատենագրու-թեան մէջ ալ. օր. «Կանգփուկն թուի ինչ է, որոյ սերմն նորա դեղ է և նոյն դարձեալ կասեցուցիչ ցանկութեան» (Եզնիկ): Նոյնպէս՝ Ագաթանգեղոսի նոյն այդ ճառին մէջ կը հանդիպինք սոյն ածանցմամբ բու-սաբառերու. — ֆնարուկ, հաճարուկ, ցաղ-րուկ, մեղրուկ: Անգիր դպրութեան կը պար-տինք դարձեալ Տից = փուռն (Համէլէնի բառը.) կիսովին բուսաբառը որ կուգայ կարեւոր լոյս մը սփռել Մեր Պատմահօր «Տենջայր Սաթենիկ» անլուծելի, անմեկ-նելի սփինքս հատածին վրայ: Զանց կ'ընենք ԺԱ-ԺԸ դար մեր մատենագրութեան մէջ յիշուած բուսաբառերէն մէջբերումներընել, արդէն այս ըսուածներն ալ բաւական են անգիր դպրութեան բուսաբառերու վաղըն-ջականութիւնը և հարազատութիւնը հաս-տատելու համար: Բայց թէ՛

Խնչ են այն պատճառները եւ անպատե-հուրիւնները որով մեր Անգիր դպրութեան բուսաբառերը գրական իրաւունք չեն ըս-տացած. — Հասարակ բառ մը՝ իմաստը սահ-մանուելով և անոր մէկ քանի օրինակներ կցուելով՝ կրնայ բացատրուիլ, հասկնալի ըլլալ ու ընտանջմ ի կիրարկուիլ: Բուսա-բառի մը համար ի հարկէ կը տարբերի խն-դիրը: Հոս գիտութիւնն է որ իր գործը ունի, չորուցամաք, բայց մեկին, որոշ, առանց ծեքծեքումի ու պատիպատ տար-տամութիւններու: Պէտք է ճշգրիտ բուսա-բառին ցոյց տուած բոյսը, ընտանիքը (fa-мille) Սեռը (genre) որոշել, մանրամասն ստորագրել, ու այս ամենուն կցել լատ. Ֆրանս. գիտական համապատասխան անու-նը: Առանց այս բաներուն Բուսաբառը որ-քան ալ քաղցրահունչ ըլլայ, որքան ալ ոսկեղենիկ կազմութիւն մը ունենայ, գի-տութեան ինչպէս նաեւ Հայ Բնագիտութիւն ու բառագիրին առջև անարժէք պուպրիկ մ'է, ու ան արհամարհանքով մէկզի պիտի նետէ, և բաւականանայ օտար բուսանունին հետեակութեամբ հայերէն անուն մը կեր-տելու: Յարգ բանասիրական հրատարակու-թիւններու, պարբերականներու և այլ գոր-ծերու մէջ ցանուցիր ներկայուած բառեր, ընդհանրապէս գիտական տարազէ զուրկ ըլլալով, ամբողջեան դատապարտուած են: Բայց միւս կողմէ ուրախաւթ է տեսնել թէ Հայ Բուսակի երեւումէն ի վեր Հայերէն բուսաբանական աշխատասիրութիւնք և գի-տական լուրջ գործեր, օրպիսիք են Երեմեանի Գիտ. Բառարան, Հ. Մէնէվիլեանի բուսաբանութիւնը, բաւական մեծ տեղ մը տուած են Հայ բուսաբառերուն, թարգմա-նաբար առնուած գիտական անունին քով փակագծի մը մէջ դնելով ժողովրդական անունը, այսպէս հետ հետ աչքերը կը վարժուին, ականջները կը սուսարնան, և օր մ'ալ քաղաքացիական-գրական իրա-ւունք կ'ունենան:

Հայ բուսաբառերու մասին եղած ա-ռարկութիւններէն մէկն ալ բոյսի մը շատ մը հոմանշանակ անուններ ունենալն է: Այս միւսնոյն երեւոյթը կը տեսնենք նաեւ Ֆրանս. բուսաբառերուն վրայ, ինչպէս ամէն երկրի ժողովուրդներուն, նոյնպէս և միւսնոյն երկրի զանազան քաղաքներուն

ու գիւղերուն բնակչաց դիտելու կերպը մէկըմէկէ կը տարբերի, ոմանք այսպէս կը դիտեն բոյս մը, ոմանք այնպէս, և որովհետեւ ըստ այս դիտողութեան է որ բոյսին կնքահայրը պիտի ըլլան, ուստի և միեւնոյն բոյսը ըստ տեղւոյն՝ պիտի ունենայ անուններ, և պիտի ըլլայ ան բազմանուն։ Մասնաւորապէս ֆրանսերէնի մէջ դիտած եմ որ բոյսի մը շատ մը հոմանշանակ անուններէն ամենէն ընդհանրացածն է որ պաշտօնական անուն ընդունած են, բայց թէ ինչպէս ընդարձակ բուսաբանութիւններու, նոյնպէս և գիտական ամենալուրջ ու կենսական գործերու մէջ — որպիսին է Dorvault-ը, գեղագործներու այդ աստուածաչունչ գիրքը — պաշտօնական անունին քով շարուած կը գտնենք ամենէն աննշան ուսակերէն անունն ալ, որով ըսել է հոմանիշք ալ արհամարհելի ատաղձ մը չեն և իրենց տեղը ունին նոյնիսկ կարեւոր գործերու մէջ։ Հայ բուսաբաններն ալ կարծուածին և առարկուածին չափ սահմանափակ չեն, Հայաստան Աշխարհի մէկ ծայրէն մինչև միւսը նոյնութեամբ լսուած բուսաբաները արհամարհելի թիւ մը չէ որ կը կազմեն։ Հոմանշանակներուն մէջ ալ կան այնպիսիք որ ընդարձակ սահմանի վրայ կը լսուին։ այս երկու կարգիներուն կարելի է առաւելութիւն ընծայել և ընտրել պաշտօնական անուններ։ Կան անուններ ալ, թէև հայացի գրօշմով ու հարազատութիւնով, բայց նեղ սահմանի մը մէջ է որ կը լսուին օրինակ՝ Ակնայ բառքառին Տիմուր-ը և Կովտունցոնց Մոմիկ-ը, Սեբաստիոյ Սիբոդակ-ը։ այսպիսիք ալ կարելի է ընդհանրացնել գործածութեամբ։ Անպատեհութիւններէն մէկն ալ միեւնոյն բուսաբանը տարբեր տեղեր տարբեր բոյսերու անուն տրուելն է, պատահաբար գործածուած ասանկ անուններ ֆրանսերէնի մէջ ալ կան, և կըցած են ճշդել հարազատ առումէն։

Օտարագրի Տեղագնիք, Բնապատում, Բուսապատում եւ... Մերայինք. — Ինչպէս եւրոպացի գիւտագէտին, զինուորականին, տնտեսագէտին առջև մեր Դիւնեայ-կօզալի երկիրը և մասնաւորապէս Հայաստան Աշխարհը ոչ մէկ գաղտնիք չունի։ Քսենոփոնի օրերէն սկսեալ անշնորհքներու, պատմական ու գիտական գանձերու ցուցահան-

դէսը եղեր է օտար տեղաքնին գիտուններուն։ Ասոնք իրենց կատարած պատմական և գիտական այլ հետազոտութիւններու շարքին, ընդարձակ հատորներ գրած են մեր աշխարհի ֆլօրային վրայ ալ, ու նոյն իսկ շահու, առեւտուրի աղբիւրներէն մէկը ըրած են մեր բուսաշխարհը, միջատաշխարհը։ Մինչդեռ մենք, մեր երկրի բնիկը ու հարազատ զաւակը օտարներէն կը սորվինք զմեզ ու կը ճանչնանք։ Դեռ չունինք ազգագրական, գիտական, պատմահնագիտական, աշխարհագրական եւ այլն ընկերութիւններ^(*) որոնք մասնաւորապէս մեր երկիրը ուսումնասիրելու նիւթ ընտրէին։ Իրաւ է թէ դամոկլեան սուրի պէս մեր գլխուն վերև կախ բռնակալութիւնն է որ՝ ինչպէս մեր ընդհանուր զարգացումն, ու բարգաւաճումն, նոյնպէս և մեր այս երազակերպ ըղձանքներուն թոյլ չէ տուեր։ Չչեղինք սակայն մեր ըսելիքէն։ Հայ ֆլօրայի, ընդ նմին և Հայ Բուսաբանութեան ուսումնասիրութիւնը զրկուած նիւթերէն մէկը եղած է Հայ գրիչներէ և Բնապատումներէ։ Իմ գիտցածներուս մէջ ի Մարգուան Բրօֆս. Մանիսաճեանը եղած է որ իրենց սահմանի — Պոնտոսի — ֆլօրան ուսումնասիրած է . . . Եանքիօրէն միայն և ոչ Հայ Բանասիրօրէն։ որով ըսել է, անոր ըրածն ալ կերպով մը օտար է մեզ համար, և մեզ չահագրգռելէ հետո։ Սանասարեան Ուսումնարանը — իբրև Հայկական հաստատութիւն մը — կրնար ի շարս շատ մը ազգագրական նիւթերու, կարեւոր տեղ մը տալ Հայ-ֆլօրային ու Հայ բուսաբանութեան։ Բայց որքան հիւսիսային բիւեօը նոյնքան և այս պատուական հաստատութիւնը ինծի համար անծանօթ է. և իմ տեսածներուս մէջ՝ իր շրջանաւարտ աշակերտներէն դատելով՝ բան մը հասկցած չեմ. այսուհանդերձ ամէնքն ալ իրենց տեղը ողջ ըլլան. բայց մանաւանդ ողջ ըլլան Հայաստանի սրտին վրայ, ծոցին մէջ ապրող ցանցաւ գրիչներ ու վարժապետներ, որոնք երկու քարին մէջ տեղ, ակռանին ակռանուն դրած Մութ Աշխարհէն Լուս-Աշխարհը կը բերեն ինչ որ Հայկական է, Ազգային է, մերն է ու մեր սրտին ու հոգուն հետ կը խօսի, մեր կեան-

(*) Իելօք Կարապետ, ինչեր ալ կ'երազես,

քին հետ շաղուած է։ Այս փոքրիկ հօտն է որ — իր գլուխը ունենալով անմահ Սըր- ուանծտեանցը — կարեւոր տեղ մ'ալ տուած է Հայ Բուսաշխարհին։

Հայ բուսաբաներու կազմութիւնը. — Պէտք էր որ այսպիսի գործի մը մէջ այս բանն ալ քննուէր, քանի որ ան ալ իրեն յատուկ օրէնքներ մը ունի վերջապէս։ Ինչ- պէս որ գրուածքիս՝ Բոյսերու անուանա- կոչումի բաժնին մէջ ըսինք, մարդկու- թիւնը բոյսերու անուանակոչումը ըրած է իրեն ծանօթ ընտանի թէ վայրենի կենդան- եաց անդամներուն ու ինչ ինչ նախնական գործիքներուն վրայ, այս երեւոյթը ինչ- պէս ամէն ազդեցութեամբ, նոյնպէս և Հայ բու- սաբանութեան վրայ որոշակի կը տեսնուի։ Մարդը, գառը, այծը, ոչխարը, կովը, եզը, ձին ու էջը, գայլն ու արջը, աղուէսն ու նապաստակը, օձն ու կարիճը, հաւն ու կաքաւը, ճանճն ու մեղուն, ևն. ևն., ամէնքն ալ իրենց անդամներէն մէյմէկ բան փոխ տուեր են բուսանուններուն։ Ասոնց մէջ ամենէն աւելի չարալուրը կարծեմ իշուն փոխ տուածներն են, ու մեր դժուա- րահաճ գրագէտք ու բառագիրք դժկամա- կին, քիթ ու բերան ընեն ասոնց ի լուր։ Բայց ինչու անտարբեր մնալ onoporde, pedane-ին ի լուր, ու գայթակղիլ kespasին համար, կամ rosa canina-ին ներել ու Շան Մասուր, Խոզի Մասուր, Իժու Մասուրը արհամարհել։ Դարձեալ՝ գրականութեան մէջ Զօլայականութիւն ըսուած բան մը կայ եղեր. ես անունը միայն լսեր եմ, և սա- չափ մը ատոր սահմանը հասկցեր եմ թէ իրողութիւն մը մերկապարանոց, առանց սեթեւեթի, իր բնակին մէջ ներկայացնե- լուն կ'ըսուի եղեր։ Բայց չըսէ՞ք որ, ինչ- պէս ամէն ասութիւններու, բառերու և բացատրութիւններու, նոյնպէս և բուսա- նունները անուանելուն մէջ, ատոր բուն, ինքնատիպ ու իսկատիպ վարպետը ժողո- վուրդն է։ Ան՝ քիչ մը աւելի անփափկա- նկատ է, կարծուածէն ա'լ աւելի, ու սանկ ըսենք . . . անամօթխած, կամ կեղծիքէն ու ամօթխածութենէն չհասկնար, սեւին սեւ, ճերմակին ճերմակ ըսող դասակարգն է ինք. ըսել կ'ուզենք թէ բուսանուններուն մէջ — յաչս ամօթխածներուն — բաւակա- նէն անդին անփափկանկատ, անպատկառ

անուններ ալ կան, օրինակ՝ Գալու կ. . . , Գալու բիս, Պապու կ. . . , Կասուի ն. . . , Կասուի լիլիկ ևն. ևն. Բայց լ'ընչ ըսեն սա սրատես, դիտող ժողովուրդին, որ իր այդ տղեղ, կոշտ ու կոպիտ անուանումներ, րովը բոյսին իսկատիպ նկարագրութիւնը, ստորագրութիւնը ըրած և պատկերած կ'ըլ- լայ մէկ բառով, և մանաւանդ որ, ինք այդ բառը արտասանելուն ատեն ո'չ մէկ գայթակղութենէ կը տարուի. ինչպէս ըսեր ենք բուսաբանին կարգին, ի Գարահիսար մանուկներ կ'ըսեն իրարու, առանց դողն ինչ գայթակղութեան. «Հայտեցէ՛ք, էլը- թա'նք պապու-կ . . . ժողվենք . . . »։ Անցնինք, Յայտնի է որ գրականին մէջ եմի, ի մասնիկով կ'ածանցուին պտղատու ծառերը։ Գեղջուկ բառառն ալ պահեր է այդ հարազատութիւնը . . . վայրի պաղա- տու ծառոց համար. օր. ծոբեմի, հաւկեմի (Ալիսի Հովիտ), սնձի (Խոնավու-Տիվրիկ)։ Դաղքենին պտուղին անունովը կը ճանչ- նայ նաև ծառը. օր. սալոր, սնձ, խնձոր ևայլն, բացի այդ պտուղները նշանակել- նուն, կը նշանակեն նաև անոնց ծառը։ Իսկ եմի-ի քաղքենին կը գործածէ տար- բեր առումով մը. օր. արջեմի = արջու պէս, վայրենաբարոյ մարդ. օձեմի = օձա- բարոյ. եռեմի = իշաբնոյթ։ Ֆրանսերէնի մէջ Rose՝ վարդի զանազան տեսակներու ընդհանուր անունն է, բայց պիտակաբար ոչ-վարդազգի (Rosacées) անուններ ալ այդ բառին բարդութեամբը կազմուած են. օ- րինակ՝ Rose de Jéricho. Rose de Noël. R. Trémière ևն. ու գիտութիւնն ալ — ա- կամայս — ընդունած է այդպէս։ Այսպէս է նաև վարդ բառը Հայերէնի մէջ, որ բացի վարդին զանազան տեսակներէն, տարբեր ընտանիքէ բոյս-ծաղիկներու բարդութեա- նը մէջ կը մտնէ. օր. ձերմակ, Գեղիմ, Զըրուիկ վարդ, Արջվարդ ևն. Եւ շատ ան- գամ ալ բոյսի մը գեղեցիկ ծաղիկը ցոյց տալու համար կը գործածուի պարզապէս։ Ֆրանսերէնի մէջ chardon բառը բարդեայ- ներու (composées) ընտանիքէն կարգ մը փշեղէններու ընդհանուր անուն է և իրմով ալ կը բարդուին ատոնցմէ շատերուն ա- նունները. օրինակ՝ chardon aux ânes. ch. crépus ևն. բայց գիտութենէն ըմբոստօրէն, այդ chardon բառը բարդեայնէն դուրս տարբեր ընտանիքէ բոյսերու ալ անուններ

ը կը բարդէ. օրինակ՝ chardon roulant. Երնջայ, Հովանոցակերպներու ընտանիք): Դայերէնի մէջ ալ — անգիր դպրութեան թէջ — կառ բառը ամենայն դիմօք կը հա-
 փապատասխանէ chardon-ին. օրինակ՝ իեռու-
 լառ. ըղտակառ. խլլակառ ևն. (բարդեայ-
 չեր են). իսկ կառ կամ կառուի կառ. իեռու-
 րալակառ (չրթնազգի բոյսեր): Դարձեալ,
 ունեւս ժողովրդային բուսաբանութեան, ամէն
 յրնայոյ իր խալըիկ-ը — զայն կեղծողը, ա-
 Fleur որ միմօք, ծաղրածուն — ունի. թրքե-
 որպէն բառով՝ բոյսը իր օյնաւըն ունի. Ա-
 անտիրաօլվաթ ալ ճիշտ այս օյնաւ բառով բոյ-
 լոււի յիշած է. Ժողովուրդին երբ հարցնես
 իրաւէ սոս մասիսեղը ի՞նչ է, կ'ըսէ. Մասիսե-
 լը ինչ խալըիկը, օյնաւն է. սեւեմուկը ի՞նչ
 քրէ, Աննուխին օյնաւն է, կ'ըսէ: Պրանսե-
 Թեանի մէջ այսպիսի բոյսերու — օյնաշնե-
 լորու — անուաններ faux, bâlard-ով կը բար-
 եղգուին. իսկ Հայերէնի մէջ՝ քաղքենին սոս
 Երառով ու գեղջուկը կամ Հայաստանի շատ
 անր՝ կողմերը ուկ, իկ մասնիկով կ'աժան-
 ուիցեն. ասոնց օրինակներ մէջ բերենք նա-
 մուխապէս, ու հոս աւելորդ կը համարինք:
 քի Պկ մասնիկով կը շինուին նաև սիրուն բու-
 երկրանուններ. ինչպէս Փրանսերէնի մէջ ot,
 առotte, et, ette մասնիկներով:

Բոյսերու լեզուն. — Անոնք ալ, այո՛,
 ունին լեզու մը, լեզու մը՝ որ կը խօսի
 սրտերու հետ, հոգւոյն հետ, զգացումնե-
 րուն ու կիրքերուն հետ: Հետաքրքրուողք
 կրնան զայս գտնել Larousse pour tous-ին
 Fleur բառին տակ: Ժողովուրդի և մասնա-
 ւորապէս Հայ Անգիր դպրութեան բուսա-
 բանութիւնն ալ բոյսերուն կը վերագրէ լե-
 զու մը, որ սակայն տարբեր է վերը ըսուած
 բոյսերու լեզուէն. անոնցմէ իւրաքանչիւրը
 կը խօսի թէ ի՞նչ է իր անունը. իր խափա-
 քը, թէ՛ Ստեղծողը զինք ի՞նչ հիւանդու-
 թեան դեղ ըլլալու սահմաններ է, մարդիկ
 կոյր են, խուլ են, ու չեն կրնար անոնց
 լեզուն լսել ու հասկնալ: Օձ ուսող ճեփի-
 մերը — էսքիւլապի բանիբուն աշակերտ-
 ներն են որ հմուտ են բոյսերու այդ լեզ-
 ուին: Այս մասին զիս աւտցնելու չափ պատ-
 մութիւններ պատմած են գիւղերը. Բրգնի-
 քի մէջ ցոյց տուին ինծի խուլ-համր մը:
 Երկու Ֆրէնկ կուգան Բրգնիք, այս մարդը
 առաջնորդ կը վարձեն Մայրագոմի լեռը

երթալու: Հոն Սեւ Քարի մը մօտ կը հաս-
 նին, քարը կը շարժեն տեղէն, սեւ օձ մը
 դուրս կուգայ, կը բռնեն զայն, գլուխը և
 ազին կը կտրեն, և խօլւններէ խարոյկ մը
 ընելով՝ իրենց առաջնորդին կ'ըսեն որ օձին
 իրանը խորովէ կրակին վրայ, Փրէնկները
 կ'ուտեն օձի խորովոյքը, գիւղացին ալ
 գաղտնաբար փցար մը բան բերանը կը գնէ.
 և ինչ տեսնէ, ամէն մէկ բոյսէ մէյմէկ ձան
 կուգայ. իւրաքանչիւրը իրեն անունը, խա-
 սիաթը կը զրուցէ. Փրէնկները մարդուն
 յայլայլմէ դիրքէն կը հասկնան թէ ան ալ
 օձին խորովոյքէն կ'երեր է ու բուսոց լե-
 զուն կը հասկնայ կոր: Քթին-բերնին ապ-
 տակ մը կ'իջեցնեն՝ անանկ որ մարդը կը
 խլանայ, կը համրանայ, եթէ դուք ալ չը
 ձանձրանաք ու ինծի հետ ախանջ տաք, շատ
 ու շատ են այսպիսի բանք առասպելեաց մեր
 Ժողովուրդին մօտ: Բայց առասպել է, պի-
 տի ըսէք. այո՛, Եւրոպացին — Փրէնկը —
 կուգայ մեր դրախտալայր երկիրը Հայաս-
 տան, կուգայ ան գիտութեան անխոցելի
 զէնքովը զինուած. ան՝ Գիտութեան օձը
 կերեր ու մարսեր ալ է. ու անով կը խօ-
 սեցնէ բոյսը. ըսել, զուրցել կուտայ անոր՝
 իր ընտանիքը, սեռը, կարգը, քիմիական
 յատկութիւնքը, բուժիչ հանգամանքը, իր
 էութիւնը կազմող նախատարերքը (principe
 actif) մի ըստ միջէ. ահա այն ամէնը որ
 արդարեւ մեզ նման հասարակ մահկանա-
 ցուացս համար իրաւ որ առասպելեալ
 պատմութիւններ են:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 2)

Լ Բ Ն Ե Զ Ե Ր

ԲԱՆ ԱՂԵՐՍԱՆԱՑ(*)

Զքեզ Աստուած խոստովանիմ,
Երկրպագեմ եւ հաւատամ,
Քեզ գոհութիւնս դրուատեմ,
Թէ ասելո արժանանամ:

Զսքանչելիս քո հրուշակեմ,
Քեզ գոհութիւն եւ փառս տամ,
Ի քէն հայցեմ եւ պաղատիմ,
Աղերսանաւք եւ գոհանամ:

Դու ողորմած եւ մարդասէր,
Քո ստեղծուածոցս բարեկամ,
Անոխակալ ւ անյիշաչար,
Յամենայնի ամենախնամ:

Յոյս կենաց, բաւիչ մեղաց,
Ամէնառատ տուրք եւ բարամ,
Կատարիչ խնդրուածաց,
Այնու յուսով առ քեզ կու գամ:

Մի տալ ինձ, Տէր, սիրտ անորդի,
Որ ի բարոյ դատարկանամ,
Եւ կամ լինիմ ամալ ցամաքեալ,
Որ հետ ամպեմ եւ ոչ ցաւդամ:

Յաչուերս իմ լից յորդ արտասուաւք,
Որ զմեղս անծին իմ լուանամ,
Միացոյ զիս ի քո սէրդ,
Որ թէ տկար եմ զաւրանամ:

Հո ուրա եմ գործելոյ,
Կայծ իջեալ իս որ հրրանամ,
Հեղճ ու ծոյլ եմ գըլորած,
Կանկնեայ զանկեալս որ ժըրանամ:

Բունաւորեալ մեղքն ի մարմինս,
Դժժար կու գայ որ հեռանամ,
Պասն ու աղօթքն է ինձ բժիշկ,
Որ պահելով արդարանամ:

(*) Վերնագիրը մենք դրինք:

Նայ էնց փափուկ եմ մնացեր,
 Զաւրն զմարմինս կու հոգամ,
 Սընուցի որդանցն ճաշ,
 Գիտեմ յաւժար ի կեր զնամ:

Այլ զքեզ ունիմ ինձ ապաւէն,
 Յողորմութիւնդ քո յուսամ,
 Ըզբո ծընաւդն ունիմ միջնորդ,
 Որ քո տեսուդ արժանանամ:

* * *

Քանանացին եմ կողկողեալ,
 Պետրոս յալեացն կու ծըփամ,
 Մաքսաւորն եմ հառաչմամբ,
 Կոծեմ զկուրծս՝ ի հետ լամ:

Անդամալոյծն եմ եւ տնանկ,
 Քաղցրախաւսեց որ թաժէնամ,
 Տեռատես կինն եմ կարկամ,
 Ինձ այց՝ արա՛ւր զաւրանամ:

Հայր մեղայ ասեմ յերկինս,
 Թէպէտ արժան՝ չորդիանամ,
 Սուրբ արա զիս ի մեղաց,
 Անուն քո սուրբ՝ է՛լ յարժամ:

Զարքայութիւնդ երեւցոյ,
 Որ երկնչիմ զաւրն ու դողամ,
 Հեռացո զիս յիմ կամաց,
 Որ ի քո կամդ միանամ:

Զաւր հանապազ աւր ըս(տ) աւրէ,
 Զիս կերակրէ որ լիանամ: (*)

Ապրեցոյ զիս ի չարէ,
 Որ ոչ կարել ժուժամ,
 Քո փառք եւ զաւրութիւն,
 Արքայ՝ հզար՝ եւ փառս՝ տամ:

Ես Յովանէս Թլգուրանցի
 Ողորմութեանդ քո յուսամ,
 Զիս լուսոյ՝ արժանացոյ,
 Ի գալստեան քո՝ միւս անգամ:

Զեռ. Թ. 1900:

Հրատ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

(*) Ըստ Երեւոյթին երկու տող պակաս է:

ԳՐԱԿԱՆ

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

Ստորեւ կը դնենք հանգուցեալ Յ. Օսականի մօտ օրէն լոյս տեսնող **Համապատկեր Արեւմտեայ Գրականութեան** Ե. Հատընէ հասումը մը, Պր. Արշակ Զօպանեանի մասին, որուն գրական գործունէութեան վարչունքին գլխաւոր յարեցեալը **Սիոն** եւս՝ իր գնահատանքի եւ երախտի խօսքերը կը միախառնէ Պր. Յ. Օսականի բնագրական նշաններուն:

ԽՄԲ.

ԿՈՂՄԵՐԸ ԻՐ ՏԱՂԱՆԳԻՆ

Կենալով միայն գրական գեանի վրայ, քննադատը կը հաստատէ բազմաթիւ կողմեր Արշակ Զօպանեանի անձնաւորութեան մէջ: Այս բազմակողմանիութիւնը քիչիկ մը հասարակաց է արդէն իր սերունդի բոլոր անուններուն: Գրական առաջին թափին մէջ մեր ուժերը ստիպուած էին ճակատիլ միշտ քանի մը պահանջներու: Բայց այս առաքինութիւնը իր բարձրագոյն ձեւին տակ իւրացնողը Արշակ Զօպանեանն է դարձեալ որ պիտի մշակէ հասարակաց հոգերը, բայց պիտի աւելցնէ դեռ կոյս ալ գետիններուն հարստութիւնը:

Անով կը սկսի արեւմտահայ քննադատութիւնը: Որ, հեռու աւելորդ պերճանք մը ըլլալէ — քննադատութիւնը յորդ, նըրբացած գրականութիւններու կողքին թարմատար շեղում մըն է յաճախ — մերիին նման հիմնովին նախնական, ազազուն գրականութեան մէջ, անհրաժեշտութիւն մըն էր քառսուն տարի առաջ: Արշակ Զօպանեան, շատ երիտասարդ, հակառակ իր անբաւարար պատրաստութեան, մշակը եղաւ այդ սեռին, ապահով կորուստի մը գիցովը: Կ'ըսեմ այսպէս, վասնզի ինծի համար քննադատութիւնը գիրքերու վրայ օրագրութիւն է, գէթ մեր մէջ: Այն ուժը զոր վատնեց անկաւ այդ գետինին վրայ, անփոխարինելի շոյալում մըն էր: Վասնզի քառսուն տարի վերջը Պետրոս Դաւթեանէն, Թադէւս Գալստիան խոստումը կսկիծի մը պէս չի հեռանար ինձմէ: Անշուշտ, գործաւորին ճարտարութիւնը պայմանաւոր է նա-

խանութիւն: Ի՞նչ էր ի վերջոյ հայ գրականութիւնը որակուած նոր մեր ճիշդ որպէս զի անոր վրայով կարելի գառնային մեծ ու ընդարձակ կառույցներ: Հաճոյք մըն է մեծ գրականութեան մը խորը ընկղմիլ անկէ վերքերել չքեղ արդիւնքներ: Մնալով մեր կարելիութեանց գետինին վրայ, Արշակ Զօպանեան կը հանդիսանայ ամենէն առատ արտագրող մարդը մեր քննադատութեան մէջ:

Իբր վաստակ ու վատնում, անոր մէջ երկրորդ գիծի կուգայ հրապարակագիրը, որ բացառիկ հանգամանք մը կը զգենու իր վրայով քանի որ այդ գրադումը մատչելի չեղաւ անոր ուղիւ ճամբով, ինչպէս եղած էր ատիկա Արփիարեանին, Զօհրապին, Բաշախանին համար: — մարդիւ բոլորն ալ իրենց տրամադրութեան սակ օրաթերթ մը ունեցող, ուր անոնց գրգիռ կար միշտ օրով ապրելու, անկէ ներշնչուելու: Իրաւ է թէ իր հանդէսները (սեպհական) զանցառելի ժամադրաւայրիւր չեն, բայց կը տառապին իրենց նկարագրովը: Անոնք քաղաքական կամ ընկերային կրկէսներ չեղան երբեք, վասնզի արուեստի ու մտածման հանգանակներու կը սպասարկէին: Սեպհական բեմի այս պակասը թերեւ թաքուն ազգակ մըն է կամ պատճառ մը որպէսզի Արշակ Զօպանեանի մէջ մարդիկ ամենէն քիչ ու գէշ տեսնեն հրապարակագիրը: Եւ սակայն անհուն է անոր վատնումը այդ ուղղութեամբ: Սկիզբները շեշտօրէն գրական: Հետզհետէ, հպատակելով ազգային հարցին մղումներուն, մեր իրերամարտ ախորժակներուն ու կուսակցական պահանջներուն, Արշակ Զօպանեան իր արդէն բաժնուած ուժերէն լաւագոյն մաս մը պիտի յատկացնէ այս ապրիտ օրքան ապերախտ պէտքին ու պիտի ստորագրէ վիճարկու և կուտազան այն polemiqueները որոնք ոչ ոքի բարիք պիտի բերեն, բայց մեծ փնտսնոր ուժերուն, խռովելով անոր արդէն տարակեղոն ջղայնութիւնը աւելորդ հոգերով, երկրորդական կիրքերու նորանոր հեղումներով: Գրականէն գէպի ազգային-քաղաքական, կուսակցական ախորժակներու սա զառաժումը բարեբախտաբար չունեցաւ այն աղիտաբեր հետեանքը զոր կը հաստատենք Պարթեանի, Զարգարեանի

երաշխիքներուն մէջ, որոնց հարկադրական նիւթին բռնութիւնը թող ներուրի մեղի բացատրելի չընալ այս անօգուտ որքան անգութ ինքնաջգոհութեամբ։ Միւս կողմէն՝ անոր կեց-քեւածքը, գէթ իրրի հանդէսի մը պատնի-ր չհետը տրիրունին, զինքը վար չի պահեր ու, ամուրեանէն որուն մէջ գրագէտին պա-տենը դառնորէն կ'անդրադառնայ գործիչին սեռնապայթման վրայ։ Ամէն ուր որ զինքը ելլած են վայրկեանը, իր նախասիրութիւն-ները, իր քէները, իր նախապաշարութիւնները, սկիւղակ Զօպանեան ըսած է իր ըսելիքը յա-րբիս բուն, կրքոտ, միշտ տաք, միշտ ի-շխելու շեշտի մը պաշտպանութեամբը։

Մը Ատեն մը անիկա որակեալ քերթողն էր երբ սերունդին։ Այս վերագրումը դժուար չէր իրար հասկնալ որքան արդարացը-նէի էր իրապաշտ փաղանգին ամբողջա-նէն զիմագիծը ունենանք աչքի առաջ։ Ներքին գրական երեք սերունդներէն իրա-տան աշտները մինակն են որ բանաստեղծի մէջ մը չյայտնարեցին։ Սիւլի, Զօ-պանեանի համբաւները իրենց գագաթը ծագած են արդէն իրր քերթող 1900ին երբ Առաջին Վարսեմ, ոչ Թէքեան, ոչ Մեծա-ճփենց գոյութիւն ունին։ Բայց Նար-Պէյի, Գեթեի, Սէթեանի, Աճեմեանի, Լեւոն-Տաթևեանի տաղաչափութեանց քով Զօ-պանեանի քերթումները անուրանալի յա-ւաւելում մըն են։ Միւս կողմէն, եթէ իրր ներշնչում, զգացումներու թափ կամ ա-րի կանջի հեղուկութիւն անոր քերթումները զինն գատուիր չըջանին ընդհանուր միջի-նէն, բայց իրր թէքիք, իրր նայուածք, արիւր արեմտեան ժողովուրդին սկիզբ մը լալը կազմեն։ Անոնցմով մեր քնարերգու-նը կիւնը կը մօտենայ եւրոպական, մասնա-նպէտապէս ֆրանսական կերպերու, ձեւակա-նութեան ցուրտ ու կիսագգած այն արուեստին ի կ'ձեռն կատարելութիւն մըն է ամենէն ա-յայջ բայց չի կրնար ըլլալ բուն իսկ ստեղ-ծութեամբութիւնը։ Իր ճամբան կը տանէր կատի կատարելութիւն ու զէպի բռնագրո-սութիւն։ Իրմէ վերջ մեր քերթողները գա-ցին երկու ալ ուղղութեամբ։ Այդ ճամբու գերագոյն ճամբորդն էր Սիւլի որ ստե-ցաւ իր իսկ ձիւնի մէջ, Զօպանեանի Թը-րաւմէնէն վերջ հասկնալի էին Թէքեանի և Մեծարեանի քերթողականները։

Այս երեք հիմնական կողմերուն վրայ կ'աւելցնեմ սպառնալաւոր որ համարու-թիւն մըն է իր մօտ վերի երեք ասորժակ-ներուն։ Եւրոպայի մշակոյթէն իր տալա-ւորութիւնները, յաճախ արուեստի և մտած-ման աշխարհներէ, երբեմն արտաքին, նը-կարագեղ կայքերէ, երբեմն շարժումներէ ու մարդերէ, տունն անոր յաջողակ էջեր։ Նկար, ներկայացում, այցելութիւն, ըն-դունելութիւն, չփում իր մշտարթուն ու-ղեղին համար պատրաստ քաղցներու դերը կատարեցին։ Ու անիկա պատմեց հին ու նոր աշխարհին ամենէն ցցուն և ուժգին ազդեցութիւններէն։ Ու եթէ երկարէք այս ընկալչութիւնը սանկ կէս դարու մը վրայ, այն ատեն հասկնալի կը դառնայ հարստու-թիւնը այդ երակին Արշակ Զօպանեանի ընդհանուր գործին մէջ։

Վիպոյ՞ը։ — Ըսի մտածումիս հիմնա-կան մասը։ Ամէն քննադատի մէջ վիպոյդի մը նախատարերքը սխալ չէ հաստատել (հակառակ ճիշդ չէ միշտ)։ Իրողութիւն է որ առաջինը եղաւ հոգեբանական վիպակը փորձող մեր մէջ, ան ալ իրապաշտ շար-ժումին ամենէն հզօր հմայքի օրերուն։ Չտուաւ անշուշտ իր տաղանդին վայել գործ մը, այդ ուղղութեամբ, բայց իր նո-րաժէպերը, տղոց պարունակէն գործող պատկեր-պատմուածքները, իր կենսա-գրութիւնը մանաւանդ ոչ-գրողներուն չքա-խումբէն մեղի կը բերեն գեղեցիկ կարե-լիութիւններուն ու ասոնց վրիպանքին ցաւը նոյն ատեն։

Յետոյ, պէտք է տեսնել իր մէջ թարգ-մանիչը որ աշխատած է երկու երեսներու վրայ։ Դժուար է արդիւնքի փաստերով տապալել փորձել այդ ճիշդ տարողու-թիւնը։ Աշխարհ անշուշտ այսօր քիչ մը աւելի բան գիտէ մեր ժողովուրդին շնորհ-ներէն որքան չէր գիտէր անցնող դարու վախճանին։ Ուրիշ հարց՝ եթէ երեք այդ գիտութիւնը մեղի չբերաւ մեր սպասումին սիրտինը։ Նոյն ատեն Արշակ Զօպան-եանի մէջ հսկայ պատրանքին դէմ քալող մեր օրերու ասպետն ալ ուրիշ սրտառուչ փաստ է ինքնին։ Մինչև մեր վերջնական կործանումը անիկա ձեռնթափ չեղաւ այդ կրկնեղանցիկէն ու կը շարունակէ հաւա-

տալ: «Արդարութիւնը կ'ուշանայ, բայց չի կորսուիր» ըսեր է մեր ժողովուրդը: Թարգմանական աշխատանքին մէկ կարեւոր մասը գրական, քաղաքական, պատմական արժէքներու ցուցահանումը ունի նպատակ, մշակոյթի միջազգային լիզուով մը կատարուած (ֆրանսերէն): Ուրիշ մաս մը՝ միջազգային հին ու նոր մեծ արժէքներուն մեր աշխարհաբարի փոխադրումը: Պէտք է կենալ սա հիմնական փաստին առջև որ, աշխատանքը իր երկու երեսներուն ալ վրայ, շեշտօրէն գունաւորուած է արուեստի լայն հասկացողութեամբ մը:

Գրականութեան մը պատմութիւնը, առանց մեծ տոյժի, կրնայ մոռնալ մեր կեանքին թերեւս ամբողջ խորքը տուող յատկութիւններ, երբ որ ասոնք չեն վերածուած գործերու, շօշափելի ու իրական, — գիրք, շէնք, նկար և այլն: Ապերախտութիւն: Անշուշտ: Բայց տարբեր կերպ մը դժուար պիտի ըլլար հաշտեցնել գրականութեան իսկ ըմբռնումին: Այս տեսակէտէն դիտուած, Արշակ Զօպանեանի կեանքին գրեթէ կէսը կը լքուի ազգային պատմութեան քանի որ այդ կէսը անոր վերիվայրուածներուն հետ քալող ուրիշ տոամբն է, այլապէս յուզիչ, բայց որուն պարզկումը դուրս կը մնայ իմ ծրագրէն:

Ք Ն Ն Ա Դ Ա Տ Ը

Պէտք չեմ գգար մանրամաղ վերլուծումով մը ապացուցանել չգոյութիւնը գրական այն սեփին որ Արշակ Զօպանեանի անձովը իր մուտքը կ'ընէ մեր գրականութենէն ներս: Բաւ է յայտարարել թէ գիրքերու և հեղինակներու շուրջ դատումները, իրմէ առաջ, քրոնիկներ են յաճախ, եթէ ոչ պարսաւ կամ հայհոյանք: Ե. Մուրատեան, Ռեթէոս Պէրպէրեան, Եղիա, Գրիգոր Օտեան, Երբեմն Մամուրեան, Երբեմն ալ մի ոմն, օրաթերթէ կամ մուրացկան հանգէսներէ կը զրաւեն սիւնակներ, անպատասանատու լրջութեամբ, հոն ըսելու համար ինչ որ կ'ըսեն ուրիշներ, այդ էջերու միւս սիւնակներէն, այս անգամ հեռաւոր կամ մերձաւոր արեւելքի հարցերուն շուրջ, այնքան անփոխարինելի լրջութեամբ: Գրական քննադատութիւնը մեր մէջ լրական քրոնիկ է: Չեմ ըսեր թէ յիշուած

անուններուն պակասած են գաղափար, հասկացողութիւն, դատում, զարգացում: Ասոնք բոլորը մէկ կը շինեն պարկեշտ մտաւորականը, բայց ոչ այն միւս տիպարը որ այլամերժօրէն իր ուժերը պիտի յատկացնէ գիրքերու, գործերու ճանաչողութեան մը, գրականութեանց ընդհանուր ըմբռնումի մը ու պիտի ստեղծէ իր բեմը, անկէ խօսելու համար իր գիտցածը, կարծածը, բացառիկ եթէ ոչ ծիծաղելի ինքնաբաւութեամբ մը: Այս մարդը Արշակ Զօպանեանն է:

Միւս կողմէն, առանց աջ ու ձախ շեղումներու, պէտքը կը զգամ իսկոյն ճշդելու տարողութիւնը այս վերագրումին, զայն վերածելու համար պարզագոյն իր եզրին որ եթէ տարբեր է մեր ռոմանթիքներուն կամ՝ թոուցիկ տպաւորութեանց հետամուտ, իրերագով միւս խմբակին ճաշակէն ու հասկացողութենէն, բոլորովին չընդգրկել սակայն յղացքին ընդհանուր նկարագիրը: Անշուշտ, այս տողերուն հետ, կը խուժեն խոշոր, խոշոր տարազներ, վարդապետականներ, իմաստասիրական պատմութիւն, ընկերաբանական տեսութիւններ ու ընկերներ, որոնցմէ ոմանք արեւմտեան մեծ տարազներուն շուրջառով, միւսները՝ արեւելահայ ընկերաբան և օգտապաշտ գպրոցին տափակութիւններովը զգեստաւոր: Արշակ Զօպանեան զուրկ է մնացած իմաստասիրական կազմութեան մը բարիքէն (որքան արդար պիտի ըլլար բոլոր փոխարինել չարիքով, արդիւնքին առջև անհաւոր այն միջակութեան որ այդ պատմութեան վրէժը կը գործածէ, իր անհասկացողութիւնը, անուղեղութիւնը պատասպարելու, գլխաւորաբար արեւելահայ քննադատութեան մէջ) որպէսզի իր գաղափարաբանութիւնը պարտադրէր մեր հրապարակին: Գիրքերու գիտութիւն մը գոյութիւն ունի անշուշտ: Բայց անոր անհունութիւնը: Ու հայ գրագէտին միջոցնե՞րը, մանաւանդ Պոլիս՝ ուր մատենադարանը հնութեանց թանգարան է շատ շատ: Ու կեանքը, որ մեր ժամերը կ'ուզէ նախ իր հաշտոյն, զանոնք վտտնելու համար թերթի, դասի, ճառի, ու այն հազար ու մէկ ոչնչութիւններուն որոնք կ'աղան մեզ, կ'ըսեմ ասոնք, որպէսզի իր ճիշդ արժէքին մէջ տեսնէք գիրք մեր գրողներուն իրագործումներուն:

կեանքին ընթացիկ ապրումները բաւ են մեզմէ հանելու համար վիպող մը: Մեր տառապանքը, մեր պատրանքները, մեր սէրը ու երազները լիովին կը հայթայթեն նախանիւթը մեր քերթողական շնորհներուն որպէսզի մենք տանք մեր աշխարհը Դուրեանի մը: Մեծարենցի մը մանկունակ հորիզոններովը: Բայց քննադատ մը: — Անկիւ առնուազն հսկայ դժուարութիւն մըն է մեր մէջ: Անոր գոյութեան իրական արգելքները: — Շատ: Ու ամենէն առաջ հայ գրականութիւնը: Որ հակառակ կիսադարեան իր հոլովոյթին, նոյնիսկ դայն տեսնելով 1900ին, կէս հարիւրէն պակաս թիւ մը կը հանէ յաջողած գործերու, քննադատին առջև վարկ վայելող: Յետոյ, ընթերցման անհնարութիւնը, Պոլսով պայմանաւոր, ու պայմանաւոր դարձեալ մեր քաղաքական ճակատագրէն: Մեր նորգրականութեան մէկ կարեւոր կէտը, արեւելահայ վէպը արգիւտած աշխարհ է արեւմտահայ դատողին համար: Ու տակաւին պակասը՝ ամբողջական գործերու, հեղինակները ուրոյադրող վաւերագրերու, նշխարներու, առնուազն ուղիղ թիւերով կենսագրումներու, լուսանկարներու, ձեռագրերու: Այս եղերական հանգամանքներուն մէջ է որ սկիզբ առած է մեր քննադատութիւնը: Ու այս ամէնը իր անդրադարձը պիտի ունենայ Արշակ Զօպանեանի քննադատական գործին մէջ:

Ընդարձակ իր արդիւնքը կարելի է գետնի վրայ երկու որոշ բաժիններու մէջ: Ասոնց կարեւորագոյնը, իր ծաւալ ու յաջողութեամբ կուգայ մեր դպրութեանց շուրջը իր կատարած վերլուծումներէն, դէմքերէ կամ չըջաններէ, հին բայց մանաւանդ նոր մեր գրականութեան մեծ անուններուն առիթովը իրագործուած: Երկրորդ բաժինը կ'ընդգրկէ ընդհանուր գրականութեանց (նախասիրութեամբ մը Փրանսականին) ու ասոնց հսկաներուն վրայ կատարուած համադրական իր փորձերը, ու գրական երեւոյթներու վրայ իր կառոյցները: Զուտ քննադատական ուսումնասիրութեանց այս փաստերուն քով անիկա տուած է բազմաթիւ նշմարներ, կենսագրական որքան վերլուծական, այն բազմաթիւ հատորներուն մէջ, հայերէն թէ ֆրանսերէն, ուր մեր

արուեստի արտայայտման բոլոր կերպերը դիտուած են նոյն ու մայր մտահոգութեան մը ընդմէջէն, — մանրանկարներու, ձեռագործներու, խաչքարերու, աւերակներու, օսկեքանդակ յօրինումներու, կերպասներու, գրչագիրներու, նկարներու, հաստատ թէև դժուար վկայութիւնները օգտագործելու հայ արուեստի մը, հայ նոգեբանութեան մը, հայ իմացական կերպի մը լատականութիւնը: Ասոնցմէ դուրս են հարիւրաւոր այն քրոնիկները որոնք գրական երեւոյթներու, գեղարուեստական շարժումներու, մեռնող արուեստագէտներու, հոս ու հոն երեցող յատկանշական գործերու — գիրք կամ նկար կամ երգահանդէս — , մեր դատին հետապնդումին մէջ դեր մը ունեցած հայ ու օտար պետական մարդոց, մեր պատմութիւնը շահագրգռող հարցերու շուրջ իրեն արժած են անբաւ սիւնակներ, միշտ տիրական տարրով մը արժանի՝ պահուելու, քանի որ ամենուն մէջ ալ կայ իր անձնական աղերսը, միտքէ կամ գործէ, որ մեր գիրը կ'ընէ այլապէս թանկ ու անփոխարինելի:

Ինչպէս կը տեսնուի սա շատ արագ պարզումէն, քննադատը Զօպանեանի մէջ կը յորդի իր ընթացիկ տարազէն, ըլլալու համար տասնեակ մը մեծատարած «առասպել» (ինչպէս կ'որակէ զինքը իր զբոսը իր երէցներէն մէկը անձնական նամակի մը մէջ) պատմիչը հայ ժամանակակից իրականութեան, անշուշտ, գրական ու գեղարուեստական երեւոյթներու շուրջ լայն յամեցումով մը: Այս պարագան է որ կասկածի տակ կը ձգէ գուտ քննադատի իր վարկը:

Դառնալու համար քննադատական իր արդիւնքի կշիռին, մարդ ամենէն առաջ կը զարմանայ անոր զանազանութեան որքան ընդարձակութեան վրայ:

Ա. — Օսար հեղինակներու եւ գրականութեանց վրայ իր փորձերը: Օրը օրին գրուած այս յօդուածները, իրենց սահուն, պարզ, հասկնալի ըլլալու առաքինութեանց կը միացնեն աւելի բարձր արժանիքը մեր մէջ փոխադրելու միշտ բաւարար մթերք մը գաղափարներու, որոնք արդի մշակոյթին ընդհանուր յայտարարները կուտան,

ու անհրաժեշտ տարրերը կը նկատուին իմացական հաւասարակշռութեան մը: Մեր մէջ, ո՛չ ոք՝ այդ հասարակաց մտածումները անհաշիւ գործածեց իր գիւրու-թեամբը, ընտանութեամբը: Եւ կանգ չեմ առներ այն առարկութեան առջեւ որ ապագուտ կը դաւանի օտար գրագէտի վրայ ամէն գրութիւն, քանի որ գրողը արձագանգի դերէն դժուար գուրս կ'ելլէ: Յետոյ, քըն-նադատը քիչ անգամ արուեստագէտի յաւակնութիւններ պիտի պաշտպանէ: Իրողութիւն է որ 1890ին իսկ Չօպանեանի յօդուածները օտար դէմքերու շուրջ կը բերէին բան մը որ կը պակսէր մեզի: Տարիներու հոյովումին հետ, այդ փոխադրութիւնները քիչ քիչ ազատուեցան լրագրական իրենց յարգարանքէն, ըլլալու համար լայն, հասուն, մտածուած փորձեր (essais) որոնց վրայ աշխատող հեղինակը նախա-նութեամբ հարստութիւն մը միայն ունէր աւելի, բայց կը դնէր իր անձէն ալ որոշ բաժին մը: Անոնք, առնուազն մարդանք մը պիտի կազմէին որպէսզի ճարտարապետը ստանար, իրենց վրայով, մեթոտի մը, եղանակի մը թէքնիքը: Չեմ գործածեր վարդապետութիւն, հանգանակ, իմպսասի-րութիւն քիչ մը խոշոր բայց յաճախ ալ փցուն տարազները: 1890ին Փրանսական քննադատութիւնը արդէն հրաժարած է մեծ այդ բանաձեւերէն, ըլլալու համար տպաւորութեանց տողում մը: Ժիւլ Լը Մէթր, Պուրմէ, Ֆակէ, Անաթոլ Ֆրանս, Կուրմոն տիրական դէմքերն են այդ քննադատութեան, բոլորն ալ անձնական զգայութիւններու արձանագրիչներ, երանգի տարբերութեամբ մը: Ծանր, պատմա-փիլիսոփայական հմտութեան մը բեռէն զերծ այդ գատումները անշուշտ քիչով վեր են լրագրութենէ: Բայց ատիկա կրուստ մը չէ, քանի որ խոշոր յաւակնութիւններով բեռնաւոր իրապաշտ ու զրապաշտ քննադատութիւնն ալ (Թէն, Զոլա) աւելի բախտաւոր չէ եղած, ժամանակին դիմաց: Արշակ Չօպանեան օտարներու վրայ իր բոլոր կտորներուն մէջ, գործածեց տպաւորապաշտ թէքնիք մը, ուր մուտք էին գրագէտի որոշ խառնուածք, արուեստագէտ զգայնութեան մը տարրերը, քիչիկ մը արեւելք, այսինքն՝ գոյն ու երազանք, որոշ բաժին մը հայութեան, իր ամենէն մա-

քուր, տխուր, հարազատ քանի մը կողմ-րովը: Անխուսափելի այս անձնականութիւնն է որ այդ կտորները կը փրկէ պարհետեղութիւն, անպէտ փոխադրում ըլլալու ճակատագրէն: Յետոյ, անոնք հագրուաններ են եղած նոյն ատեն: Քառսուտարի առաջ օտար լեզուները մատչելի չէին մեր միջին միտքերուն: Բոլոր պատանիները, որոնք յետոյ տէրերը պիտի դառնային մեր գրականութեան, իրենց հազոր գակցութիւնը ըրին արեւմտեան մշակոյթին հետ, այդ աղօտով:

Այդ ուսումնասիրութիւններէն անոնք որ դէմքերու յատկացուած են, վար չեն մնար իրենց սկզբնատիպ կազապարներէն: Կոնֆուս եղբայրներու և Հայնէի վրայ վերլուծումները, յիշելու համար նմոյշներ, իբր թափանցում, դասաւորում, ճանաչողութիւն կրնան մօտիկը գրուիլ վերս անուանուած քննադատներէն նման փորձերու: Երեւոյթներու շուրջ (Վիպակաւութիւն, դասակաւութիւն, միսթիկաւութիւն՝ դարձեալ յիշելու համար նմոյշներ) իր կառուցումները կը համադրեն միջին ծանօթութիւններու ամբողջական մթերքը, հանրագիտական խտութեամբ ու պայծառ յորինուածքով: Չեմ խօսիր այդ աշխատանքին մէջ նորութեան, նորագման պէտքէ մը, որ ծիծաղելի պիտի ըլլար առնուազն: Հօս կը ներկայանայ հարցը եւրոպական զգայնութեան ո՛ր աստիճան իր հաղորդակից դառնալուն: Ուրիշ խօսքով կա՞յ Արշակ Չօպանեանի մէջ տիպարը որ կը ճանչնայ հին ու նոր մեծ գրականութիւնները, ապրած էր գէթ տասնըիններորդ դարու հոգեբանական և գրական մեծ տագնապները, ասոնք խտացնող գործերու խոր, սպառող պեղումներէ վերջը ու ճարած՝ իր ջղային գրութեան՝ աշխարհը տեսնելու և զգալու եղանակ մը որ հանդէս կուգայ օրինակի մը համար Տանիմորքացի Կէօրկ Պրանդէտի մը գործին ընդմէջէն: Կը կարծեմ թէ անտեղի է այս խտութիւնը: Եւրոպական համբաւի տիրացած Դանիացի քննադատին Փրէյլը շատոնց մտած են երջանիկ քունին մէջ որով կը մոխրանան քննադատական ամենէն ամբարհաւած յաջողուած քները: Չմոռնալ անշուշտ Սէնթ-Պէօվը որ կը կարգացուի անձերու հոգեկան բաւիղներէն ներս իր բացած այլապէս չահեկան, խոռովիչ լուսա-

մուտներու սիրոյն: Յիշել մեծահռչակ թէնը ու իր ամրակազմած լաստակերտումները որոնք այնքան տոգոյն գրականութիւն մը կը թուին այսօր: Եւ սակայն կէս դար հազիւ մեզ կը բաժնեն օրերէն ուր այդ մարդուն վերլուծումները իմաստի գագաթներ կը ներկայացնէին մտածող մարդկութեան հիացումին բարձրացում: . . . Դառնալու համար հայ գրականութեան, անմիջապէս դիտել կուտամ որ Արշակ Զօպանեանի այդ արտաքին աշխատանքը բարիք միայն բերաւ իր ընթերցողներուն որոնք ատոր շնորհիւ արթնցան անշահախնդիր ու ազնիւ հետաքրքրութեանց, երբ միջազգային կրկէսին վրայ տշմէութիւն գրաւող մեծ հարցեր, իմացական հոսանքներ, ամենէն շատ գրական ուղղութիւններ անոր անխոնջ գրելովը կը պարզուէին, կը պատշաճուէին իրենց ճաշակներուն ու հասկացողութեանց: Անշուշտ արագ, քիչ խոր, լրագրական նկարագիրը պէտք է մատի փաթթել երբ կը դատենք այդ վաստակը: Արշակ Զօպանեան ֆրանսացիներ չունէր զինքը կարդալու: Յետոյ միշտ աչքի առջև ունենալ անոնց նորութիւնը: Նորագոյն մեր սերունդը, հիմա իր միջոցներով, դիւրութիւն ունի հայթայթելու այդ ամէնը, «խմելով ակէն» ինչպէս կ'ըսեն: Բայց՝ քառսուն տարի առաջ:

Բ. — Հայ գրականութեան եւ հայ հեղինակներու վրայ իր աւխտաճգին: Հոս պարզ է որքան անվերապահ իմ համակրանքը Զօպանեանի աշխատելու մեթոտին որքան իրակերտած արդիւնքին մասին: Զօպանեանի ինչպէս հայ քննադատութեան լաւագոյն նուաճումները կ'իյնան այս մարդին մէջ: Այդ դիրքերուն մէջ ես կը հաստատեմ առաջին յաջողակ, երկարաշունչ, հանգամանորէն իրագործուած նմոյշները աշխատութեան կերպի մը ուր գրագէտները ներկայացնելու, հասկնալու, դատելու իրական մեթոտ մը կ'ուրուագրուի, հետը հետէ ամրացող, ճշմարիտ դրութեան մը բոլոր պայմանները թելադրելով, նախնական ու թերի, անշուշտ, բայց բոլորովին տարբեր քմածին ու գետնաքար զովեստէն կամ պարսաւէն որոնք նկարագրիւնները եղած են սեռին, իրմէ առաջ:

Առանց հետեւակութեան վախի, կարելի՞

է փնտռել այդ գործին մէջ ճշմարիտ քննադատը որոշադրող տարրեր, — լայն հրմտութիւնը, խոր ու լայն թափանցումը, ուրիշներու իմացական աշխարհին մէջ անվերապահ անձնաւքում մը, մերձեցումներ ու տարբերացումներ, հասկացողութեան սուր զգայարանք, մանաւանդ դատումի արագ ու ապահով վարժութիւն յիշելու համար այն քանի մը կարկառուն ստորոգելիները որոնք մեր ամենուն մէջէն կարող են քննադատ մը ճարտարապետել: Պատասխանը հաստատական է անտարակոյս: Տակաւին, կարելի՞ է Արշակ Զօպանեանի մէջ ողջունել մեր մտքի հետքերուն վրայ լայն, տիրական ակօսիւն բացող երախտառատ մշակը: Նոյն է պատասխանը: Կարելի՞ է, աւելի լայնելով հարցականին չըջնակը, Արշակ Զօպանեանի մէջ գտնել փորձել եւրոպական տարողութեամբ իմացականութիւն մը, հազուադգի ու այլապէս հզօր որ ընդգրկէր մեր ամբողջ իմացական վաստակը ու մեր գրականութեան ըմբռնումին մէջ իջնէր տարօրէն թելադրիչ ու զգլխող խորութեանց, քանի մը կարկառուն ցուցմունքներու ճամբով կերպադրէր մեր հոգին, դարերու սանդուխներէն ու մեզ յայտնաբերէր մեզի: Հոս դժուար է հաստատականել: Ի՞նչ որ գտած է իր քննադատական սուղումներէն, մեր անցեալին ընդերքն ի վար, անշուշտ կը խօսի մեզի, իբրեւ համոզիչ գեղեցկութիւն ու մեզամօտ խորհուրդ: Բայց այդքան: Թերեւ իրմէն աւելի մեր գրականութիւնը պարտաւոր ենք պատասխանատու բռնել այս թերացման մէջ: Կ'անցնիմ: Արշակ Զօպանեան քննադատի իր հայեցողութիւնը դրութեան մը պիտակին է վստահած ու ատիկա լաւ է անշուշտ: Բայց նոյն ատեն իր դատումները էէ ազատագրած տպաւորութեանց ենթակայութեանէ մը:

Յ. ՕՇԼԿԱՆ

ԿՐԾՆԱ-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՄԱՀ ԵՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆ

«Մահը — ըսե՛ր, ե՛ն — տառապանք-ներուն գերագոյնն է»։ Մեր կեանքին մէջ է՛ն մեծ երեւոյթն է ան զորս կը մղէ մարգոց իմաստասիրելու։ Բայց տարօրինակօրէն, իմաստասիրական գրութիւնները չեն զբաղիր վախճանաբանական հարցերով. եթէ վերլուծել փորձեն խկ, իրենց փորձերը կը ֆնան միշտ մակերեսային. և բնական է որ այդպէս ալ ըլլայ, վասնզի Քրիստոս, միանգամ ընդ միշտ լուծած է այս հարցը իր հրաշափառ Յարութեամբը։

Մահուան իրողութիւնն է որ կեանքին նշանակութիւն մը և խորութիւն մը կուտայ։ Կեանքը այս աշխարհի վրայ իմաստ մը եթէ ունի անոր համար է վասնզի գոյութիւն ունի նաեւ մահը. եթէ չզգայինք որ անցնող տարիները իրենց հետ տակաւ առ տակաւ կը տանին նաեւ մեր թարմութիւնը, զեղը, ֆիզիք կարողութիւնները, կեանքը իմաստ մը պիտի չունենար։

Դերազանցօրէն ընկերային էակ մըն է մարդը. ընկերութենէն դուրս հանելով զայն նշանակութիւն պիտի չունենան արժանիքները որոնք իբրեւ առաքինութիւններ դարձու ընթացքին իտէալականացած են և իբրեւ յարացոյց անոնց ձգտած է մարդը ֆանապազ։ Ընկերութենէն դուրս իմաստ չունին անկեղծութիւնն ու ստուքիւնը, առաքինութիւններն ու մոլութիւնները։ Կեանքին նշանակութիւնը պէտք է փնտռել այս սահմանաւոր աշխարհի սահմաններէն դուրս, անսահմանին մէջ. ու ճիշդ այս անցման կէտին վրայ է որ կը յանգինք մեր աստ-գեանական կեանքի վախճանին։ Ստոյգ է որ անխուսափելի մահուան մօտենալը զգալով կը սոսկանք ու զայն իբրեւ չարիք կը նկատենք, սակայն պէտք է անոր մէջ տեսնենք կեանքին նշանակութիւնը. անմահ և յաւերժական կեանք՝ միայն մահուամբ ձեռք կը բերուին։ Այս քիչ մը տրտում պարագան մեր կեանքի մեծ paradox-ներէն մին է։ Տրտում՝ անոր համար որ մեղքն է պատճառը մեր մահուան. մեղքը որուն յաղթա-

հարելը այս աշխարհի վրայ մեր մեծագոյն առաջադրութիւնը պէտք է ըլլայ։ Կրօնական հասկացողութեամբ մը ինչպէս նաեւ ոգեկան ներհուն ապրումով է որ պիտի զիմագրաւենք այն՝ որ անխուսափելի է մեկ կեանքին մէջ ուէ օր։ Ուրիշ խօսքով անմահութեան երթալով է որ պիտի յաղթենք մահուան։

Կեանքը մեզի համար գեղեցկութիւն մը ու հմայք մը եթէ ունի անոր համար է որ մեր կեանքի ճամբուն ծայրը մահը պիտի զիմաւորէ մեզի, ու անկէ ետք ճակատագրուած ենք աւելի բարձր և ազնուական կեանքի մը։ Կեանքը տափա՜կ, դամի՜կ, ու մանաւանդ անխուսափ պիտի ըլլար եթէ գոյութիւն չունենար մահը։

Մահը կենսաբանական և հոգեբանական երեւոյթ մը չէ միայն, այլ է՝ միեւնոյն ատեն հոգեկան երեւոյթ մըն ալ։ Յաւիտենութիւնը հունաւոր ժամանակին մէջ չի կրնար սահմանաւորուիլ, ուստի հոգի՛ն պէտք է երթայ անսահմանաւորին։

Կենսաբանական տեսանկիւնէ մը զիտուած, կեանքը տեական մահացում մըն է։ Ժամանակն ու միջոցը մահացնելու ելմաններ կը պարունակեն իրենց մէջ։ Երբ ժամանակին մէջ, մեր զգացողութիւնը տակաւ կ'անհետի, մահանալու փորձառութիւնը կ'ունենանք։

Երբ միջոցին մէջ կը բաժնուինք բարեկամէ մը, քաղաքէ մը, տունէ մը, ի վերջոյ սիրուած և յիշատակներով հարուստ վայրէ մը դարձեալ փորձառութիւնը կ'ունենանք մահանալու։

Քիչ վերը բացատրուածին համաձայն մահը թէև զրական նշանակութիւն մը ունի, բայց կը սարսափինք անկէ, որովհետեւ ամէն չար արարք մահացուցիչ է քանի որ մահուան պատճառը մեղքն է։ Հպարտութիւնը, նախանձը, բարկութիւնը մահ են և մահուան մանրէներ կը պարունակեն։ Ամէն մէկ յուր զգացումին յատակը մահ կայ։ Քանի որ մահը արգիւնք է չարին և մեղքին, հետեաբար անմեղ և բարի կեանք մը անմահ է և յաւիտենական։

* *

Քրիստոս սրբացուց մահը։ Ան, «մահուամբ մահը կոխեց»։ Իր կամաւոր մահը,

որուն պատճառը աշխարհի չարն ու մեղքն էր օրհնութիւն մը եղաւ ու մեծագոյն բաւրիքը։ Ուրեմն խաչը պաշտելով կը պաշտենք մահը որ մեզի ազատութիւն կուտայ ու կ'առաջնորդէ յաղթանակի։

Տեականանալու համար անհրաժեշտ է որ մեռնինք։ Այսպէս չէ՞ որ ըմբռնելի կ'ըլլայ Քրիստոսի Յարութեան փառքը։ Առանց Աւագ Ուրբաթէ մը, առանց Գողգոթայէ մը անցնելու անկարելի էր հասնիլ հրաշափառ Յարութեան։

Մահուան paradox-ը բարոյագիտական ինչպէս նաեւ գեղեցկագիտական երես մըն ալ ունի։ Ան dissolution է, անոր մէջ կը կորսուին ձեւ և պատկեր, այսինքն նիւթական աշխարհի մէջ գործող աւելի ցած ելիմանները կը յաղթանակեն։ Կեանքը միևնոյն ատեն գեղեցիկ ալ է, ան կը յաղթանակէ տգեղութեան և հասարակին։ Ատեն մը կուգայ երբ մեռեալի մը դէմքը աւելի գեղեցիկ և համաչափ կ'ըլլայ քան ի կենդանութեան։ Տգեղ և գծուծ զգացումներ կ'անհետին մահուան ներկայութեան։ Անցեալին գեղեցկութիւնն ու հմայքը կախում ունին մահուան ազնուացնող ազդեցութենէն։ Մահը կը մաքրէ անցեալը և կը կնքէ յաւիտենութեամբ։ Ի վերջոյ մահը ոչ միայն կը լուծէ և կը վերածէ մեր մարմինը այն կաւին որմէ յառաջագայած էր ան, այլ կը մաքրէ ու կը սրբէ զայն։ Թէև վախազդեցիկ, սակայն և այնպէս կեանքին նշանակութիւնը անխուսափելիօրէն առնջըլած է մահուան, ուստի մարդուն բարոյական արժէքը կը յայտնակերպուի մահուան փորձառութեանը մէջ որ կեանքին մէկ միւս երեսն է։

Կեանքը ոչ թէ իր տկարութեան, այլ իր ուժականութեան, խտութեան և առատութեան մէջ սերտօրէն առնջուած է մահուան հետ։ Այս պարագան լաւագոյնս կը յայտնակերպուի աշխարհիկ սիրոյ մէջ որ դարձեալ առնջուած է մահուան։ Տօփական սիրոյ մէջ ալ կեանքին խտութիւնը կը հասնի իր բարձրագոյն կէտին և կ'առաջնորդէ կործանումի ու մահուան։ Ամբոխին հոգեբանութիւնը եղած է միշտ մահուան և սիրոյ միջև գոյութիւն ունեցող այս առնջութիւնը թուլցնել, չքացնել, ամրացնելու համար սէրը այս աշխարհի վրայ։ Մարդը մահուան յաղթելու մէկ և լաւ կերպ ունի

աստեղականին մէջ — ծննդաբերութեամբ կեանքը տեականացնել։ Կեանքը մահուան՝ ծնանելով կը յաղթէ։

Բայց այս յաղթանակը ակնթարթային է իր հանգամանքով և յարաբերաբար ժամանակին՝ ոչնչութիւն մըն է, հետեւաբար պատրանք միմիայն։ Բնութիւնը չի գիտեր տակաւին մահուան յաղթելու խորհուրդը, այդ յաղթանակը Աստուածային է իր բնոյթով ու մենք է որ պիտի երթանք անոր ժամանակէն դուրս ելլելով։

Կենդանական աշխարհը տեականանալու համար պիտի մերդադործէ, բուսական աշխարհի մէջ դարձեալ նոյնն է պարագան, հունտը պէտք է մեռնի որպէսզի նոր ծիլեր առաջ դան։

Մարդկային քաղաքակրթութեան ամենէն նախնական շրջաններուն մահուան խորհուրդը, մանաւանդ անոր սարսափն էր որ կրօնական զանազան հաւատալիքներու ծրնունդ է տուած. ամբողջ իր պատմութեան ընթացքին մարդը յուսկէտոս պայքարիլ փորձած է անոր դէմ, և արդիւնքը եղած է հաւաքածոյ մը խայտաբղէտ տեսութիւններու և հաւատալիքներու։ Երբեմն մահուան դէմ իր պայքարին և կեանքը սիրելու իր չափազանցութեան մէջ մարդը փորձած է մոռնալ մահը և երբեմն ալ խտէալացուցած է զայն։

Եղբրականութիւն մը ունի մահը այն ատեն միայն երբ յաւիտենականն ու անմահը կը մահացնէ. եղբրական չէ օրինակի համար անցաւորին և ժամանակաւորին մահը։ Դարձեալ մարդուն անհատականութեան մահն է որ եղբրականութիւն մը ունի ըստ ինքեան, վասնզի մարդուն անհատականութիւնը Աստուածային հանգամանք մը ունի։ Անհանգուրժելի է որ լման անհատականութիւն մը որ մարդկային զանազան կարողութիւնները դաշնաւոր միութեան մը բերած է, մեռնի։ Անհատականութիւնը ի հօրէ կամ ի մօրէ չէ որ կը ժառանգենք, այլ մեզի հետ կը բերենք Աստուծոյ մէջ։ Մարդը իբրեւ բնութեան մէկ արարածը չի կրնար անմահանալ, քանի որ կը ծնի սերնդական պրօցեսի մը մէջ. իր մարմնին և հոգիին համար բնութեանական անմահութիւն չկայ։ Պէտք կ'ա՞յլ կրկնելու թէ ան աշխարհածնութեան իսկ օրերէն զատապարտուած էր մահկանացու բնու-

թիւն մը ունենալու: Բայց մարդը կը գիտակցի և կ'ընդգգայ Աստուածային պատկերին դրոշմը իր հոգիին վրայ ու կը գիտակցի թէ ըլլալով հանդերձ բնութեանական այս աշխարհին մէջ, կը պատկանի ոգեկան ալ աշխարհի մը: Ուրեմն կը պատկանինք յաւիտենութեան, ու կ'աշխատինք զայն ժառանգել:

Ինչ որ յաւիտենականն ու անմահը կը շինեն մարդուն մէջ հոգեկան կամ ֆիզիք ելեմանները չեն, այլ ոգեկանութիւն մը որ կը գործէ այս երկուքին մէջ, ու կը կազմաւորէ անհատականութիւն մը որ կը զգայ Աստուածային հոգւոյն իր էութենէն ներս գործելը: Մարդ բնութեան մէջ անմահ և յաւիտենական կրնայ ըլլալ միայն իր ոգեկանութեամբը, պատկանելով ոչ-ապականացու աշխարհի մը. սակայն իր ոգեկանութիւնը բնականօրէն իրեն տրուած իրողութիւն մը չէ. մարդը ոգեկան գոյացութիւն մըն է այնքան ատեն որ այդ ոգեկան գրութիւնը կ'արտաքնացնէ կամ կը յայտնակերպէ, ու այս կ'իրագործուի ա՛յն ատեն միայն երբ ոգին համագործակցաբար ֆիզիք և հոգեկան երկուութեան հետ ստեղծէ համագրեալ ու դաշնաւոր երրորդութիւն մը որուն ձգտած է ամէն տիպար անհատ:

Անհատը մահկանացու է, բնութեան մէջ կենդանական տեսակներն են թերեւ որ անմահ կրնան ըլլալ, իրենք զիրենք սերնդագործելով տեւականացնելուն համար:

BERDIAEV

(Շարունակելի՝ 1)

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ

ՄՏԱԾԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍԸ

Մարդկային մտքի իրագործումներու զանազան մարգերուն մէջ, քիմիագիտութեան, կենսաբանութեան, բժշկութեան և տնտեսագիտութեան մէջ, կարծես մեթոտը չի կրնար լուծել բազմաթիւ հարցեր և մանաւանդ բաւարար չէ ուղղելու մեր մտածումները: Յաճախ կը տագնապինք մտածելով թէ ի՞նչպէս պէտք է կարգաւորել մեր մտածումները, երբ ժամանակը զլխաւոր տուեալն է: Մեր մտածման առջև կը ներկայանան շատ մը հարցեր միանգամայն, ու-սկսածայ չենք կրնար անոնցմէ շատերը զանց ընել: Մեթոտը մեր մէջ կը շինէ փոքրիկ աշխարհ մը որ երբեմն տարօրինակ կերպով փխրուն է և երբեմն ալ ընդհակառակն շատ տոկուն: Մեր զգայաւորանքը արտաքին աշխարհին դէմ բացուած պատուհաններ են. երբ անոնց միջոցաւ կը տպաւորուինք, կը զգանք թէ արտաքին աշխարհը ճիշդ և մեկին ինչպէս նաև թափանցիկ մեքենականութիւն մը չէ: Զխոսինք տակաւին հովէն քշուող տերեւներուն, ընկճուած հոգիներու, դաշտային աշխատանքներու և գոիհներու մէջ գործուող մեղքերու մասին:

Երբ հունտի մը նայինք, ոչ մէկ կանխակալ կարծիք զմեզ կարող կ'ընէ ըսելու թէ հունտին մէջ ի զօրութեան եղող ծառը ի՞նչ ձև պիտի առնէ ապագային և իր պտուղը ի՞նչ համ պիտի տայ մեր քիմքին: Այն մեթոտը որ բնական երևոյթները դիտելու սքանչելի կարողութիւն մը տուած էր մարդոց, հիմնուած էր տարամերժօրէն տրամաբանութեան ու փորձառութեան վրայ: Փորձառութեամբ եզրակացութիւններու հասնելու մեթոտը երբեմն կը վերագրուի Պէյքընի: Մարդիկ նախնական ժամանակներուն փորձեր կ'ընէին անգիրտապարար, ու տակաւին մեղմէ իւրաքանչիւրը փորձեր կ'ընէ ամէն օր: Օրինակի համար առտու մը աշխատարանս կը մտնեն մեղուներ ու զիս անհանգիստ կ'ընեն. պատճառը հաւանաբար սեղանիս վրայ՝ ծաղկամանին

մէջ քնացող ծաղիկներս են: Երբ կը վեր-
ցընեմ զանոնք, քիչ մը ժամանակ ետք
մեղունները կ'անհետին: Ծաղիկները կը բե-
րեմ սենեակս և կը դնեմ սեղանիս վրայ,
մեղունները դարձեալ կը վերերեկին: Ահա-
ւասիկ այսպէսով կը գտնեմ բնութեան օ-
րէնքներէն մէկը:

Փորձառական մեթոտը իր հիմնական
գիծերուն մէջ պարզ է: Անհրաժեշտ է որ
մեր գաղափարները սիսթեմատիքօրէն հիմ-
նըին իրողութիւններու վրայ: Արուեստա-
գէտները կը տպաւորուին միայն բնութենէն
ու ժամանակի ընթացքին իրենց տպաւո-
րութիւնները կ'արտաքնացնեն իբրեւ խորք
և իբրեւ ձև, մինչ անոնք որոնք իրենց
տեսակէտները փորձառութեան վրայ հիմնել
կ'ուզեն, տարբեր ձևով մը կը դիտեն երե-
ւոյթները:

Ենթադրենք թէ պատերազմ մը սկսաւ
արեւու խաւարումէն անմիջապէս ետք. այս
բացառիկ պարագան անշուշտ չի նշանակեր
թէ արեւուն խաւարումն էր պատերազմին
պատճառը: Ժամանակավրէպ կը նկատեմ
մանրամասնել այստեղ արդիւնքի և պատ-
ճառի աղբսը:

Փորձառութեամբ եզրակացութիւննե-
րու հասնող մէկը իր տեսութիւնները կը
հիմնաւորէ երեւոյթներու յարաբերութեանց
վրայ: Եթէ իր վարկածները կը ճշդունին
կարելի փորձերով, այն ատեն փորձառա-
պաշտը գտած կ'ըլլայ բնական օրէնքները:

Երբոր առարկայ մը ձեռքէս ձգեմ,
անխուսափելիօրէն գետին կ'իյնայ: Կարելի
է առարկային անկման արագութիւնը չա-
փել, հետեւաբար ասկէ կարելի է եզրակա-
ցնել մարմիններու անկման օրէնքը: Այսու
հանդերձ գիտութիւնը որ այսպիսի նկատո-
ղութեանց գումարն է, չկրնար բացատրել
բնական բոլոր օրէնքները: Եթէ երբեք
ձեռքէս վար ձգեմ առարկայ մը որ փո-
խանակ իյնալու սկսի զէպի վեր բարձրա-
նալ, պիտի զարմանամ անշուշտ. բայց
գիտութիւնը պիտի ուզէ պատճառը գիտնալ
ու պիտի փնտռէ աւելի բարդ օրէնք մը
որպէսզի մեկնէ այս երեւոյթը:

Փորձառական գիտութիւնը ունի բնա-
զանցական վարկած մը. — բնական օրէնք-
ներու անփոփոխելիութիւնը: Փորձառական
գիտութիւնը որ թանձրացեալ է ըստ ինք-
եան Մարդը տակաւ առ տակաւ պիտի վե-

րածէ գերմարդու: Երբ մանուկ մը կոճակի
մը վրայ կոխելով բարդ մեքենականութիւն
մը շարժման կը դնէ, հսկայական և խոր-
հըրդանշական ոյժ մը տրամադրութեան
տակ կ'ըլլայ մարդկային ամենէն տկար
էակին: Ինչ տարօրինակ է որ Մարդը —
պզտիկ հիւլէ մը աշխարհի վրայ — կարող
ըլլայ անսահման տարածութիւնները չափել
և մեքենաներ հնարել որ զինքը փոխադրեն
ամբողջ աշխարհին շուրջ քանի մը ժամէն,
որպէսզի յաղթահարէ ցուրտին, սովին ու
հիւանդութեան:

Ըսի՛ թէ փորձառական մեթոտը չէր
բացատրեր տիեզերքը, բայց նկատի առ-
նելով այն ոյժը որուն տիրացած ենք քի-
միական, կենսական ու ֆիզիք մարդիւրու
մէջ, մարդը կը հարցնէ ինքզինքին. —
«Երբ մտածելու արուեստը այսքան յաջո-
ղութիւններ է ձեռք ձգած նիւթական աշ-
խարհի մէջ, ինչո՞ւ զայն չգործադրենք
մարդկային էակներու ալ վրայ, նոյնքան
փայլուն յաջողութիւններ ձեռք ձգելու հա-
մար»: Ծարտարարուեստական գործարան-
ներու մէջ երբ երկաթն ու պողպատը զար-
մանալի ճշգրութեամբ մը մարդոց կատարե-
լիք գործը կ'ընեն, ինչո՞ւ մարդիկ տակա-
ւին ապերձանիկ ըլլան. այն մեթոտը որ կը
բազմացնէ կենդանական ու բուսական ցե-
ղերը, չի՞ կրնար ստեղծել արդեօք գեր-
մարդը: Բայց ասոր պատասխանը ուրիշ
որեւէ տեղէ աւելի պէտք է փնտռել ընկե-
րաբանութեան մէջ: Փիտինք թէ փորձերը
պէտք է երբեք կրկնուին ստուգութեան
կարենալ հասնելու համար: Այս պարագա-
յին դժուար է հոգեբանութեան մէջ. իսկ
ընկերաբանութեան մէջ գրեթէ անկարելի:
Կարելի՞ է քաղաքագէտի մը համար որ
ժողովուրդ մը բռնութեան տակ դնէ որ-
պէսզի «նայի թէ ինչ պիտի պատահի»,
ճշգրտու համար հակազդեցութիւնը:

Ծշմարտութեան, և մանաւանդ ստու-
գութեան հասնելու համար գիտական փըն-
տըռտուքը կը պահանջէ որ մեր միտքը եր-
բեք զօրաւոր կերպով չփարի մասնաւոր
վարկածի մը: Զէ՞ որ երէկուան ճշմարտու-
թիւնը այսօր կամ վաղը կրնայ սխալ ըլ-
լալ, քանի որ Մարդը ի լինելութեան է
տակաւին: Հետեւաբար մտքի սիստէմի մը
գիւտէն ետք անհրաժեշտ է որ անտարբեր
կենանք ասոր գիմաց:

Երբեմն մեր արարքը կը կանխէ մեր կամեցողութեան: Պզտիկ չնիկ մը երբ լճակին մէջ նետենք պիտի սկսի լողալ, հակառակ որ նախապէս անիկա երբեք լողալու փորձ չէ ըրած: Կարելի է ըսել թէ առանց որոշելու պիտի լողայ: Մեր ծնունդէն իսկ, բոլորս ալ կեանքի ծովուն մեջ ցնտուած պզտիկ կենդանիներ ենք, ու պիտի լողանք այնքան լաւ որքան կրնանք: Վիպասան մը երբ կը սկսի իր գործը, յաճախ կանխորոշած չըլլաւ թէ ինչ պիտի գրէ. եթէ գիտնար, վէպը բառ առ բառ գրուած պիտի ըլլար ի յառաջագունէ: «Այսպէս ասաց», ինքզինքը կը նետէ ջուրին մէջ: Իւրաքանչիւր նոր գլուխ տուն կուտայ յաջորդին և կը շարունակուի. արարքը կը կանխէ կամեցողութեան:

Մեր մտքին մէջ, կատարուելիք գործերու նախագիծերը ի յառաջուգունէ պատրաստել անշուշտ աւելի աղէկ է, բայց ծրագիրներ պատրաստել անհրաժեշտաբար գործել չենթադրեր: Երբեմն սքանչելի ծրագիրներ կը յղանանք, և ցած ձայնով մենք մեզի կ'ըսենք օրինակի համար. — «Եթէ նախագահ ըլլայի, եթէ նախարար ըլլայի, եթէ տրուէր ինծի անգամ մըն ալ վեշտասնամեայ տարիքս» . . . Եւ այն, ինչէ՞ր պիտի չընէի: Մտածելը աւելի դիւրին է քան գործելը ըսած է Կէօթէ, աւելի դիւրին է իմաստասիրական գրութիւն մը յղանալ, քան թէ սկզբունք մը գործադրութեան դնել: Մեր կեանքի ընթացքին պիտի անցնինք շատ մը խոչընդոտներէ ու պիտի լուծենք ի՞նչ բարդ խնդիրներ, պիտի մնանք լաբորալինդոսի մէջ, առանց ինքզինքնիս կորսնցնելու, մեզի ընկեր ունենալով մեր յստակ մտածումները, զայն արուեստագիտական հասկացողութեան վերածելով:

* * *

Ոստեցանք բնագրական մտածելակերպի մը մասին: Գործունեայ մարդը կը տեսնէ, կը փնտռէ ու բարդ հարցերու առջև անճրկած ելք մը կը գտնէ բնագրով: Ուրիշ խօսքով, գործնապաշտ մարդուն համար, մտածելու արուեստը, մտածումը բնագրի վերածել կը նշանակէ: Անշուշտ՝ ըսել չենք ուզեր թէ պէտք է քամահրել

րեգօնը: Այլ՝ Թուօնի երիտասարդ Պօնաբարդին նման պէտք է զիմաւորել հարցերը ու կարգ մը երեւոյթներէ ալ օրէնքներ առաջ բերել:

Հեղինակ մը ձեռագրի էջ մը սրբագրելու առնել կը պատահի որ ածական մը գուրահանէ, կամ բայերը տեղափոխէ, ճատ դիւրաւ կարելի է ըսել թէ այս սրբագրութիւնները որ աստիճանի բարելաւեցին գրուածքը, բայց ձեռագրին հեղինակը որ իւրացուցած է լեզուին բնագրը, առանց երկար մտածելու գրուածքը կը գեղեցկացնէ վասն զի կարգացած է մեծ վարպետները և ծանօթ է անոնց ոճին: «Ի՞նչ կարեւորը, — կ'ըսէ Վալէրի — ո՛չ թէ գիւտն է, այլ գտնուածը օգտագործելը:

Մեծ մարդոց ներաշխարհը տարօրինակօրէն կրնայ արտաքին աշխարհը — մանաւանդ անոնց գործին դաշտը — պարունակել: Օրինակ մեծ վարչագէտ մը իր երկիրը ի՞ր մէջ կ'ապրեցնէ, կը կրէ, իր պաշտօնեաներէն աւելի լաւ գիտէ իր երկրին զանազան կարիքները: Այս գիտակցութիւնը կուգայ իրեն ընթերցումներէ, պրպտումներէ, խօսքերէ, ու ընկերութեան զանազան խաւերուն հետ ընտանութիւն ունենալու հանգամանքէն: Այս բոլորը իր մէջ կը վերածուին արագ ու փայլակնային մտածումներու որոնք առհասարակ ճիշդ են: Մինչ՝ քաղաքագէտ մը շարունակաբար պէտք պիտի ունենայ զիմելու վիճակագրութիւններու, յանձնախումբերու, ժողովներու եւ այլն, և իր քաղած շատ մը տեղեկութիւններուն հակառակ, իր գործն ի վեր սխալներ պիտի արձանագրէ: Անոր համար որ վիճակագրութիւններ ու տեղեկութիւններ մշակոյթ չեն: Ամբողջապէս դաստիարակուած մարդու մը մտքին մէջ, իրականութիւնները կարգաւորուած են և իր մտքին առջև կը փոխն արտաքին իրաւ աշխարհին պատկերը: Այսպիսով է որ հետեւեալ խորունկ բացատրութեան իմաստը ըմբռնելի կ'ըլլայ «հաւատքը պէտք է կանխէ զխտութեան»: Անհրաժեշտ է որ հաւատանք նախ քան մեր գիտնալը, վասնզի մեր գործերը կը կանխեն մեր գիտելութեան:

Մտածելու արուեստը, արուեստն է ցանկաւորելը. վասնզի ոչ ոք քաղաքակրթութեան ներկայ աստիճանին վրայ կրնայ հար-

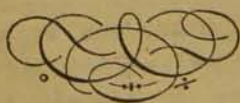
ցաքնները իր անհատական, ընկերային հատատալիքները և զանոնք ենթարկել իր խղճին։ Որպէսզի կարելի ըլլայ ապրիլ խորունկ, գործունեայ կեանք մը, անհրաժեշտ է որ մարդ ընդունի և կիրարկէ նախնեաց բարոյական, ընկերային կրօնական օրէնքները որոնք սկիզբէն ի վեր անհրաժեշտ նկատուած են։

Մեր մտքերը շարունակաբար պատեաններ ունեցած են, առաջինը անոնցմէ նախնական մարդոց հաւատալիքներով մատուցուածն է, և յաջորդաբար Ասիական, Յունական, Հռովմէական և Եգիպտական կրօններով։

Ամենէն մեծ ազդեցութիւնը անտարակոյս կուգայ Քրիստոնէութենէն և Տիեզերքին վերաբերմամբ նուազագոյն ազդեցութիւն բանեցնողը արդի և մակերեսային տեսակէտներն են։ Այս բոլորը իրենց զանազան մասերովը ներկայ են մեր մէջ. մեր արուեստի գործերուն, մեր յիշատակարաններուն, մեր հանդիսութիւններուն, մեր մտածումներուն մէջ կան ասոնք, ինչպէս որ չենք կրնար անտեսել մեր մարմինը աչքէս ալ չենք կրնար ազատագրել ինքզինքնիս անցեալէն։

Սորունկ մտածումը իր արմատները նետած պէտք է ըլլայ բնազդին մութ ընդերքին մէջ, մինչ իր յայտնութիւնները պիտի աշտարակուն զեղուղէչ ու յստակ, մըտքին պայծառ երկինքներուն մէջ։ Ան կը հպատակի տրամաբանութեան օրէնքներուն, գիտական տեսութիւններուն, որոնք իրենց ստուգութիւնը կ'ապացուցանեն իրենց տարած յաղթանակներով։ Կը յենի ի վերջոյ մարդկային աւանդութիւններու վրայ որոնք կը շարունակուն մինէ իւրաքանչիւրին մէջ։

Ա. Մ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ԾՆՈՒՆԴ

ՏԵՂԱԴՐԱԿԱՆ. — Ս. Աստուածածնի կամ Ս. Ծննդեան վանքը կը գտնուի Բեթղեհէմի մէջ, Յիսուսի ծնած այրին վրայ կառուցուած մեծ եկեղեցիին կից։ Վանքը ունի երկու տասնհակ սենեակներ Միաբարանութեան և ուխտաւորներու բնակութեան համար. կը պարունակէ նաև եկեղեցի մը, երկրորդ յարկի վրայ, Ս. Աստուածածնի անունն նուիրուած։ Վանքը ամուր պարկով մը շրջապատուած է և ունի գեղեցիկ և օգտակար զիւրք։

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Ազգային աւանդութեան համաձայն մեր Տրդատ թագաւորը կառուցանել տուած է Բեթղեհէմի վանքը. — Տէր Յովհ., Ժամ. Պատմ. Ս. Երուսաղէմի, 1890, Ա. էջ 58, Հմմտ. Ալիւան, Հայպ. էջ 228։

Դ. դարէն սկսեալ հայը, «թողած իր կապարճը» (Յերոնիմոս), և առած իր խաչը, ուխտի կուգար Ս. Վայրերը, որոնց կարգին նաև Բեթղեհէմ, ուր ծնած էր աշխարհի Փրկիչը։

Բեթղեհէմ նախ Բիւզանդական և ապա Արաբական տիրապետութեան տակ կը մնայ մինչև ԺԱ. դարու վերջերը։

Խաչակիրները Բեթղեհէմ կը մտնեն 1098 Յունիս 5ին. — Տէր Յովհ. Ա. էջ 128։

1227ին կը շինուի Ս. Աստուածածնի մեծ տաճարին փայտեայ քանդակազարդ դուռը, որուն վրայ կը կարգացուի հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Թվ. ՈՀՁ. կազմեցաւ դուռս Ս. Աստուածածնի ձեռամբ Տէր Աբրահամի և Տէր Առաքելի ի թագաւորութեան Հայոց Հեթմոյ որդւոյ Կոստոնդէի. Քրիստոս Աստուած ողորմի աշխատաւորաց»։

1263էն առաջ Բեթղեհէմ կ'այցելէ իբր ուխտաւոր Յովհաննէս Տուեցի, կամ Տալիսի, Արքեպս. Գարդմանայ. — Միաբ., էջ 384, Վարդան, էջ 201-4։

ԺՁ. դարէն ասդին տեղեկութիւնները կը շատնան վանքի մասին։ Ստորև Ժամանակագրական կարգով կը յիշենք անունները այն տեսուչներուն որոնք պաշտօնա-

վարած են ի Բեթղեհէմ, և այն եղելու-
թիւններուն որոնց արձանագրութիւնները
կրցած ենք քաղել ժամանակակից կամ
յետնագոյն աղբիւրներէ:

1. — Սէր Վրդ. Եղիպսացի, 1510,
որդի Գրիգորի: Օրինական դատավարու-
թեամբ կը հաստատէ թէ Ծննդեան վան-
քին վերի սենեակը և անոր քարէ աստի-
ճանները վանքին մասը կը կազմեն և Հա-
յոց կը պատկանին. — Տէր Յովհ. Ա. էջ 241:

1622ին Գրիգոր Պարոնտէր պատրիարք
կ'ընդարձակէ Հայոց վանքը՝ յարակից կարգ
մը շէնքեր գնելով: Ան կը հաստատէ ուխ-
տաւորաց յատուկ իջևան, նաև փուռ և
սեղանատուն. շինել կուտայ ջրհորներ և
սենեակներ և կը կառուցանէ եկեղեցի մը
Ս. Աստուածածնի անունով:

1646ին կը յիշուին Ս. Ծննդեան վանքի
Միաբաններէն Տէր Վարդան, Տէր Հերապետ
և Տէր Սահակ. — Սիւրմ. Յուլիան Զեռ.
Երուսաղէմի, էջ 105:

1653 թուին Գրիգ. Յովհաննէս Հիզանցի
կը յիշէ Սուրբ Ծննդեան ուխտի Միաբան-
ները, Տէր Դաւիթ, Տէր Պետրոս ժամարար,
Տէր Ղազար, հէրպետ Գասպար, միակեց
Պետրոս, և իր փոքրիկ որդին Սէթ. —
Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1403, էջ 571:

2. — Տէր Պողոս Բաղեցի, 1680. —
Իբրև Միաբան կը յիշուին Տէր Գրիգոր Համ-
թեցի և Տէր Յովհաննէս Մոկացի. — Սիւր-
մէեան, Յուլիան Զեռ. Երուսաղէմի, էջ 261:

1683. — Եղիա Վրդ. Զնքուչի իր անձ-
նական ծախքով շինել տուած է ջրհոր մը
Բեթղեհէմի վանքին մէջ. — Միաբ. էջ 120:

Նոյն թուականին գրուած Երուսաղէմի
Պատմութիւն մը կը պարունակէ հետեւեալ
տեղեկութիւնները Ամենասուրբ Երրորդու-
թեան անունով կառուցուած եկեղեցիի մա-
սին, որ կը գտնուէր Ս. Աստուածածին ե-
կեղեցիին ներքև. — «Ունի Գ խորան, մի-
ջինն Ս. Երրորդութեան անուան, իսկ յաջմէ
և անկէ եղեալն, որդոցն Զբեթեայ Յա-
կոբայ և Յոհաննու Աւետարանչի անուան,
եւ ունի մեծամեծ լուսամուտս և գեղեցիկ
մարմարոնեայ սիւնս, որ ասի ի պատմու-
թեանց, թէ յառաջագոյն Զբորնիմոսի լա-
տինացոց վարդապետի դասատուն է եղեալ»
(Սիւրմ., 1931 էջ 236): Այս եկեղեցին կը
յիշատակուի մինչև 1735, անկէ յետոյ խա-
փանուած է և հողով լեցուած: Այդ հողերը

պարպուեցան 1929ին, Դուրեան Պատրի-
արքի հրամանով, և քանդակազարդ մար-
մարեայ սիւնները մէջտեղ հանուեցան (Հմմտ.
Աղաւնուհի, Հայկ. Հին Վանքեր, 1931,
էջ 247):

3. — Մխիթար Վարդապետ, 1692? —
Միաբ. էջ 295:

4. — Թովմա Աբեղայ, 1693-4. —
Միաբ. էջ 156:

5. — Տէր Խաչատուր Վանեցի, 1697. —
Սա Վանեցի Գրիգոր Երէջին օրինակելի կու-
տայ մէկ Խորհրդատետր և կը նուիրէ Ս.
Ծննդեան Տաճարին. — Զեռ. Ս. Յ. Թ.,
2262: Հմմտ. Աղաւնուհի, Միաբ. էջ 74:

1721ին Հաննա Վարդապետի ջանքերով
համաձայնագիր մը կը կնքուի երեք իրա-
ւակից ազգերու և տեղացիներու միջև
քրիստոնեայ վանքերը անիրաւ հարստա-
հարութիւններէ ազատելու համար. — Տէր
Յովհ. Ա. էջ 452:

1727ին Գրիգոր Պատրիարք Շղթայակիր
կը նորոգէ Ս. Աստուածածնի եկեղեցին և
երկու սեղան ևս կը կանգնէ յանուն Յով-
հաննու Կարապետին և Ստեփանոսի Նախա-
վային. — Բովանդակութիւն Ազգ. Սեպ-
հականութեանց, Երուսաղէմ, 1890, էջ
124-5, ծանօթ.:

1740ին Շղթայակիր շինել կուտայ Ս.
Աստուածածին եկեղեցիին մարմարեայ
բեմը, հոգաբարձութեամբ Գաբրիէլ Հարե-
ղայի. — Սաւալ. էջ 1299, Հմմտ. նաև
Տէր Յովհ. Բ. էջ 13:

1774 թուին վանքը կը կողոպտուի. —
Սաւ. էջ 794:

6. — Գալուստ Վրդ. Արեւելցի, 1781.
— Միաբ. էջ 59: — Դարձեալ 1817-1833.
— Զեռ. Ս. Յ. Թ. 2767:

7. — Կիրակոս Վրդ. Կիպրացի, +
1816. — Միաբ. էջ 209:

8. — Սարգիս Վրդ. Հանրեցի, 1828.
— Միաբ. էջ 461: Դարձեալ 1834-35. —
Զեռ. Ս. Յ. Թ. 2767:

9. — Նիքիմ Վրդ. Հանրեցի, 1836. —
Միաբ. էջ 139:

10. — Մաւկոս Եպս. Փօրիւսեցի, 1838
-39. — Իր տեսչութեան առաջին տարին
մահտարաժամ կը պատահի ի Բեթղեհէմ,
որուն զօհ կ'երթան, ծաղիկ հասակի մէջ,
իրեն հայրենակից, Դպիր Աւետիք Աբգար-
եան, և Եղիշէ Վրդ. Մատթէոսեան: —
Զեռ. Ս. Յ. Թ. 2824 և 2767. — Տես նաև
Միաբ. էջ 259-260:

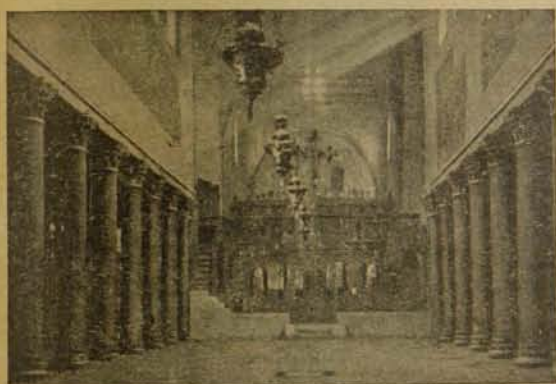
1842. — Ս. Ծննդեան Տաճարի սիւնաշարի գաւիթին մէջ գտնուող հայերէն արձանագրութիւններ և խաչքարեր կը ջնջուին հակառակորդներու ձեռքով. — Տէր Յովհ. Բ. էջ 516:

11. — Դեռոյ վարդապետ, 1843. — Միաբ. էջ 67:

12. — Թաղեոս վրդ. Աւետիսեան, 1843. — Մարմարեայ քարերով շինել տուած է, 1848ին, Բեթղեհէմի Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին մկրտութեան աւազանը. — Միաբ. էջ 150:

13. — Երեմիա վրդ. Միքայելեան, 1844. — Միաբ. էջ 137:

14. — Թաղեոս վրդ. Պախալեան, 1847-8. — Միաբ. էջ 150:

15. — Սեփանոս վրդ. Թումանեան, Տիգրանակերտցի, 1856. — Միաբ. էջ 485: Հմտ. Ս. Թ. Զեռ. Թ. 3502, Տեսրակ Երզնց:

16. — Աբանաս վրդ. Ասուածասուրեան, Զէյթունցի, 1860-62. — Միաբ. էջ 11: Այս թուականէն սկսեալ իրարու յաջորդող տեսուչներու անունները արձանագրուած են մասնաւոր տոմարի մէջ:

17. — Մարտիրոս վրդ. Մյնկերցի, 1862-3. — Հմտ. Միաբ. 273:

18. — Փիլիպպոս վրդ. Նանարեան, Շամախեցի, 1863-6. — Հմտ. Միաբ. 512-3:

19. — Սրապիոն վրդ. Աբաբեկեան, Աղեքսանդրապոլցի, երեք անգամ վարած է Բեթղեհէմի վանքին տեսչութիւնը, 1866-7, 1881-2, և 1886-7. — Հմտ. Միաբ. 490:

20. — Կիրակոս վրդ. Սարգիսեան, Կէլիպոլուցի, երկու անգամ պաշտօնավարած է իբրեւ տեսուչ Բեթղեհէմի, 1867-8, և 1885-6. — Հմտ. Միաբ. 207:

21. — Թաղեոս վրդ. Ասուածասուրե-

ան, Արաբկերցի, 1868-9. — Ծանօթ է իր Համաբարբառով, տպուած 1895-ին. — Հմտ. Միաբ. 149:

22. — Թովմա վրդ. Խանեմիսեան, Նաբեկցի, Երկիրց, 1869-72, և 1877-8:

23. — Յակոբ Եպս. Զավղավաթեան, Տիգրանակերտցի, 1872-3:

24. — Վարդան վրդ. Մամիկոնեան, Մալկարացի, 1873-4. — Հմտ. Միաբ. 504:

25. — Եղիա վրդ. Յովհաննէսեան, վանեցի, 1874-6. — Հմտ. Միաբ. 120:

26. — Մեսրոպ վրդ. Գալազեան, վանեցի, Երկիրց, 1876-7, և 1879-80:

27. — Ղուկաս վրդ. Գաբրիէլեան, Բալուցի, 1878-9. — վանքին յիշատակ թողած է մթերանոց մը Բեթղեհէմի մէջ. — Միաբ. 238:

28. — Յակոբ վրդ. Սանասարեան, վանեցի, Երկիրց, 1879ին հինգ ամիս, 1882-5, և 1893-4. — Հմտ. Միաբ. 330:

29. — Խորէն վրդ. Փոքրուզաբեան, Ռոտոսթցի, Երկիրց, 1880-81, և 1887-8: վանքին յիշատակ թողած է մթերանոց մը Բեթղեհէմի մէջ. — Միաբ. 180:

30. — Գարեգին վրդ. Սազալեան, Սեւերեկցի, Երկիրց, 1881, և 1892-3. — Հմտ. Միաբ. 64:

31. — Գրիգորիս վրդ. Պոյանեան, Բաղիշեցի, 1888-90. — Հմտ. Միաբ. 101:

32. — Թովմա վրդ. Պետրոսեան, Տիգրանակերտցի, 1890-92. — Հմտ. Միաբ. 159:

33. — Եգնիկ վրդ. Պապայեան, Կ. Պոլսեցի, 1894-7. — Հմտ. Միաբ. 118:

34. — Անդրեաս վրդ. Միրզաեան, Բաղիշեցի, 1897-8. — Հմտ. Միաբ. 22:

35. — Միքիչ վրդ. Մարգարեան, Բաղիշեցի, 1898-900. — Հմտ. Միաբ. 306:

36. — Յովսէփ վրդ. Սողոմոնեան, Անտիոքացի, 1900-1901, և երկրորդ անգամ 1907-8. — Հմտ. Միաբ. 393:

37. — Մովսէս վրդ. Ոսկերիշեան, Խարբերդցի, 1901-5. — Հմտ. Միաբ. 310:

38. — Աբանաս վրդ. Արսլանեան, Մալաթիացի, 1905-6. — Հմտ. Միաբ. 11:

39. — Հմայեակ վրդ. Երեցեան, Սասունցի, 1906-7. — Հմտ. Միաբ. 225:

40. — Պողոս վրդ. Շաննազարեան,

Տիգրանակերտցի, 1908-9. — Շինել տուած է ներքնայարկ սեղանատուն մը և վրան դահլիճ մը. — Սաւ. էջ 1300: Միաբ. 427-8:

41. — Վահան վրդ. Քեթիւեան, Սեւաստացի, 1909-1911, ընդհատաբար. — Հմտ. Միաբ. 495:

42. — Սահակ վրդ. Սարգիսեան, Վանեցի, 1911-2. — Հմտ. Միաբ. 446:

43. — Գեորգ վրդ. Ճանսըզեան, Մաւրաշցի, երկիցս, 1912-4, և 1934. — Հմտ. Միաբ. 66: Սիւն, 1947, էջ 318-9:

44. — Սերովբէ վրդ. Սամուէլեան, Թաւապցի, 1914-5. — Հմտ. Միաբ. 468:

45. — Վրթանէս վրդ. Գասապեան, Զէյթունցի, 1915-8. — Հմտ. Միաբ. 506: Սիւն, 1939, էջ 31:

46. — Խորէն վրդ. Փոսոյեան, Քղեցի, երկիցս, 1918-22 և 1932. — Հմտ. Միաբ. 180: Սիւն, 1932, էջ 255: Վախճանած է 1944 Փետր. 23ին. — Սիւն, 1944, էջ 48:

47. — Զաւէն վրդ. Վարժեան, Օվաճըզցի, 1922-7. — Հմտ. Միաբ. 140:

48. — Աւոս վրդ. Սարգիսեան, Սեւերեկցի, 1927-9. — Հմտ. Միաբ. 24: Սիւն, 1927, էջ 191, և 1929, էջ 287:

49. — Վահան վրդ. Գեորգեան, Հաճի Հապիպլիցի (Անտիոք), 1929-32. — Հմտ. Միաբ. 494:

50. — Տրդատ վրդ. Պերպերեան, Կեսարացի, 1932-4. — Հմտ. Միաբ. 510:

51. — Սուրէն վրդ. Քեմմանեան, Կ. Պոլսեցի, 1934-41. — Հմտ. Միաբ. 475:

— Յիշատակելի պարագայ մըն է 1934ին մեծ տաճարին մէջ կատարուած պիղուժը, որ երեւան բերաւ Կոստանդինեան շրջանէն ձագած ընտիր մողայիքներ (Սիւն, 1934, էջ 333-342): Իր տեսչութեան միջոցին կառուցուած է վանքին նոր զանգակատունը հայկական ոճով (Սիւն, 1936, էջ 127, և 1937, էջ 64):

52. — Միւռոն վրդ. Կրնիկեան, Կ. Պոլսեցի, 1941-2. — Օրացոյց:

53. — Յովնանէս վրդ. Էքմէկեան, Այնթապցի, 1942-3. — Վախճանեցաւ 1950 Մարտ 7ին. — Սիւն, 1950, էջ 100:

54. — Հայկասեւ Աբդ. Տօնիկեան, Քիւսիսցի, 1943-5. — Օրացոյց:

55. — Մեսրոպ Աբդ. Տեփոյեան, Հաղարացի (Տիգրանակերտ), 1946ին կոչուած է տեսչութեան Բեթղհէմի վանքին:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Բեթղհէմի վանքը աւելի կրօնական կեանքի նուիրուած միաբանութիւն մը ունեցած է քան թէ մշակութային, այդ պատճառաւ սակաւ են հոն կատարուած աշխատանքները: Կրնանք յիշել քանի մը գրիչներ միայն որ Ս. Ծնընդեան վանքին մէջ իրենց ապրած շրջանին սէր ունեցած են նաև գրիչ շարժելու:

Ա. — Վարդան Եպս. Բաբերդցի, 1361-77, որդի Կիրակոսի և Թաճէրի, աշակերտ Աւետիս խոտաճարակ Վարդապետի և Պետրոս Հայրապետի. — 1361ին Բեթղհէմի մէջ օրինակած է Աւետարան մը. — Միաբ. էջ 498:

Բ. — Ստեփանոս Երէջ Մոկացի, 1625-37. — Բեթղհէմի մէջ 1637ին կ'ընդօրինակէ մէկ Տօնացոյց. — Ս. Յ. Թ. 1733. — Միաբ. էջ 486:

Գ. — Յովնանէս Խիզանցի, նշ. Գրիչ եւ Ծաղկող, 1627-61, որդի Տէր Յովնանէսի և Ահլիի, աշակերտ Մինաս Կրօնաւորի. Բեթղհէմի մէջ օրինակած է.

1. — Քաղուածոյք Մասթի Աւետարանին, 1633ին. — Միաբ. էջ 355:

2. — Ճաւոց, 1646ին, Պարոնտէր Գրիգոր Պատրիարքի հրամանով. — Ս. Յ. Թ. 15. — Սիւրմ., Յուլիան Զեռ. Երուսաղէմի, էջ 310:

3. — Աւետարան, 1646ին:

4. — Աւետարան, 1647ին, գրած է ի Ս. Ծնունդ և ծաղկած յերուսաղէմ, Յակոբ և Սիւրուն եղբայրներու համար. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 2596:

5. — Տօնացոյց, 1653ին. — Ս. Թ. Թ. 1403.

6. — Շարակնոց, 1653ին, ի վայելումն որդւոյ իւրոյ Սեթայ. — Ս. Թ. Թ. 1403. — Միաբ. էջ 356:

Դ. — Թորոս Եպս. Հումթեցի, 1615-66. — Բեթղեհէմի մէջ օրինակած է.

1. — Հաւաքածոյ, 1655ին, որուն մէջ յիշատակադրած է եղբայրներու նախանձէն և Քանանու որդիներուն ահէն իր կրած մեծ տառապանքները. — Միաբ. էջ 160-161: Սամ. էջ Ժգ-Ժդ: Հմտ. Կիւլէսէրեան, Յուցակ Զեռ. Անկիւրիոյ, էջ 386:

2. — Ասուածաւունջ, մասամբ, չուրջ 1656-8ին, որ կը գտնուէր Անկիւրիոյ Կարմիր Վանքը. — Միաբ. էջ 160: Հմտ. Յուցակ Զեռ. Անկիւրիոյ, էջ 124 հհ.:

Ե. — Զաքարիա Գրիչ, օրինակած է մէկ Հին Կտակարան, զոր 1656ին յիշատակ դրած է ի սբ. Յակոբ՝ Զաքարիա Քրիստոսի, որ կրնայ ըլլալ նոյն ինքն գրիչը. — Զեռ. Ս. Թ. Թ. 542. — Հմտ. Միաբ. էջ 145:

2. — Մարտիրոս Վրդ. Մշեցի, Գրիչ, 1701ին օրինակած է մէկ Նարեկ, Վանեցի Տէր Խաչատուր Կրօնաւորին համար. — Ս. Թ. Թ. 698. — Միաբ. էջ 273:

Է. — Յակոբ Աբղ. Յղնցի, որդի Գալուստի և Խանուսի, 1736-46: Օրինակած է Ս. Ծննդեան Վանքին մէջ,

1. — Նարեկ, 1736ին, ի բազում լաւ օրինակաց, բազմաշխատ երկամբք սրբագրութեամբ, զայլ և այլ օրինակսն ընդ միմիանս համեմատելով, զցայգ և զցերեկ անդադար արթնութեամբ և տքնութեամբ կալով, բազում սխալանս և պակասութիւնս բառից և բանից ուղղեցաք: — Զեռ. Ս. Թ. Թ. 1452:

2. — Մեկն. Ժամակարգութեան եւ Պատարագի, 1737ին. — Զեռ. Ս. Թ. Թ. 1252. — Միաբ. էջ 314:

Ը. — Տէր Մինաս Մոկացի, 1818ին օրինակած է փոքր Քարոզգիրք մը. — Զեռ. Ս. Թ. Թ. 2553:

Թ. — Ստեփան Աբղ. Թովմանեան, Տիգրանակերտցի, 1856ին գրած է մէկ Տեսակ Երգոց, 46 էջ, վերջին 11 էջերը հայտառ տաճկերէն. — Ս. Թ. Թ. 3502. — Հմտ. Միաբ. էջ 485:

Ժ. — Աւետիս Վրդ. Յովհաննէսեան, 1842-1913. — Օրինակած է 1896ին, մէկ ձաւրասանութիւն, Սահակ Եպս. Սապանեանի. — Զեռ. Ս. Թ. Թ. 2756: — Հրատարակած է նաև քանի մը գրքոյկներ. — Միաբ. էջ 44:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

Երուսաղէմ, 31 Դեկտեմբեր 1952

Նորին Սուրբ Օծուքին

Գէորգ Զ.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Էջմիածին

Ձեռք Ս. Օծուքեան կը ներկայացնենք մեր ջերմակին շնորհաւորութիւններ Նոր Տարւոյ եւ Ս. Ծննդեան թոնին առթիւ, մաղթելով Ձեզի երկար եւ երջանիկ կեանք եւ Հայց. Առաք. Ս. եկեղեցիին եւ սիրեցեալ հայրենիին բարգաւաճութիւն:

Տեղապան Առաք. Ս. Աթոռոյ
ԵՂԻՏԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

Երուսաղէմ, 30 Դեկտեմբեր 1952

Նորին Վսեմութիւն

ԳԱԼՈՒՍՏ ՊԷՅ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ

Լիզպան

Նոր Տարւոյ եւ Ս. Ծննդեան թոնին առթիւ Ձեռք Վսեմութեան կը ներկայացնենք մեր ջերմակին շնորհաւորութիւններ, մաղթելով Ձեզ երկար եւ երջանիկ կեանք մը:

Տեղապան Առաք. Ս. Աթոռոյ
ԵՂԻՏԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

Լիզպան, 30 Դեկտեմբեր 1952

ԳԵՐ. Տ. ԵՂԻՏԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

Տեղապան Ս. Աթոռոյ

Երուսաղէմ

Շնորհակալ եմ Ձեռք Գերաւանդութեան բաւեմադրութիւններուն ու շնորհաւորումին համար: Խնդրեմ ընդունեցէ՛ք Ս. Ծննդեան թոնին առթիւ ամենաջերմ մաղթանքներս Ձեր եւ բովանդակ Միաբանութեան խաղաղութեան եւ երջանկութեան համար:

ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ. — Բեթղեհէմի Վանքին տեսուչներուն և միաբաններուն գլխաւոր պարտականութիւնն է եղած անյիշատակ դարերէ ի վեր, եկեղեցական պաշտամունք կատարել Ս. Ծննդեան Տաճարին մէջ: Հայոց ազգի դարաւոր և նուիրական այդ իրաւունքները պաշտպանելու համար անոնք գիշեր ու ցերեկ չեն թերացած կատարելու իրենց հոգեւոր պարտականութիւնները: Այդ նուիրական իրաւունքները կը պահուին այսօր ալ ի գին բարձր զոհողութեանց:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՏԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Եր. 1 Նոյեմբ. — Սրբոց չորից աւետարանչացն: Ս. Պատարագը՝ Ս. Թարութեան Տաճարի դասի հայապատկան Ս. Յովհաննէս աւետարանչի մատարան մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Պարգեւ Վրդ. Վրթանէսեան:

— Կ. Վ. Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, յետ երեկոյեան ժամերգութեան, Գեր. Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան, զպրութեան չորս աստիճանները շնորհեց ժառանգաւորաց վարժարանի 16 ասնորուն, Խարտաւիրակի պաշտօնը կը կատարէր ժառ. վարժարանին և Ընծայարանի բարեջան տեսուչ՝ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան, աւընթերակից ունենալով՝ ժառ. վարժարանի ուսուցիչներէն Հոգ. Տ. Վարուժան Արդ. Գապարահեանը և Հոգ. Տ. Կիրեղ Արդ. Գարիկեանը:

● Բշ. 3 Նոյեմբ. — Ս. Յովսէփայ Աստուածամորն: Առաւօտեան ժամը 8.30ին, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Գեթսեմանի ձորը, Ս. Աստուածածնայ Տաճարը, Ս. Պատարագը՝ Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ մատոյց՝ ըստ ընկալեալ սովորութեան, Տաճարին տեսուչը՝ Հոգ. Տ. Անուշաւան Արդ. Զղջանեան:

● Եր. 8 Նոյեմբ. — Կ. Վ. ժամը 2.30ին, Գեր. Տեղապահ Սրբազանը ի զլուսի Միաբանութեան, մուտք գործեց Ս. Թարութեան Տաճար, «Հրաշափառ» հանդիսաւոր մուտքէն, Ս. Գերեզմանի և Գիւտ Խաչի այրի ուխտերէն ետք, հայապատկան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն մէջ պաշտօնական երեկոյեան ժամերգութիւնն ու Գիւտ Խաչի հանդիսաւոր նախատօնը, Տեղապահ Ս. Հօր հանդիսապետութեամբ:

● Կիր. 9 Նոյեմբ. — Գիւլ խաչ: Առաւօտեան ժամը 5.30ին, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի նախագահութեամբ, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ս. Թարութեան Տաճար, Գողգոթայի ուխտէն ետք, հայապատկան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն մէջ պաշտօնեցաւ առաւօտեան ժամերգութիւնը, որուն աւարտին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հօր զխաւորութեամբ, երկրորդ թափօր մը փութաց Ս. Թարութեան Տաճար: Ս. Պատարագը ի Ս. Լուսաւորիչ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան: Ապա տեղի ունեցաւ մեծահանդէս թափօր, մասնակցութեամբ բովանդակ Միաբանութեան, աշակերտութեան և զպրաց դասին, և նախագահութեամբ Տեղապահ Սրբազանին, որ ի ձեռնին տնէր Ս. Խաչափայտին ճաճանդացեղ մատուցելով թափօրը Ս. Գերեզմանին շուրջ երկցա շրջելէ և կատարելէ ետք Պատանատեղւոյն ու Ս. Գերեզմանի դրան կարգերը, իջաւ Ս. Լուսաւորիչ, ուր վերջ գտաւ Գիւտ Խաչի տօնին շատ փառայեղ այս հանդիսութիւնը, կէսօրին, Միաբանութիւնն ու ժողովրդեան հոծ բազմութիւնը, ինչպէս նաև Ս. Թարութեան վարժարանի 500 երկսեռ աշակերտութիւնը, շքերթով վերադարձան Մայրափառք:

● Կիր. 16 Նոյեմբ. — Ս. Պատարագը Ս. Թարութեան Մայր Տաճարին մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Անուշաւան Արդ. Զղջանեան:

● Ուր. 21 Նոյեմբ. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան տօնին նախատօնակը պաշտօնական Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյն մէջ Հանդիսապետն էր Գեր. Տ. Սուրէն Սրբազան:

● Եր. 22 Նոյեմբ. — Ս. Հրեշտակապետաց: Առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան ի Ս. Հրեշտակապետ, Օրուան ժամարան էր Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան: Յաւարտ Ս. Պատարագի: Կատարուեցաւ տարեկան հոգեհանդիսութիւն, Աղանի ձէվահիրճեանի և զաւակաց և Գրիգոր և Սիմէոն Մարգարեան եղբարց հոգւոցն ի հանդիստ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի նախագահութեամբ: Ապա Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց վանուց տեսուչ՝ Հոգ. Տ. Վարուժան Արդ. Գապարահեանի մօտ:

● Կիր. 23 Նոյեմբ. — Ս. Պատարագը Ս. Թարութեան Տաճարի հայապատկան Բ. Գողգոթայի վերնամատարան մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Կիրեղ Արդ. Գարիկեան:

● Կիր. 30 Նոյեմբ. — Բարեկենդան Յիսմակի պահոց: Ս. Պատարագը Ս. Թարութեան Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Ս. շահան Արեղայ Մինասեան:

● Դշ. 3 Դեկտ. — Յետ երեկոյեան ժամերգութեան, Ս. Թարութեան Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւորապէս պաշտօնեցաւ Ընծայման նախատօնակը՝ Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեանի նախագահութեամբ:

● Եշ. 4 Դեկտ. — Ընծայումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Գեր. Տ. Նորայր Սրբազանի զխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը հանդիսաւոր երթով մեկնեցաւ Գեթսեմանի ձորը, Ս. Աստուածածնայ Տաճարը, Կարճ զաղարէ մը ետք կատարուեցաւ «Հրաշափառ» հանդիսաւոր մուտքը Տաճարէն ներս, սկսելով արտաքին գաւթէն: Ապա մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ, Պատարագեց և քարոզեց Գերապատիւ հանդիսապետ Սրբազանը, «Ապաքէն զուք Տաճար Աստուծոյ կենդանւոյ էք» բնաբանով, և ի միջի այլոց ըսաւ:

«Արդարեւ զուք Աստուծոյ Տաճարներն էք, Առաքեալին այս խօսքերը կը պարունակեն բացարձակ ճշմարտութիւն մը: Տաճարները պէտք է ըլլան կենդանի Աստուծոյ Տաճարներ, Աստուծոյ ինք կ'ըսէ թէ ոչ թէ փայտեղէն կամ Նիւթեղէն Տաճարներու մէջ կը բնակի ինք, այլ՝ մարդոց հոգիներուն մէջ, Ուստի, Մարդ պէտք է խորապէս զիտակցի այս իրողութեան:

Անհրաժեշտ է որ մարդիկ ըլլան հեղ, խոնարհ, Անոնք որ հպարտ են ու ամբարտաւան Աստուծոյ կը հեռանայ անոնցմէ: Եթէ մահացու մեղքերէն է՝ մեծն ու վտանգաւորն է հպարտութիւնը: Աստուծոյ կը բնակի մաքուր սիրտերու մէջ. այդպիսի հոգիներ կըրնան հանապազ տեսնել զԱստուծոյ: Անքան ատեն որ մեր սիրտերուն մէջ կայ նախանձ, ատելութիւն, Տէրը հեռու կը մնայ

մենէ, միմիայն այս զգացումները մեզմէ հեռացնելով է որ Աստուած կը բնակի մեր մէջ, եթէ մեր բերաններէն շարունակ կը բխին հայհոյութիւն, մեր սրտերը կը նմանին աղտոտ ու պղտոր ակերու։ Այդպիսի աղտոտ սրտերու մէջ Աստուած չի բնակիր։ Մաքուր և հեղ մարդիկ կ'ըլլան պատուանդան Աստուծոյ բնակութեան։ ու առաքեալին խօսքերը կը ճշգրտին մեր վրայ ու մենք կ'ըլլանք Աստուծոյ Տաճարներ։

Ս. Կոյսի Ընծայման Տօնին առիթով, այսօր հոս հաւաքուած կը տօնենք Ս. Կոյսին յիշատակը որ եղաւ բնակարանը Աստուծոյ։ Ան եղաւ տաղաւարը Աստուածորդոյն։ Աստուած ծնունդ առաւ անկէ և երկնցաւ իրը և մարդ։

Ս. Կոյսը իր յատկութիւններով եղաւ Տիպար մը։ Անոր նմանելով է որ մենք կրնանք ըլլալ Աստուծոյ Տաճարներ։

Աստուծոյ Տաճարին մէջ մեծնալով, ան դարձաւ մէկ մասը այդ Տաճարին։ Ու երբոր Աստուած հաճեցաւ իջնել իր մէջ, Ս. Կոյսը գերազանցեց Սողոմոնի Տաճարը և եղաւ անկէ աւելի լինել, երբ Յիսուս ըսաւ — «Տաճարէն աւելի մեծ մէկը կ'այ հոս», Յիսուսն էր որ բնակեցաւ այդ Տաճարին մէջ։

Ընծայման Տօնը, սիրելի ժողովուրդ, թող մեզի համար ըլլայ յիշեցուցիչ դաս մը, որ երբ Տաճար մտնենք, զգանք որ մենք ևս մէկ մասնիկն ենք այդ Տաճարին և թէ մեր մէջ ևս մտած է Աստուած։ Զարտաշտնենք այն խօսքերը որոնք կը հեռացնեն մենէ զԱստուծոյ։

Ս. Կոյսը, Տիպարը մարդկային տաճարներուն, թող օրինակ ըլլայ մեզի իր խոնարհութեամբ, իր բարութեամբ ու հեղութեամբ որպէսզի մենք ևս հաճելի ըլլանք Աստուծոյ, վասնզի այս ձևով է որ մենք պիտի կարենանք հաճոյ ըլլալ մեր Տիրոջ ու Տաճարներ ըլլալ արժանի Անոր բնակութեան։

Թող Ս. Հոգին գայ մեր մէջ բնակելու, որպէսզի երբ կարդանք առաքեալին խօսքը, հաստատենք զայն ու չտրտմինք մտածելով որ Տաճարներ չենք կրցած ըլլալ, այլ՝ կոտորուներ և սատանաներու բնակարաններ։ Ուր որ Աստուած չկայ հոն սատանան ներկայ է, որովհետեւ բնութեան մէջ պարագայութիւն չկայ։

Լսենք Առաքեալին ձայնը, որպէսզի Տաճարներ ըլլանք կենդանի Աստուծոյ։ Թող Ս. Հոգին մեզի ներշնչէ, որպէսզի Անով զօրացած կարենանք փառաւորել զանուն Ամենասուրբ երբորդութեան, որ է օրհնել յաւիտեանս, ամէն։

Յաւարտ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ տարեկան հոգեհանգստեան պաշտօնը, Կիւլապի Կիւլապէնկեանի, ինչպէս նաև համայն Կիւլապէնկեան գերդաստանի նշնցելոց հոգւոյն ի հանգիստ։ Ապա, Միաբանութիւն և Ժողովուրդ շքերթով վերադարձան Մայրավանք։

● Կիր. 7 Դեկտ. — Ս. Պատարագը Ս. Գարուբեան Տաճարի մեր Բ. Գողգոթայի վերնա-

մատրան մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Կիւրեղ Արեղայ Դարիկեան։

● Ուր. 12 Դեկտ. — Յետ երեկոյեան ժամերգութեան, Ս. Գալոբեանց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Առաջին Լուսաւորչաց հանդիսաւոր նախատօնակը, Դեր. Տ. Սուրէն Եպս. ի հանդիսապետութեամբ։

● Շբ. 13 Դեկտ. — Ս. Թաղեսի և Բարթողիմէոսի։ Ս. Պատարագը Ս. Գալոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Դիմազրի մատրան մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Անուշաւան Աբղ. Չղջնեան։

● Կիր. 14 Դեկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գալոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ, պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Վաչէ Աբղ. Յովսէփեան։ Անթիլիասի Միաբաններէն, որ իրը հիւր-ուխտաւոր քաղաքս կը դառնուի։

● Դշ. 17 Դեկտ. — Յետ երեկոյեան ժամերգութեան, Ս. Գալոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ վաղուան տօնին նախատօնակը, Դեր. Տ. Նորայր Եպս. ի նախագահութեամբ։

● Եշ. 18 Դեկտ. — Տօն Ս. Հարցն եկիպսցուց։ Ս. Պատարագը Ս. Գալոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Զաւէն Աբղ. Չինչինեան։

● Կիր. 21 Դեկտ. — Բարեկենդան Ս. Գալոբայ պահոց։ Ս. Պատարագը Ս. Գարուբեան Տաճարի մեր Բ. Գողգոթայի վերնայարկ մատրան մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Կիւրեղ Աբղ. Դարիկեան։

— Կ. Վ. Ս. Գալոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Յղութեան տօնի հանդիսաւոր նախատօնը, Դեր. Տ. Սուրէն Եպս. Գէմհանեանի գլխաւորութեամբ։

● Բշ. 22 Դեկտ. — Յղութիւն Ս. Ասուածամնի։ Առաւօտուն, Դեր. Տ. Սուրէն Սրբազանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Դեթ-սեմանի ձորը, Ս. Աստուածածնայ Տաճարը, Կարճ դադարէ մը ետք կատարուեցաւ «Նրաշխառնի հանդիսաւոր մուտքը Տաճարէն ներս», սկսելով արտաքին գաւթէն։ Ապա մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ Տիրամօր Ս. Դերեզմանին վրայ, Պատարագեց Դեր. հանդիսապետ Սրբազանը, և խօսեցաւ աւուր պատշաճի քարոզ մը «Լցաք առաւօտու ողորմութեամբ» բնարանով։ Յաւարտ Ս. Պատարագի, Միաբանութիւն և Ժողովուրդ շքերթով վերադարձան Մայրավանք։

● Ուր. 26 Դեկտ. — Կ. Վ. Ս. Գալոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Ս. Գալոբայ նախատօնը, Դեր. Տ. Նորայր Սրբազանի հանդիսապետութեամբ։

● Շբ. 27 Դեկտ. — Ս. Գալոբայ Մըքայ հայրապետի։ Ս. Պատարագը ի Ս. Դիմազրի մատոյց՝ Հոգ. Տ. Վաչէ Արեղայ Յովսէփեան։

● Կիր. 28 Դեկտ. — Ս. Պատարագը Ս. Գալոբեանց Մայր Տաճարին մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքահամեան։

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Դշ. 5 Նոյեմ. — Կ. ա. ժամը 10ին, Բաղադրիս Ասորի եպիսկոպոսարանի փոխանորդին հրաւերով, ի զիմաց Տեղապահ Ս. Զօր, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ Զօգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի, ներկայ գտնուեցաւ Թէյասեղանի մը, տրուած ի պատիւ երեք Ասորի եպիսկոպոսներու՝ որնոցմէ երկուքը ժամանած էին շնորհաստանէն, իսկ միւսը Պէյ-րութէն:

● Եշ. 6 Նոյեմ. — Կ. ա. ժամը 10.30ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, Գեր. եպիսկոպոսաց և հոգ. երէց վարդապետաց հետ, ընդունեց այցելութիւնը երեք Ասորի եպիսկոպոսներուն, Պատրիարքարանի զանգիւնի մէջ:

● Եբ. 8 Նոյեմ. — Կ. ա. ժամը 11ին, Տեղապահ Ս. Հայրը ընդունեց այցելութիւնը Լոնտոնէն ժամանած Անգլիացի պատմաբան Mr. George F. Powellի:

● Եշ. 13 Նոյեմ. — Կ. վ. ժամը 4ին, Ս. Աթոռոյս բարեկամ և տեղւոյս Բրիտանական Հիւպատոսարանի աւագ քարտուղար Mr. Geoffrey Taylorի մեկնման առթիւ, Թէյասեղանի մը տըրուեցաւ Պատրիարքարանի զանգիւնի մէջ, ի ներկայութեան բովանդակ Միաբանութեան:

● Ուրբ. 14 Նոյեմ. — Կ. ա. ժամը 10ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Զօգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի և Տիար Կարպիս Հինդլեանի, կառավարչատուն երթալով շնորհաւորեց քաղաքիս վսեմ. Կառավարիչը, Յորդանանի Թագաւոր՝ Ն. Վ. Հիւսէյն Բ. ի ծննդեան տարեգարծին առթիւ:

● Կիր. 16 Նոյեմ. — Կ. ա. ժամը 11ին, Mr. G. W. Furlorge, C. M. G., O. B. E., Ամանի Բրիտանական դեսպանը, ընկերակցութեամբ Mr. S. Perowneի, Տեղեկատուութեանց պետին, այցելեց Ս. Յակոբեանց Տաճարը:

● Դշ. 19 Նոյեմ. — Կ. վ. ժամը 6ին, ի զիմաց Գեր. Տեղապահ Զօր, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ Զօգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի և Տիար Կարպիս Հինդլեանի, ներկայ գտնուեցաւ ընդունելութեան մը, տեղւոյս Իտալական Հիւպատոսարանի մէջ:

● Եշ. 20 Նոյեմ. — Կ. ա. ժամը 11ին, քաղաքիս նորընտիր ոստիկանապետ Սուէյման Սուպիի Օմար, իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Տեղապահ Ս. Զօր:

● Ուրբ. 21 Նոյեմ. — Կ. ա. ժամը 11.30ին, Մեծ. և Համեստափայլ Տէր և Տիկ. Նուպար Էքսէրհան, որոնք քաղաքս կը ժամանէին Լոնտոնէն, այցելեցին Տեղապահ Ս. Զօր:

● Եշ. 27 Նոյեմ. — Կ. վ. ժամը 3ին, Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Զօգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի, վարչական գործերով անցաւ Նոր երուսաղէմ և վերադարձաւ Բշ. 1 Դեկտեմբերի Կ. վ. ժամը 3ին:

● Եշ. 4 Դեկտ. — Կ. ա. ժամը 7ին, Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Զօգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի, ցամաքի ճամբով Լիբանան մեկնեցաւ և վերադարձաւ Ուր. 12 Դեկտ. իրիկուան ժամը 7.30ին:

● Կիր. 7 Դեկտ. — Կ. վ. ժամը 4ին, ի զիմաց Տեղապահ Ս. Զօր, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ Զօգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Արքանամեանի և Տիար Կարպիս Հինդլեանի, ներկայ գտնուեցաւ Handelի «Messiah» համերգին, Անգլիքաններու Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ մէջ:

● Բշ. 8 Դեկտ. — Կ. ա. ժամը 10.30ին, ի զիմաց Տեղապահ Ս. Զօր, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ Զօգ. Տ. Զաւէն Արդ. Չինչինեանի և Տիար Կարպիս Հինդլեանի, կառավարչատուն մէջ այցելեց ներքին գործոց նախարարութեան Արեւմտեան Յորդանանի նորընտիր ներկայացուցիչ Ալի Հասնա-ի, իր պաշտօնի կոչման առթիւ:

● Ուրբ. 12 Դեկտ. — Անթիլիասի Միաբան-ներէն Զօգ. Տ. Վալէ Արդ. Յովսէփեան, հիւրաբար ժամանեց Ս. Աթոռ:

● Բշ. 15 Դեկտ. — Կ. ա. ժամը 11ին, Ալի Հասնա փոխ-այցելութեան եկաւ Գեր. Տեղապահ Ս. Զօր և ընդունուեցաւ Պատրիարքարանի զանգիւնի մէջ:

● Կիր. 21 Դեկտ. — Կ. վ. ժամը 3ին, Յուպիէն տեսուչ Զօգ. Տ. Բարդէն Վրդ. Ապատեան վանական գործերով քաղաքս ժամանեց և վերադարձաւ Եշ. 25 Դեկտ. ի Կ. վ. ժամը 3ին:

● Ուրբ. 26 Դեկտ. — Կ. ա. ժամը 10.15էն սկսելով, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Գեր. եպիսկոպոսաց և հոգ. վարդապետաց, Եւրոպացւոց Ծննդեան տօնին առթիւ, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Ֆրանչիսկեանց Կիւսթոտին, Լատինաց Պատրիարքին, Անգլիքան եպիսկոպոսին, Լուտերականաց, Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոսին, Հայ Կաթօլիկներուն, Յոյն Կաթօլիկներուն և Մարոնիթներուն:

● Եբ. 27 Դեկտ. — Կ. ա. ժամը 10.30ին, ի զիմաց Տեղապահ Ս. Զօր, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ Զօգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Արքանամեանի, այցելեց Ղպտոց Գեր. եպիսկոպոսին, վասն խնդակցութեան իր Պէյրութի նաւային արկածէն ողջամբ ազատած ըլլալուն առթիւ:

Ս Ի Ո Ն

ՅԱՆՎ ՆԻՒԹՈՅ 1952 ՏԱՐԻՈՅ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

ՀԱՅԿ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ. — Խաչատուր - Ասա-
դուր (քրգմ.) 29

ՍԻՐԱՐՓԻ ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ. — Վարդա-
նանց Պատերազմի մանրանկարներ 62

ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ԱՐՂ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ. —
Ասարգոնի հասուածակողմը 94, 129,
154, 235, 269
Համմուրապի Օրինագիրքը 304

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՐԻԿԵԱՆ. — Հայ Բուսա-
խարհ 274, 309

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —

ԵՂԻՎԱՐԻ. — Արարատին 20
Վարդանի սիրքը 58, 89, 121, 265
Մոխրացող կաղնին 195

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ. — Երբ պատահեց
խոցե... 25
Paradox 92
Քառեակներ 92, 152
(Նամակ) 93
Ես հարցուցի ծաղիկին... 93
Քոյրերուս 152
Կը մտածեմ քե գուցե... 233

ՇԷՆ - ՄԱՀ. — Տեսիլք - ներկան 91

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ. — Ո՛վ մեռելներս 92

ԶԱԽԷՆ ԵԿԷՆԵԱՆ. — Ունայնություն 153

Ի. Դ. — Բանաստեղծն ու մեծասունը
(քրգմ.) 234

ԶԱԽԷՆ Ա. Զ. — Անմեղություն 267

ԳԵՏ. — Իմաստություն (քրգմ.) 297

ԳՐԱԿԱՆ. —

Յ. ՎՐԴ. ՄՈՒՇԵԱՆ. — Մայր սուրբ
բարեխոսեա... 26

Յ. ՕՇԱԿԱՆ. — Արեակ Զոպանեան 316

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ. —

Ա. Մ. — Մտածելու արուեստը 278, 324

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. —

Սրագին կոչ Գաղաթխարհի մեր
բոլոր արեւակիցներուն 1
Վարդանանց Դիւցազնամարտը 49
Նահանջի ոգին սփռուեան ներս 81
Ապրիլ 24 113

«ԷՋՄԻԱՅԻՆ». — Մայր Աթոռ Ս. Էջ-
միածինը եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ
Կաթողիկոսութիւնը 145
Հայ Եկեղեցւոյ մեծ սուրբ 178

Զ. Ա. Զ. — Մեր դարաւորանը 225
Հարաւային Ամերիկայի նուիրակու-
թիւնը 257
Տարեփակ 289

ԿՐԾՆԱԿԱՆ. —

ՊԱՐԳԵՒ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ. — Բա-
ժակարբու առաքեալները 13

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ. — Աղօթքը 15, 54
Զարին յաջողութիւնը 228

Ե. — Յիսուսի մարդութիւնը 86
Դատելու արարքը 118
Հոգեզալստեան առիթով 149
Հրաւերը 293

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՎՐԴ. ԱՔՐԱՀԱՄԵԱՆ. —
Թարգմանչաց հոգին 261

ԿՐԾՆԱ.-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ԱՐՂ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ. —
Ուսումնասիրութիւն մը Մաղափայի
գրքին շուրջ 31, 66

ԿՐԾՆԱ.-ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ. —

ՊԵՐՏԻԱԷՎ. — Մահ եւ անմահութիւն 322

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ. —

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Սանահին	106
Գանձասար	135
Արգելանայ Ս. Ասուածածին կամ	
Տէր Յուսկան Որդւոյ Վանք	166
Կայիփոսի Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայ-	
րապետի Վանք	283
Ս. Ծնունդ	327

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ. —

Ն. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ. — Նուէր՝ Տ.	
Եղիշէ Ս. Արք. Տէրտէրեանի (Եղի-	
վարդ) (Փոխան շնորհաւորանքի)	69,
	103, 132, 162, 247

Հ Ի Ն Է Զ Ե Ր. —

Հրաւ. Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Բան	
խրատական	123
Բան պիտանի	268
Բան աղերսանաց	314

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. —

ՊԱՐԳԵՒ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ. — Եղիշէ	
Պատմագիր Եւ Վարդանանց Պատե-	
րագմբ	100, 124, 157, 238

ՊԱՏՄԱ. — ԳԻՏԱԿԱՆ. —

ՆՈՒՊԱՐ ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ. — Զոհի ու	
մատաղի պատմութիւնը ու հայ-	
կական հնաւանդ սովորութիւնները	242

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ. —

ՇԱԽԱՐՇ ՎՐԴ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ. — Դիրք Եւ	
յարաբերութիւնք Հայ Եկեղեցւոյ	35, 108

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ. —

Յուն. — Փետր.	Ամսօրեայ լուրեր	42
Մարտ	" "	79
Ապրիլ	" "	111
Մայիս	" "	141
Յունիս	" "	172
Յուլիս — Օգոստոս	" "	215
Սեպտեմբեր	" "	253
Հոկտեմբեր	" "	287
Նոյեմբ. — Դեկտ.	" "	331

ՏԽՐՈՒՆԻ. —

Գեր. Տ. Ռուբեն Ս. Արք. Դամբեան	48
Ուրարաղիք Տիր. Տիգրան Դարբինեան	48
Միաբան Տիր. Ստեփան Գուլումեան	48
Դառնիկ Կիւլպենկեան	224
Տիկին Նուարդ Կիւլպենկեան	22
Գեր. Տ. Յովսէփ Եպս. Կարապետեան	256
Տիրամայր Նուարդ Թումայեան	256

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ Ք. —

Անգրանիկ Կոնդակ Ամեն. Տ. Գարեգին	
Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ	5
Թանկարժեք զորդ մը նուէր Ս. Աթոռոյս	38
Ժամանակացոյց Ս. Վարդանանց Դիւ-	
ցազնամարտի 1500ամեակի փակման	
հանդիսութեանց	39
Հատուկէիւ նպատից	40-41
Ս. Վարդանանց Դիւցազնամարտի 1500-	
ամեակի փակման հանդիսութիւններ	74
ԽՄԲ. — Նօք Եւ Նիւք	137, 169
ԶԱԽԷՆ ԱՔՂ. ԶԻՆԶԻՆԵԱՆ. — Երուսա-	
ղէմի Ս. Յակոբեանց Եկեղեցիին յախ-	
նապակիէ պատկերները (քրգմ.)	168
ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ. — Եկեղեցականը	182
Ե. — Պերճախօս Բարդիշը	187
ԶԱԽԷՆ ԱՔՂ. ԶԻՆԶԻՆԵԱՆ. — Գրագէտը	
Գարեգին Կաթողիկոսի մէջ	190
ԿԻՐԵՂ ԱՔԵՂԱՅ. — Մեծ հայրենասերը	192
ՍԻՄՈՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ. — «Օրն էր Ուրբաթ,	
լուս ի Շաբաթ»	199
ՆՈՐ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆՅԻ. — Միասնականու-	
թեան առաքելը	201
Յ. ՕՇԱԿԱՆ. — Պատմիչը հայ արուեստին	
Եւ մշակոյթին	204
ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ. — «Մի՛ եր-	
կընշիր, բայց միայն հաւատա՛»	211
Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Յիշատակարանք	
Զեռագրաց	213
Հոգեհանգստեան Ս. Պատարագներ	218
Դպրոցական հանդիսութիւններ Ս. Աթո-	
ռէն Երու	219
ԿԻՐԵՂ ԱՔՂ. ԳԱՔԻԿԵԱՆ. — Տեղեկա-	
գիր Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի	
1951-1952 տարեշրջանի	220
ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. — Յուցակ Զեռագրաց	
Ս. Յակոբեանց	251
Երրորդ տարեկից երջանկայիշատակ	
Տ. Կիւրեղ Բ. Պատրիարքի	285

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
 Editor - Father Zaven Chinchinian. Armenian Convent, Jerusalem.
 Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

ՎԱՄՆ ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ «ՍԻՈՆ»Ի

Պուէնոս - Այրէսէն, Հոգ. Տ. Յարութիւն Վրդ. Մուշեան
Վասն բարգաւաճման «Սիոն»ի կը նուիրէ 650 ձիւս:
Մեր ջերմագին շնորհակալութիւնները Հոգ. նուիրատուն:

ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ «ՍԻՈՆ»Ի

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Շնորհակալութեամբ ստացանք, Ազն. Օր. Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի
միջոցաւ, մեր Ձեռագրաց Յուցակի տպագրութեան ծախսուց հաւոյն, Հար-
մբար Համալսարանի Պատուածան Խնամակալութենէն, 200 տղար:

Տեսուչ Ձեռագրասան Ս. Յակոբեանց
ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

Բանասէր - Հայկաբան - Պատմաբան՝ հանգուցեալ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱԲԻԿԵԱՆԻ

ԲԱՌԳԻՐՔ ՍԵՐԱՍՏԱՀԱՅ ԳԱԻԱՌԱԼԵԶՈՒԻ

Երկասիրութիւնը, պսակեալ Իզմիրեանց Գրական Մրցանակաւ

Ա. — Չայնաբանութիւն եւ Չայնախօսութիւն Սերաստանայ բարբառի.
Բ. — Բառգիրք Սերաստանայ Գաւառալեզուի. Գ. — Ժողովրդական առածք,
հանելուկներ, վիճակ, բաղդասելումներ, շուտասելումներ, բառախաղեր,
աղօթքներ, մանիներ, տաղեր, պարերգներ, օրերգներ, անէքթոսներ, առակ-
ներ, հէքիաքներ, տեղական անուններ, ցանկ՝ յատուկ անուններու եւ Սե-
րաստանայ մականուններու եւայլն, եւայլն:

ՕՐԱՅՈՅՅ

1953 ՏԱՐԻՈՅ

Էջ 208

(Գրականի)

Գին 100 ձիւս

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ

Մ. ՅՈՒՅԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՅ Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ

Բ. ՀԱՏՈՐ

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

**«ՍԻՈՆ»-ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

«ԱՐԾՈՒՐ ԿԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ» Վասպուրականի Հերոսամարտին 36րդ Տարեդարձին առթիւ (1915-1951): Նուէր Փարիզի Վասպ. Հայրենկց. Միութենէն, Փարիզ, 1951, էջ 32
THE EPIC OF ST. VARDAN THE BRAVE. Translated into English by C. F. Newmann.
New York, 1951; 108 pages. Նուէր Ամերիկայի Հ. Բ. Ը. Միութենէն:

ՇԱՀՆԱՄԷ Ֆերզուսի: Թրգմ. Մ. Թիրեաքեան (նուիրատու): Ն. Եորք, 1951: էջ 156:

ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԻՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ: Պետրոս Քհ. Դասարեան (նուիրատու): Փարիզ, 1945: էջ 267:

ՎԵՀԱՓԱՌԸ: Բ. Հատոր: Ամփ. Մաշտոց Աւագ Քհ. Ոսկերիչեան (նուիրատու): 1951:

ADDRESS DELIVERED BY THE MOST REVEREND THE LORD ARCHBISHOP OF CANTERBURY ON THE OCCASION OF THE 1500th ANNIVERSARY OF VARDANANTZ 1951.

ՎԱՐՔ ՄԵՍՐՈՎԲԱՅ Հարազատ բնագրաւն Կորեան: Ս. Բանեան: Նուէր Հ. Բ. Ը. Մ. էն:

OUR BOYS. Armenian-American Veterans of World War II. 1951. Donated by Armenian General Benevolent Union of America:

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆՈՒՄ: 60-ամեակի առթիւ: Ա. Ամուրեան: Նուէր «Ալիք» էն: 1950:

«ԱԼԻՔ» Բացառիկ թիւ Հ. Յ. Դ. 60-ամեակի առթիւ: Նուէր «Ալիք» էն: 1950:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՃԱՇՈՒ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՆԵՐ, Ե. Զ. Է. Ը. Տարիներու: Նուէր Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութենէն:

ՍՍՍՄՄԱՅ ՄՀԵՐ: Ա. Իսահակեան: 1952: Նուէր Եղուարդ Պողպատեանէ:

ՉՈՆԵՐԳ ԵՐԱԺՇՏԱԿԷՏ ՆԻԿՈԼ ԳԱԼԱՆԴԵՐԵԱՆԻՆ: Ա. Երեմեան (նուիրատու): 1942:

ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՅԻ ԺԷ. ԴԱՐՈՒ ՈՐՄԱՆԿԱՐՉԱԿԱՆ ՅՈՒՇԱՐՉԱՆԸ: Արամ Երեմեան (նուիրատու): 1942:

ԱՇՈՒՂ ՅԱՐԹՈՒՆ ՕՂԼԻ: Արամ Երեմեան (նուիրատու): 1946:

ԱԻԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆԻ ՀԵՏ ՎԵՆԵՏԻԿՈՒՄ: Արամ Երեմեան (նուիրատու): 1948:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ: Արամ Երեմեան (նուիրատու): 1948:

ԳԷՕԹԷ. Իր կեանքը եւ գործերը: Արտաշէս Աբեղեան (նուիրատու): 1951:

THE HOLY LAND. From Original Drawings by David Roberts. Donated by Archbishop Tiran Nersoyan.

ՀՆՉԱԿԵԱՆ ՄԱՏԵԱՆ: Ա. Պրակ: Ուսումն. Մ. Սէֆէրեան: Նուէր «Արարատ» էն: 1952:

ՓԱՐԻԶ, Պատմական Մայրաքաղաքը: Գեղամ Քէրէսթէճեան (նուիրատու):

ՓԵՍՍԱ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ Է: Բօժէ Ֆէրտինանտ: Նուէր Մխիթ. Սանուց Միթն.: 1951:

ՌՈՊԻՆՍՈՆ ՔՐՈՒԶՈ: Դանիէլ Տը Ֆօ: Հրատ. եւ Նուէր «Համազգային»ի: 1950:

ԴԱՍԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ: Ն. Աղբալեան: Նուէր «Համազգային» էն: 1951:

«Համազգային» էն: 1951:

ԵՐԳԱՀԱՆ ՆԻԿՈԼ ԳԱԼԱՆԴԵՐԵԱՆ: Ա. Երեմեան: Նուէր Մ. Ղարաբէկեանէ: 1947:

ԱՅՆՊԷՍ ՆԱԶԻԿ: Զայնազր. Երգ Ն. Գալանդէրեանի: » » » : 1942:

ՀԷՅ ՄԱՐԱԼ ԱՂԱԻԿ: » » » » » » » : 1942:

ԵՂԵՌԵԻ ՕՐԵՐԻՑ: Արմենուհի (նուիրատու): 1951:

ՀԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ: Գ. Տարի 1952: Վարդան Քհյ. Ժամկոչեան (նուիրատու):

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ: Ժազ Տը Մորգան: Նուէր «Հայրենիք» էն: 1947:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԱՑՈՅՑ-ՏԱՐԵԴԻՐՔ, 1952: Կազմեց Գասպար Իփէկեան (նուիրատու):

ՄԻՆՉԵԻ ԼՈՒՍԱԲԱՅ (Բերթուաճեան): Ս. Ք. Զանգու: Նուէր «Դէպի Լոյս» էն: 1951:

ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՎՏԱՆԳԷ ԳԱՂՈՒԹԸ: Յակոբ Յակոբեան (նուիրատու): 1948:

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ԱԻԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆԻ ՊՕԷԶԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԾԵՐԸ: Արամ Երեմեան (նուիրատու): 1946:

(Շառնակի)